

M A G Y A R

KÖNYV-HÁZ.

Í R Á

M. J.

XVII. SZAKASZ.

PESTHEN,

Nyomtatt. TRATTNER MÁTYÁS' betűvel.

1 8 0 2.

301921

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

*A' Magyar Könyv-Ház' 17-dik Szakaszá-
ban foglaltatott Nevezetes Emberekre.*

MUTATÓ TÁBLA.

A.

A BACHUM. Szent.	-	-	-	-	1
Abdechallas, Ananias Sz.	-	-	-	-	1
Abdel Aziz. B.	-	-	-	-	42
Abraham a S. Clara.	-	-	-	-	3
Abutalib. -	-	-	-	-	4
Alexandriaiak 27. B. R.	-	-	-	-	177
Ali Neger. M. Park.	-	-	-	-	97
Alompra. R.	-	-	-	-	160
Amerikai Ánglusok. 5. 6.	-	-	-	-	7
Amon bálvány. B.	-	-	-	-	29
Anglusok Indostánban. I.	-	-	-	-	74
Anthimus Jerusálemi. B.	-	-	-	-	45
Arrakániak. R. 169. U.	-	-	-	-	214
Aquilaiak. F.	-	-	-	-	67
AVAIK. R. 153. R.	-	-	-	-	157

B

Babaschin. R. 151. U.	-	-	-	-	197
Barros. P.	-	-	-	-	123
Bengalaiak. T.	-	-	-	-	187
Betlehemiek. B.	-	-	-	-	41
Birmánok. R.	-	-	-	-	151

M U T A T Ó

Boisblanki Indusok. A.	-	-	-	-	17
Brachman. Zsidó-folyt.	-	-	-	-	228
Brovvne. 's. a' t. 27.	-	-	-	-	28
Bucellini.	-	-	-	-	46
Bud. U.	-	-	-	-	199

C.

Cahiróiak. B. 32. R.	-	-	-	-	177
Calcuttaiak. U.	-	-	-	-	220
Canadaiak. A. 18.	-	-	-	-	19
Cárol V-dik. C.	-	-	-	-	47
Carolinaiak. A. 18.	-	-	-	-	19
Charlevoix. Carver. A.	-	-	-	-	23
Caviteiek. M.	-	-	-	-	81
Chilieik. P.	-	-	-	-	124
Cookbájiak. P.	-	-	-	-	130
Coptusok. B.	-	-	-	-	53
Consalvi Card. R.	-	-	-	-	173
Csapodi. Z.	-	-	-	-	221
Csokaiak. P.	-	-	-	-	174

D.

Damaskusiak. B. 40.	-	-	-	-	43
Dallavvais.	-	-	-	-	236
Damiattaiak. B.	-	-	-	-	39
Dárfuriak. B.	-	-	-	-	35
Dombay. Zsid. folyt.	-	-	-	-	237
Drugeth.	-	-	-	-	53
Ducaeus.	-	-	-	-	53
Durandus.	-	-	-	-	54

T Á B L A.

F.

Fankuma. 59.	-	-	-	-	-	-	60
Farnési. C	-	-	-	-	-	-	47
Ferentz. Fr. K. C.	-	-	-	-	-	-	47.
Filadelfiak. A.	-	-	-	-	-	-	5
Fluviániak. A.	-	-	-	-	-	-	11
Franciscan. Million. P.	-	-	-	-	-	-	140
Frantziák I. 65.	-	-	-	-	-	-	73

G.

Gantheaume. R.	-	-	-	-	-	-	178
Gaudma. R. 164. U. 191. 199. Zsidó-folyt							
211.	-	-	-	-	-	-	231
Gildard. 52.	-	-	-	-	-	-	69
Gildas.	-	-	-	-	-	-	69
Gvevarra.	-	-	-	-	-	-	71

H.

Hadfchi. Zsidó Folytatás.	-	-	-	-	-	-	237
Hager. Zsidó Folyt.	-	-	-	-	-	-	226
Hazart.	-	-	-	-	-	-	72
Herzant.	-	-	-	-	-	-	72
Hugo.	-	-	-	-	-	-	72

I. J.

Jedzoiak. P.	-	-	-	-	-	-	142
Jerusálemiek. B.	-	-	-	-	-	-	40
Jezzar Bascha. B.	-	-	-	-	-	-	41
Indostániak.	-	-	-	-	-	-	73
Indus Catholikufok. A. 15.	-	-	-	-	-	-	24

M U T A T Ó

K.

Karfa M. Park.	114.	-	-	-	-	115
Katalin Szigetiek.	P.	-	-	-	-	122
Kircher.	-	-	-	-	-	75
Kiss. E.	-	-	-	-	-	—
Koránisták.	M. Park.	-	-	-	-	92
Kurdok.	B.	-	-	-	-	44

L.

Lama. T.	77.	-	-	-	-	187
Langle. P.	-	-	-	-	-	145
Lancasteriek.	A.	-	-	-	-	7
La Praireiek.	A.	-	-	-	-	11
Leo Africán.	M. Park.	-	-	-	-	94
Lusitánusok.	S.	-	-	-	-	179
Luzóiak.	M.	-	-	-	-	82

M.

Maldeniek.	A.	-	-	-	-	18
Mamaluk.	B.	-	-	-	-	31
Manillaiak.	-	-	-	-	-	81
Marylandiak.	A.	-	-	-	-	6
Mecleb.	B.	-	-	-	-	38
Menu. talán mi Noe?	U.	-	-	-	-	199
Mermes.	-	-	-	-	-	83
Mungo Park.	85.	-	-	-	-	116

N.

Naplusok.	B.	-	-	-	-	41
Negerek.	A. 8. 10. A.	-	-	-	-	24
Neger viz tájiak.	114. M. Park.	-	-	-	-	106
Németek Amerikában.	A.	-	-	-	-	8
Nonnius.	-	-	-	-	-	117
Nóveiri.	-	-	-	-	-	118

T A B L A.

O

Oasisiak. A. 28.	-	-	-	-	-	34
Oláh nagy.	-	-	-	-	-	119
Onuphr Pánvin.	-	-	-	-	-	120
Oliva. -	-	-	-	-	-	110
Olenus.	-	-	-	-	-	119
Otto Frising.	-	-	-	-	-	120

P. Q.

Pál. 3-dik R.P. C.	-	-	-	-	-	47
Paintner. Z.	-	-	-	-	-	224
Panténus Sz. U.	-	-	-	-	-	222
Parabram. Zsid. Folyt.	-	-	-	-	-	128
Pasman oglu. T.	-	-	-	-	-	185
Patagoniak.	-	-	-	-	-	-
Paulinus. Zsid. Foly.	-	-	-	-	-	225
Peguiak. R. 153. R.-	-	-	-	-	-	159
Pius VII. R.	-	-	-	-	-	175
Port de Francoisiek.	-	-	-	-	-	133
Qvadrátus. Sz.	-	-	-	-	-	146
Quebekiek. A.	-	-	-	-	-	13

R.

Ráhánok. U.	-	-	-	-	-	191
Ránguiak. 147	-	-	-	-	-	148
Richmondiak. A.	-	-	-	-	-	10
Romaiak.	-	-	-	-	-	173
Rosettaiak. B. 30. R.	-	-	-	-	-	177

S.

Sadolet. C.	-	-	-	-	-	47
Sangermano. R. 168. U.	-	-	-	-	-	200
Szamariaiak. B	-	-	-	-	-	41

MUTATÓ TÁBLA

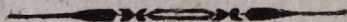
Sastra Derm. U.	-	-	-	-	-	200
Samicrit. Zsid. Folyt.	-	-	-	-	-	225
Simeon. Sz. A.	-	-	-	-	-	1
Sivaiak. B.	-	-	-	-	-	28
Spanyolok.	-	-	-	-	-	179
Symes. R.	-	-	-	-	-	147

T.

Tamás Sz. 201. U. 227. Zsid.	-	-	-	-	-	232
Tipo Saib.	-	-	-	-	-	73
Toscániak. F.	-	-	-	-	-	68
Traut. B.	-	-	-	-	-	46
Trois Rivieriek. A.	-	-	-	-	-	15
TURNER.	-	-	-	-	-	187
Törökök.	-	-	-	-	-	185

V. Z.

WELD. A.	-	-	-	-	-	5
Virginiaiak. A.	-	-	-	-	-	8
Zalaházi. Z.	-	-	-	-	-	221
Zsidó 17-dik Folytatás.	-	-	-	-	-	225

N É M E L L Y
NEVEZETES EMBEREKRŐL.

XIII-dik BETŰ-REND.

A.

ABACHUM Szent Persa. A' Testvérével 's a' Szülőjével Romába utazott imádság kedvéért; Claudius Császár idejében; a' Corneliai úton a' Krisztus Vallásáért feje vétetése által nyerte-el a' Mártírok Koronáját. R. *Mart.* 19. Január.

ABDÉCHALAS és ANANIAS Szent *Simeon*nak Seleucia és Ctesiphon városi Püspökének Papjai, Sápornak Persia Királynának üldözésekor Izenvedtek kint és haltak az Ur Krisztus hitéért. A' Püspökök *Simeon* azért hogy a' napot magát imádni nem akarta, 's a' Jéhus Krisztust alhatatosan vallá, először száz egyéb Püspökökkel, Papokkal, és külömbféle rendű Clerikusokkal tömlöztbe vettetett; ott sokáig zaklattatott, azután minekutánna a' Király

nevelője Uzthazanes, ki meg-esett, de *Simon* ösztönözése által penitentiára tért, a' *Kristus'* kedvéért mártíromságot szenvedett, látván előb' rab társainak, kiknek egyenként való ösztönözésétől meg-nem szűnt, a' pallos alatt hullásokat; végtére maga-is le-váगतott: *Abdechálason*, és *Ananiason*-kivül *Simeon* Püspökkel szenvedett *PUSICIUS*-is a' Király mesterembereinek Prefektus-Tisztyek; azért mert a' tántorgáskor *Ananiást* meg-erősítette a' hitben, nyakán húzatott ki a' nyelve, és úgy öletett-meg kegyetlenül; utánna pedig a' Szűzek-közé szenteltetett édes leánya-is. Egy esztendő-múlva (szinte mint tavaly Urunk kinszenvedésének emlékeztető napján) sok keresztényt öletett-meg Sátor Király *Perfiának* minden Tartományiban. Ekkor szenvedett *Azades*, Sápornak kedves udvari embere; *Milles* a' Szentségnek és tsudatételeknek ditsőségével fényesedett Püspök: *Acepsimas* Püspök az ő *Jakab* Papjával, *Aithalával*, és *Jóseffel*, Papokkal, *Azadan* és *Abediesus* Diaconusokkal: *Mare s* és *Bicor* Püspökök-is akkor vitettek halálra más husz Püspökökkel, és majd 2 száz ötven Clerikusokkal, sok Barátokkal, és Apátzakkal egyetemben; a' kik közt vala *Simeon* Püspöknek *Tarbula* nevű huga, az ő szoba leányával; a' kik törökökre köttetvén, és el-férészeltetvén, kegyetlenül meg-ölettek. Lásd Sátor Üldözéséről Mkh. XIV. Szakasz. 305. Lap.

ABRAHAM a' Szent Clara Augustiniánus rendű 1. Leopold Tsászárkori udvari Prédikálló. Coloniában 1702ban nyomtatott egyéb könyvein kívül ezen titulus viselő könyvét forgatám. *Allerley Materien, Predigen. &c.* durch Pr. Fr. Abraham a S. Clara Augustiner Baar-Füller Ord. Kayserl. Prediger zu Cöllen 1702. Forgott ember volt a' Sz. Írásban, a' régi és új Egyházi 's világi Írókban, német ékelesen szólása, játékos conceptusai sokszor nevetésre indították halgatóit; a' mostaniaknak nem szájak izént-valók. Xav. Sz. *Ferentzet* magasztalván, így szól a' Beszéde végén. Üdvözlégys Jéhus Társasága, — áldott vagy te a' Szerzetek között, és áldott a' te méhednek gyümöltse: *Mastrillus Ferentz.* -- *Ribera Ferentz* -- *Borgias sz. Ferentz* -- (mindeniknek meg-adja a' dicséretet) 's nevezet szerént áldott az Indiák Apostola Xaver. Sz. *Ferentz*, kit az egész Prédikatzióban mint Krisztus udvari emberét le rajzolt. — Aquinumi Sz. *Tamást* az Ég 12 állatú karikáján járó naphoz hasonlítván, és mindeniken különös szép erköltsét le-írván, 's felséges tudománnját egyebekéhez méregetvén, így szoll: Aquin. Sz. Tanás böltsétségéhez képest Platones, Balatro-nes: Marones, Moriones, Solones, Stolon-nes. 's a' t. Knittel Jesuitát-is egy porázra fűzik Abrahámmal a' mostanyiak. Egyik sem Flelsier, Bourdaloue 's a' t.

ABUTALIB. Erről *Denis Mihály* (Codicis MSS. Theologici Pars. 1.) pag. 860. így emlékezik: Codicem - Mathiæ Corvini - claudit Disputatio *Abutalib* Saraceni, et Samuelis Iudæi. (de eo) quæ fides præcel- lit an Christianorum, vel Saracenorum, vel Judeorum translata per fratrem alfon- sum de arabico in latinum. Concertatio hæc epistolis VII. definitur, quarum IV. Saracenus septæ exarát, III. Judæus To- leto reddit. Ultima *Abutalibus* victas dat veritati Christianæ manus Interpret *Alphon- sus Bonihominis* O. P. Sec. XIV. Scriptor, de quo adi *Quetifum*, & *Echardum* Tom. 1. et aliud *Samuelis* opusculum inscriptum. Epistola *Rabbi Samuelis Izraelitæ ad Rab- bi Isaac*. Latine vertit, quod et manu- scriptum in Bibliotecis passim obversatur, et abipfis Typographiæ cunabulis prela fre- quenter fatigavit, sed nostrum nonnisi in *Catal. MSptor. Angl. & Hib.* T. II. citari video.

A MERIKAI ÁNGLUSOK, kik az egyesült éjszaki Tartományokban e- gyesülve, függetlenek nagy Britanniától. Levélmódra elé-adta ezek - közt utazván 1795. 1796. 1797-dikben, a' miket tapasztalt *Weld* Isák, Angliai nyelven, németül a' Berliniek 's Hamburgiak 1801-ben ki- nyomtatták. Utazott *Weld* a' nagy Britán- niától-függő amazok' Canádai szomszédjaik között - is, Szent Lőrincz temérdek vize- táján pag. 5. Ötven kilentz nap múlva azu- tán, hogy Irlándiából = Hyberniából, a' nagy

Oceánusra költöztünk, látni kezdtük a' *Neujorki* partokon zöldellő magas fák te-
tejeket, ott a' hol *Dellavare* folyó vize
hat mértföldnyi szélességű a' tengernél,
onnét bellyebb *Filadelfia* városa-mellett,
melly száz húsz mértföldnyire esik-el a'
tengertől, tsak egy mértföldnyi szélessé-
gű, (Az utazó jobbára Angliai mértföldek-
ről széll. Öt Anglus mértföld egy olly Né-
met mértfölddel egyez, melly-féle 15 va-
gyon egy közép rendű grádusban.) Az e-
gyesült Amerikai Státusokról hofzszas tu-
dósittást adtam-elé *Schöpf* Dávid útazásai-
ból az S. betű alatt; a' Mkház' hatodik
szakaszában a' 151-dik Levéllaptól-fogva;
de légyen itt-is *Weld*-ből azokról egy kis
emlékezet. pag. 20. *Filadelfia* városában
az emberek száma 1795-ben mintegy öt-
ven ezerre ment. A' Lakosok Ánglusok
Hybernusok, Skótiak, Német, Frantzia
Országi Jövevények, 's főkép a' kik utób'
ezekből származtak; a' kiknek száma leg-
nagyob' *Filadelfiában* a' Qvakkerek egy
negyed részét teszik az egész népségnek,
öt a' Templomjok: A' Presbiteriánusoké,
és Dissidenseké hat; az Ánglus Püspökie-
ké három; A' Német Lutránusoké kettő:
a' Római Katholikusoké négy. A' Svecus
Lutheránusok, Herrenhütterek, Anabap-
tisták, más Babtisták, Methodisták Zsi-
dók, egy-egy Templommal bírnak külö-
nösen. p. 28. Az egyesült Státusokban.
's főképpen *Filadelfiában* az alattson népnek

temérdek seregében a jó erköltsrenézve nagy a fogyasztás, a mi az udvariás emberiséget illeti, morgók, sértegető szavuk az idegenhez. pag. 38. *Baltimore* városában tizenhat ezer ember lakik, 's noha *Marylandnak* nem ez a leg-főbb vérosa; de még abban a leg-nagyobbik, 's Amerikának leg-kereskedőbb városa *Filadelfia* és *Neujork* után. A temploma tiz, kettő a *Methodistáké*, egyik a *Katholikusoké*, a többi különösen bírják a *Püspökiek*, *Presbyteriánusok*, német *Lutheránusok*, német *Kálvinisták*, református *Németek*, *Nicoliták*, avagy az új *Quakkerek*, *Baptisták* (Itt-is másutt-is le-írja válogatott szókkal a házi, mezei, mesterséges dolgokat, jövedelmeket, multságokat, 's a hegyek, völgyek, fák, füvek, vadak, marhák állapottját) pag. 80. Az emberséget Amerikában pénzen se lehet meg-venni, akár-minagy summából álljon. A borra való örömet el-veszi a nép, de meg-nem köszöni. Az világon nincsenek olly tsupa magokat kereső interestsátus fősvények, mint a minéműek az Amerikánusok. — *Lancaster* a leg-nagyobbik a Partoktól bellyeb' első városok között, kilentzszáz a háza, jobbára kőből és téglából. Hat a Temploma, egy a *Romai Katholikusoké*, a többi a *Német Lutránusoké*, német *Reformátusoké*, *Morvai atyafiaké*, *Anglus Püspökieké*. A *Német* mesteremberek sok jóra való szerzámát készítenek; a melly

puskákat tsinálnak, noha nem olly szépek, mint a' mellyek Angliából hordatnak-bé, de a' Jágerek amazokat jobban szeretik, 's el-hordatnak minden-felé. p. 84.

2. *Jork városa Lancastertől* 20 mért-földnyire esik. Annak és Lancaster tájának Lakosai jobbára Holland, és Német Emigransok. avagy hazájokból ki-költözött emberek. Közönségesen a' Hansefiádi és Roterdami ki-kötő helyekről gyűjtetnek-bé. Ezen révekhez Amérikából sok ott termett jószágokkal meg-rakott nagy hajók gyakran érkeznek. A' hajó Kapitánnya a' látogatóinak tudtára adja, hogy ingyen el-viszi őket Amérikába, a' kik oda szánnyák magokat: A' hajójába tömi őket se-regelesen. Mihent e' féle hajó vizfsza érkezik Amérikába, a' Kapitány ki-hirdeteti a' ki nyomtatott újságos Levelek által: hogy külömbféle rendű Európai emberek, kovátsok, szabók, építtők, parasztok 's a' t. ennyen meg ennyen érkeztek vele. A' kiknek ilyen emberekre szükségek vagy on egybe-gyűlnek a' hajóhoz, 's ezen szegény jövevény Németek mintegy kótya-vetyén el-vásároltatnak. A' hajó tulajdonosa, vagy a' Kapitánnya az így meg-vett emberek árát a' zsebjébe teszi. Az a' vásár a' *Fejér* rabok árúztatásának neveztetik. Az ilyenek azomban nem vesztik-el örökre az ő szabadságjokat. A' jó mester ember hamar fel-szabadulhat. De addig mind el-adathatnak, mind olly for-

mán tartatnak mint a' *Neger* Sclávok, rab-szolgák, 's ha el-találnak illantani, tömlőtzebe vettetnek, mint a' tolvajok, A' Németek tsendes, dolgos emberek, egyetemben szállanak-meg, előbbi hazájok móresét és nyelvét meg-tartják, *Lancasterben* és annak környékében a' Német nyelv az uralkodó, sokan ott nem-is értenek más nyelvet: a' hol meg-telepednek, Templo-mot építenek, és a' Religio tulajdonira nagy számat tartanak. — p. 100. A' *Virginiai* alattsonyab' tartományokban a' jövevényekhez udvariásfabbak 's vendég-fogadásabbak mint a' hegyen-túliak.

3. Pag. 101. *Virginianak* azon részében melly a' Patowmack, és Rappahanock vizei-közt nyúlik sok olly nevezetes emberek születésének hazája; kik az Amerikai háborúban jeleskedtek, kik közt leg-főb' rendű Generális *Washington*.

Virginia az a' Tartomány, mellyben, a' mikor még az fiatal újlak volt, fő rendű Angliai személlyek hazájából ki-költözvén meg-telepedtek, 's az Angliai szép házokhoz hasonlókat építettek, mellyeknek egynehányi még most-is meg-vannak. A' Virginiai tehetőb' Lakosok új lakjaiban meg-vagyon othon minden a' mi az ő szükségekre való. A' Sclávok = rab-szolgájók számában vannak szabók, vargák, építők, kovácsok, esztergálosok, kerékhártók, takácsok, börtésaválók 's a' t. Láttam egy pamuk szönyeget, melly a' féle rab-

szolgának tulajdon munkája vólt. A' Pa-
muk itt igen derekas nevedésű. A' me-
zei munkát a' fekete rabszolgák űzik, a'
lakóhelyek faluhoz hasonló, ott vagyon
mindeniknek tulajdon kertye, és major-
lágra való udvara-is. Ezek mind az övék,
's elegendő idő engedtetik nekik a' tulaj-
don házaikat illető dologra. Egyéb ele-
delre valón-kivül, a' mit magok lizerzenek-
bé magoknak, adatik nekik kukoritza, és
főös dísznóhus, némellyek közülök az ő
házaikat szép edényekkel fel-tzifrázzák, 's
közönségesen jó ruhásak. De ezt tsak a'
nagyobb határu Virginiai Tanyákról kell
érteni; a' városokban nyomorúlt a' forsok
Carolinában, Georgiában rosfszabb álla-
potban vannak, mint Virginiának leg-szo-
rossab' tartása helyén. *Northern-neck* szép
termésű azon helyeit ki-vévén, a' hol sok
dohány-nevelés a' földet már el-pusztítot-
ta, 's merő homokká változtatta. Vannak
Virginiának deák és görög 's más tudo-
mányokra oktató iskolái; de a' mellyet
Weld látott nyomorúlt vólt. *Norfolk* Vir-
giniának kereskedő leg-nagyobb városa.
A' ház benne mintegy ötszáz. pagin. 124.
Alsó Virginiában alig vagyon egy kis
nyomdoka a' Religiónak. A' Templomok
jobbára mind romlott állapotban vannak.
Richmond a' fő városa *Virginiának*: hét
száz a' háza. Igen telhetetlenek a' játék-
ban. Mihént le-szállottam a' lóról, az vólt
a' vendég fogadósnak az első kérdése: mi

mi féle játékot szeretek fő képpen? eme' izobában ugymond: Faró, amabban házárd, a' harmadikban billárd-tábla vagyon: a' jádzók asztalai tömve vannak szüntelen jádzókkal, kik ha nem esznek, égett bort isznak, és kártyást jádzanak: illy játékhely minden kortsma; de nem a' különös házak. Sokszor szándékom-ellen meszszebb kellett utaznom, hogy az illyen lármázó, veszekedő kortsmákat el-kerüllyem. Sokan ott egymás szemeit ki-állák körmökkel, vagy leg-alább artzájokat megkartzollyák. Virginiának fegyverháza Columbiában, más neve-szerént, Pointforkban vagyon. Vagyon ottan 12 ezer ember számára elegendő fegyver. Columbiából a' zöld kuthoz, utazván az erdők-közt a' fénlő bogarak világa-miatt el-vétettem az utat, 's éjfél-tájba érkeztem a' rút vendég fogadóba, (Elé számlállya a' látott saványu víz forrásokat, békákat, kigyókat, madarakat. 's a' t. A' Fluviána táji kö hid, a' valaha ketté szakadt nagy hegyek felső falait egybe kaptsollya. A' hid alatt a' szakadék közt lévő szörnyű mélység háromszáz lábni magasságu hogy az a' nyílás néhai hasadáfsal esett-meg, a' két felől álló egyenlő vakartsok mutattyák; a' kö-hid a' ketté válásakor a' földnek hullásakor úgy közbe szorúlt, mintha mester-séggel építettett vólna, az allya öblös, a' hidről a' mélységre alig lehet le-nézni álmélkodás-nélkül: a' környék alúl.fellül er-

dös; a' hid öblétől fogva le-egyenesen 213
lábnyi a' hosszúság, egy kis Cedrus patak
nevű viz tsorog, a' hid alatt.

4. Juliusban el-érvén hajón az Egye-
sült Ánglusok és nagy Brittánia Tartomá-
nyi - közt lévő Határt Sz. Johnsnál, a' fő
strázsánál számot adtunk utazásunk tzel-
lyáról, egy könnyű kotsit fogadtunk; és
Sz. Lörintz vize partján *La Prairie* felé
utaztunk, azon tartományban, melly a'
Frantzia kéz-alól esett *Canadában* a' nagy
Britanniai korona hatalma-alá. Mindenütt
a' merre jártam, új világot szemlélttem, a'
Britti zászlókat, ki-állott ör-álló strázsá-
kat, ki-mészelt házokat, tsézákat, Feszü-
leteket, Katholikus Templomokat, kápol-
nákat, kalasfomokat, Papokat az ő Egy-
házi ruhájokban, Apátzákat, Frantzia la-
kosokat, a' gyermekeket, kik a' kapuhoz
gyültek köszöntésünkre: mind ezek olly
tárgyak, a' minémüeket az Egyesült Tar-
tományokban az ember elő nem talál. *La*
Prairie de la Madeleine-ben tsak egy pár
napig óráig mulatván Montrealban Lörintz
vizénél álló városban meg-szállánk. Ott a'
viz igen széles szörnyű sebes köfsziclás, de a'
Cánádiak a' nagy terhű vitorlás hajóknak
a' vizen - való kormányozásában nagy mes-
terek. Montreált egy Frantzia Király é-
píttette, már 1200 benne a' ház. A' ke-
reskedők butyoros ládás házaik a' viz par-
tyán állanak: a' kitől ki-telhetik, tzin lán-
nákkal fedezi a' házát zsendelyek - he-

lyett. A' városnak hat a' Temploma, négy a' Katholikusoké, mellyeknek egyike Püspök-székü=Cathedralis. Nap estig egymást éri a' sok harangozás. A' temetések a' Papoknak és a' népnek pompás gyülekezetéről vitetik-végbe ének szó-alatt, viasz gyertya hordozásával. Az előtt minden halott a' fő Templom Kriptájába temet-tetett; már most minden temető hely a' város külsejét foglallya-el. Négy a' kalasírom Montrealban; az egyiket a' Fránciskánusok bírják; de tsak ketten hárman lakják: mert holott újtársokat már nem szabad bé-ven-niek, a' számak meg-ritkúlt's ma holnap kifognak, egyéb három kalasírom az Apátzáké; azoknak szabad új bé-vett társokkal szaporítani a' számat; a' betegekre viselnek gondot. Midön Montréal építettett, a' körül-belöl-fekvő tartomány rakva vólt Indusokkal, a's alkalmatlankodtak a' városnak 1736-ban a' Lakosok ellen be-be-ütvén: hogy bátorságos legyen a' lakás, fallal bé-kerítettett az egész város. Frantzia származású emberek többen lakják a' várost, de a' fő kereskedők és egyéb' tekintetesb személlyek, Ánglusok, Scótusok, Irlandusok=Hybernusok; de ezeket a' Frantziák mind Ánglusoknak nevezik kü-lömböztetés nélkül, a' lakosok közönségesen értik a' Frantzia nyelvet, de nem birhattyák a' Frantziák magokat arra, hogy az Anglus nyelvet meg-tanúllják. Az egész város a' jövevényeket tellyes be-

tsületű vendégfogadással vigasztallya, 's úgy tetszik télen, mintha csak egy azon familiához tartozandó személyek laknának benne. Nyáron egybe-gyűlnek a' közel lévő ernyős helyen a' vendégségre néha százan-is, és egy azon eledelből élnek, a' mellyet a' városból oda fejenként kivittek magokkal. A' szörös bőrökkel ezen városból Anglia felé nagy a' kereskedés, és a' füstölő szerekkel. (Rauch-Waaren.) Hajókon hordják a' Kanádiai Indusok a' szépen ki-készítettett bőrt Montreálba, 's helyibe házi szükségekre valókat bé-tserélnek.

5. Montreálból első Augustusban kezdénk *Quebek*-felé hajózni. Montreál és *Quebek*-között csak az *Sorelle* nevű városban uralkodó az Anglus nyelv. A' Lakosok jobbára *Logálisták*, az az, a' Királlyal tartók = *Königlichgesinnte*, 's akkor eredtek, mikor az Amerikai (Anglus revolutzio ki-ütött) ezek az ő folyamat helyekért Canadába hordozóskodtak. Sorellét a' hajók tsinálása teszi nevazetessé, noha az a' munka még nem tesz eleget a' közönséges kívánságnak. A' mi a' hajózáson-kivül Sz. Lőrincz temérdek folyóját ékesíti, az abból áll, hogy sok szép város ül a' partyán, alsó Canadai minden helységek jobbára annak táját foglallyák-el. Montreál-alatt egynehány mértföldnyire annyira egymást érik a' házak, hogy meszfsziről egyetlen egy hoszszú falu-

ból állónak láttatsék lenni az egész út: meszsziről a' házak szépeknek tetszenek, 's mindenik faluban, ha annál kisebb'-is; vagyon egy Templom: egy egy ilyen Templomos falu mindenik mértföld után szemléltetik, 's mindenik derék állapotban tartatik, tornyos mindenik, 's tzin táblákkal fedeztetett mindenik torony: a' házak a' partokat közel-érik. Ki-szálván Batis-konnál, bé-mentünk egy paraszt házba; az emberek szeretettel fogadtak bennünket, 's mindent a' mit tehettek tettek kedvünkért: szép fehér abroszszal megterítetett egy asztalka, arra elő-hozatott a' kenyér, téj, vaj, tojás és kedveskedő szókkal előnkbe-téetett, mást mindent bőven talál az ember a' falu helyeken, tsak halat nem; azért valamit azt magával vísz útközben az ember; alsó Canadában az Ágyok-is alhalmatosok tellyességgel Frantzia módra. A' Kanadiai alsó rendű Frantziákban meg-vagyon egyéb Frantziáknak élelvenségek, énekelnek, tántzolnak, 's úgy élnek, mintha sziveiket semmi gond se nyomná. — *Quebeknek* Sz. Lörintz vize-mellett a' felső városa mész köves hegyen áll; és igen meg-vagyon erősítve sok katona őrzi, tellyes védelmezésére 5 ezer ember kívántatik. Vannak Franciskánusok, de már kevesen, és a' néhai Jesuita Collegiomban még egy ditséretes Laikus. — p. 229. Nagy Británia Canadát felső és alsó Canadára osztá. (Azután a'

vezérlése módjáról) A' Canadai katho-
 likus Püspök-alatt, a' Coadjutoron, három
 Generális Vicáriusokon-kévül 116. Plebá-
 nus és Misionárius foltattya az Egyházi
 dolgot, ezek, öt személyt ki-vévén, mind
 az alsó Canadában laknak. A' mi Cana-
 dából nagy Británniába bé-hordatik, az
 ruházatra-való bőr, buza, liszt, lenmag,
 hamuzsir, épületre való szárazfa, olaj,
 patikába való szerek. — p. 237. A' Cana-
 dai tsukorról. Ahörn Zucker. p. 242. Hogy
 legyen mit enni egész tavaszig, sok mar-
 hát, és majorságot le-vágnak a' fagy érke-
 zésekor, be-álsák a' földbe, hóval a' tete-
 jét be-tsinállyák: így a' tartására nem kí-
 vántatik eleség: mikor kell, elé-veszik. —
 (Quebekből *Trois Rivierbe* utazott.) Trois
 Rivierben két Templom áll; az egyik
 az Ánglus Püspökieké; a' másik a' Katho-
 likusoké. A' Jesuiták és Franciskánusok
 házat már a' Szerzetesek nem lakják, a-
 maz tellyefséggel üres; emez pedig töm-
 löttzé váltóztatott. *La Chine* falva a' Sz.
 Lörintz vizéből eredő nagy tó-mellett fő-
 képpen a' Britanniai Királyi magazinnal,
 = kints-tárral ékes, mellyben azok az a-
 jándékok tartatnak, mellyek minden esz-
 tendőben Británniából a' faluhelyekről ösz-
 sze-gyűjtetett Cánádiai Indusok számára
 küldetik. Ellenben által fekszik a' *Cache-
 nonagai* Indusok faluja egy Katholikus Tem-
 plommal-együtt, melly lámpásokkal, ké-
 pekkel 's a' kátholikus szokáshoz tarto-

zandó más jeles ábrozólásokkal fel van ékesítve. Az Indusok a' katholikus Egyháznak tzeremoniáit kedvelik különös hajlandósággal; 's mivel a' kátholikus Misionariustok Kríftus igáját könnyüvé, 's gyönyörködtetővé teszik előttök, többen térnek a' Cátholikus vallásra, mint más akár mellyikre. (Ezt az örvendetes megterést tsipdező szókkal adja-elé az utazó *Weld*. Isák. (Tisztelik a' Szűz Máriát, és a' felöle-való Litániát énekelik. Sok néhai Frantziák Indus aszszonyokat vettek feleségül, 's idővel a' Frantzia modu, színű, mesterségű Indusok el-szaporodtak egyéb othon meg-rögzött Indusok-közt; 's ezen régi Indusok most-is igen hajlanak a' Frantziákhoz, 's noha sok ajándékokat' vesznek az Anglusoktól, még is amazokat emezeknél jobban szeretik. Mennél bellyeb' megy az utazó a' néhai Indusokhoz, annál betsületessebb tulajdonfágú Indusokra talál: mert még azok égett borral, 's más Európai tsemegekkel meg-nem vesztegettettek, mint a' városok felé koborló kolduló ringy rongyok. (A' Nagariai viznek a' széles magas tetőről a' szörnyű mélységbe-való leereszkedését tsudálatosán le-irja, 's kép által-is szemlélteti) p. 304. 315. 330. *Eritava* és vára táján a' kukoritza szára jobbra 8. lábni magasságu: közibe tököt, és dinnyét szokás vetni; láttam az erdei-ben sok száz evetet, avagy mókusokat, mellyek nagy gyorsasággal egyik ágtól a' másikra

másikra ugrálnak; ha a' fa meg-rázattatik 's az ugrást el-vitték, le-hullván a' földre, az ebektől fel-kapatnak. — A' *Seneka* Indusok azon hat nemzetségek-közül-valók, mellyek az *Irokesiek'* nevek alatt ismértetnek. Ezek-is mások-is nagy mesterek a' meg-nyúzott medve zsirnak haszonra fordításában, a' bőrének szőrivel-együtt, elkészítésében; a' szarvas és más állot bőrének tsavállásában. — *Boisblanc* szigetében mintegy 5 száz Indus Familiák laknak azok-közül sokan meg-látagattak minket mindennap, bé-mentünk mi-is hozzájuk a' szigetbe, hogy erköltsöket és szokásokat meg-ismérjük. Mondánk a' nagy tónak, avagy a' tengernek túlsó széléről egész eddig jöttünk; tsak hogy őket láthassuk. Azok ezt a' szándékot meg-ditsérvén bennünk, azt felelték, hogy igen hasznos dologban töltöttük időnket. Az egész föld kerekfégén nints az a' nemzetség, melly ezen Indus népnél magát nagyobra tartsa; valóban magokat fellyeb valóknak tartják minden egyéb embereknél. *Detroit* kereskedő városa az úgy nevezet Huronok Templomán-kévül egy nagy Katholikus Templommal ékesedik. *Malden* városában áll az a' nagy Tárház, mellyből az Indusoknak minden esztendőben ajándékok osztogattnak a' nagy Británniai Udvar Commiszfzáriusaitól.

6. *Maldenben* jelen voltam egy illy ajándék osztáskot. Az ide-való Indus Vár-

megyének Indus Fő emberei 's a' familiák Fejei a' ki-szabott napon elé-jöttek, 's közülök mindenik bé-mutatta azt az apró cedrusfa; páltzákból álló kévét, vagy kötést, mellyben a' leg-hosszszabbik veszfzők vagy páltzák (egyik se vólt vastagab' egy író toll vastagságánál) a' Katonák számára mutattak mindenik familiában; a' közép hosszszafágnak az aszfzonyokat, a' leg-rövidebbek a' kisdedeket jelentették. Ezek mind részesülni kívántak az ő nagy atyoknak (így nevezék az Angliai Királyt) kegyelmében. A' Comiszfzarius az ő Tisztáría-által fel-jegyeztette a' veszfzőkről vett jelek-szerént a' számat, és a' személlyek tulajdonit. Egy nagy térségen, a' magas karókra külömb' helyeken ki-tétettek a' Familiák nevei, és azokban a' különös személlyeknek száma. Elé-hozatott a' magazinból a' sok szép ajándék; a' sok vég posztó, ki veres, ki pedig kék, és más színű, a' sok nyaláb paplany, vászon, dohány-tekertsek, Flinták, puskaporos edények, golyobis, serét, kések elefánt, és szarv tsontból készült fűfűk, tükrök, fejszék, ollók, tű, veres fesiék teli zságokkal, vas és réz, fazekak, üfűk, az egész holmi ajándék ára mintegy öt száz font sterlingre számláltatott. A' vászon, a' posztó fel-daraboltatott, palást, ing, gatyamódra; az egyik egyik familia számára rendeltetett ajándék rakásra hordatott a' familiák neveikkel meg-jegyeztetett ká-

rokhoz: a' dolog egynehány óráig tartott, mert négy száz Indust kellett ajándékkal meg-eligíteni. Pálinka és ezüstös tsetsebe-tse soha sem ajándékoztatik (hanem ha titkon némellyeknek). Meg-vagyon fanyarú büntetés-alatt tilva a' kereskedőknek az Indusokhoz a' Liqueurnek árulása, és az Udvartól nekik ajándékozott jólzágnak meg-vevése. Midőn már az osztásra mindenek el-készültek, a' Familiák Fejét meg-intettek, hogy a' katona-részt, melly a' tá-gosközép helyen kívül, itt ott fanyalgott, hívják-elé: azok egy két óra pettzenés-alatt elé-jövéen, a' piatzon körben állottak. Az Anglus Tiszt beszédet mondott hozzá-jok (a' nélkül semmi dologhoz sem szokás fogni az Indusoknál) 's mondá nekik: „hogy az ő nagy és jó Attyok, a' ki a' nagy tón (tengeren) túl lakik, igen nagy gondot visel az ő hív népének bóldoglásá-
ra, és hogy az az ő Indiai jó fiainak, eze-
ket az előttök fekvő ajándékokat küldöt-
te. A' Flintákat, az azokhoz tartozandó
szereket, a' fejszéket a' fiataloknak küldé;
a' posztót, és ruhára valót az öregeknek,
afszonyoknak, 's kisdedeknek rendelte:
reményli, hogy az ifjak az ő fegyvereket
csak a' vadászatra fogják fordítani, 's al-
kalmatosságok nem lépzen az ellenségre,
's háborura-való velek élésre. Tisztellyé-
tek az öregeket, 's a' mit a' vadászásban
kaptok, abból velek barátságosan osztóz-
zatok. Reményli a' nagy és jó Atyátok,

hogy a' nagy Lélek (ez a' neve az Ifiennek a' Canadai Indusoknál) néktek világos napot, fényes eget, és kedvező üdöt ad a' vadászatra, és ha ti a' jövő esztendőben-is ilyen jó fiai maradtok, bizonyosan meg-újítja az ő jó téteménnyeit, és még több' ajándékokat fog küldeni a' nagy tó hátán. Ez a' kis beszéd Angliai nyelven mondatott-fel; a' Tolmátsok pedig mindenik Familiának különös nyelvére által tették 's fel-mondottak szórúl-szóra; az Indusok pedig ki-nyilatkoztatták az örömeiket a' hangos *Hoah, Hoah* kiáltással. A' beszéd fel-mondása-után a' Kalauzoknak az ajándékok meg-mutattattak, és által-adattak. Azok azt meg-köszönték, jelt adtak az ő Indus katona társainak, hogy az ajándékokat fogják-fel: három óra-pertzenés el nem folyt azon dologban, ki-üresült a' piatz, hajókra rakodtak az Indusok, 's el-vitték a' szigetekre, 's a' falukra az ajándékokat. Ezen alkalmatossággal szép rendet tartottak az Indusok, semmi veszedés sem támadott, egyik familia nem irigylé a' másiknak a' többetskét, ki ki halgatva és tsendesen vette-el a' hozzá tartozandót. Az ajándék osztáskor jelen voltak a' Bois-blanc táján tanyázó Indusok kalauzi-is, kiknek faluikat, vetéseket élelemre valójokat Generális *Mayne* a' háborukor el-pusztította. Ezek a' békefényt-után az Anglusokhoz, mint jó baráttyaikkhoz folyamodván, e' képpen szólottak

A' mi ellenségeink faluinkat, enni valóinkat el-pusztították: afzszonyainknak, gyermekeinknek nintsen mit enniek. Ti magatokat jó barátinknak nevezitek; mutafsátok-meg tehát, hogy azok vagytok; tartsatok-el addig bennünket, míg a' gabonánk meg nem érik, 's az idő a' vadálzatra alkalmas nem lesz. Meg-halgattattak azonnal; a' kormányfő a' szigetre egy életes házat épített; abból kétszer egy hétben három tonna-füstös hus, szint annyi tonna-liszt, bab, vagy borsó, kukoritza, két vágott ökör osztatott-ki számokorra. Illy kegyelmet meg nem szoktak köszönni az Indusok: mert hogy a' szükségben segítettessenek, azt kötelességünknek tartják lenni. Minden esztendőben száz ezer funt sterlingjébe kerül az Angliai koronának ezen Canadai Departementnek (Tartománynak) el-tartása. Mikor Canada' birtoka hozzánk került, töb' ajándékot ádtunk lakosainak, mert mind többen voltak a' Lakosok, mind le-kellett nyomunk azt az előző ítéletet, melyet mi felölünk a' Frantziák a' Canadaiakba oltottak: Azután azt javasollya *Veld* Isák, hogy még töb' ajándékokkal hozzák-helyre a' nekik tett Károkat; tsak azért-is, mert a' háboru és az Európaiakkal-való társfolkodás igen megrontotta és ki-fogyasztotta ezt az egyébként jó szívű Indus nemzetet p. 363. Igen emlegetik most-is a' Frantziákat, mondván: hogy soha sem volt job' dolgok, mint

azoknak rajtok való országlásokkor (olgy idő vólt tudni-illik a' tsuna Fr. Revolutio előtt, a' Frantziáknak Kátholikufságokkor) p. 377. Canadában, noha emberféges velek a' bánás, az Indusok száma igen meg-ritkúl, 50. elztendő múlva, *Quebek* és *Detroit*-között talán egy Indus sem fog szemléltetni. p. 380. Az Indusok jobbára rész-*szinüek*. Sokan, és névezet-szerént a' Frantzia, kints gyanánt tisztelendő *Missionáriusok*, kiket az Indusok-közt-való hoszszas Lakások illendő *Birákká* tett, ki-végzették, hogy azoknak természeti színek nem különbözö a' mienktől, hanem csak azért *setétes*, mert az ő bőrökét különbözőféle zsiros szerekkel be-szokták mázolni, 's a' forró napon és tűznél örömeit fűttöznek; jobbára fehér bőrrel jönnek a' világra. — Kis fekete szemüek, hoszszu fekete hajnak: bőr ruhát, ki-vévén a' lábbelit, nem viselnek: mert drágán el-tserélik a' le-ejtett vadnak bőrét. Az asz-szonyok szeretik az ezüsti kar peretzet, és fül-függöt. Némelly férfiak az órrokon gyűrűt viselnek. Sok időt vesztegetnek az Indusok a' testek ékesgetésére; de éppen semmit se gondolnak a' házaikkal, melyek igen rondák. Sokan máshová hordozóskodnak a' vadászat kedvéért, melly őszszel kezdődik. *Carver* beszéli, 's én-is tapasztaltam, hogy a' Nádoveszciek örök-ké bőr sátorok-alatt laknak. Látó, halló érzékenységek felette éles; a' mint P.

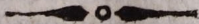
Charlevoix-is írja. (Ézt, de csak sz. Dominic. Szigetéről, a' Mk. első könyvében emlegettem; *Carvert* pedig a' 3-dik Szakasz' 147-dikében). Erős tartós Emlékezetűek, a' melly helyen egyszer voltak, a' melly jeles mondásokat egyszer hallottak el nem felejtik; írással hieroglyph nevű jelölésekkel nem élnek, hanem az emlékezet intéseire, némelly a' féle páltzákkal, a' minéműek az ajándék osztáskor emlegettettek, és sinórokkal élnek, (talán néhai Peruviai mód-szerént? lásd *Garcilassó*t Mkh. 4. k. p. 33.) A' kézi munkájok, házi fa-eszközök, fúvó, és egyéb nyilok, sipjokra, portartó szavaikra metfzett figurkájok szép mesterségű; valamint az Indus alfzszonyok szövése, és tűzött varrása is, festékjek, orvosságjaik fok neme még eddig-is titok. — Szeretik baráttyaikat, de ha csak egy szóval meg-bántatnak-is, addig nem nyugszanak, míg bosszút nem állanak, 's pedig vér-ontással, titkolt szívűek az idegenek-előtt, magok-közt minden tarts-nélkül vidámok. Gyermekeiket majd soha sem verik-meg; hanem ha őket feddő szóval nem győzik, egy kis vizet fetskendenek az ortzájokra, a' mitől igen félnek, 's az a' jobbulásokra bizonyos hasznu. Egy Frantzia Misionárius beszél-li, hogy az ő jelenlétében egy Anya az ő már fel-nőtt leányának ortzájára, mint a' féle kisdédére vizet hintet; a' leány szégyenletiben ki-mene; 's maga gyilkosa

lett. Mikor józanok, betsületesen viselik magokat, de ha, a' mi gyakran meg-esik, részegek, ördögökhöz hasonlók: kajdász-nak, verekednek, vákják, és tsonkittyák egymást; tudván ezen gyarlóságokat, a' sok ivás-előtt egy fogadott embernek, ki józanfágot ígér, által-adják késeiket, hogy ne legyen mivel gyilkoskodni. Az Indus nem lehet nagyobbban meg-bántani, mint, ha az Áfrikai Nigerhez, fekete emberhez hasonlítatik, mert ezen nyomorékokat annyiba tartják, mint akár mi párás állatot; ölik-is mint a' kutyát vagy matskát. A' Frantzia Miszszionáriusok sok Indus a' Romai Katholikus vallásra térítettek pag. 318. más vallásnak-is a' magokéra másokat. A' Canadai Miszszionáriusokról, és kereszténységről lásd az Asz. Egyh. Történ. 29-dik könyvet §. 7. pag. 84. 1640-dik esztend. — A' fel vett kereszténység-előtt is vallották az Indusok az Istent, egy *nagy Lélek* nevezete-alatt; vallották, hogy hatalmától függenek más jó és rossz lelkek, emezektől igen-félnek, engesztelik-is őket, hogy ne ártsanak: holtok-után boldog életet reménylenek; némelly belyeb' lakó Indus familiáknak mondják, Papjaik-is vagy-nak; de valami láttfszatos rend-tartásu Isteni tisztelet nem vétetik-észre nálak. Az Éjszaki Amerikai Indus akármilyen különös nemzetek tellyességgel majd mind egyez-nek az ő testi tulajdonságaikban, szokásaikban, foghatóságokban, Religiófszerü-

ségeiben, annyira; hogy egy azon eredettyekről nem marad kétség; de a' nyelvek igen külömbféle. Azomban az Indus nyelvben forgott emberek azt bizonyították, hogy jobbára a' dialectus, a' szójegyzés külömböző minnyájok-között, 's hogy a' ki a' Huron, és Algonquin nyelvet tudja, a' többit mind értheti könnyű tanulástán mind Canadában, mind az egygyesült Tartományokban. — *Weld* az ő északi Amerikában, és Canadában végzett utazásáról irt utolsó Levelét 1797-ben irta Neuyorkban; 's azt p. 475. így fejezi-bé. Mihelyt ki-telhetik tőlem, el-hagyom Amerikát, zufrieden, so viel davon gesehen zu haben als ich konnte, aber ohne einen Seufzer, und ohne den mindesten Wunsch es wieder zu sehen. Következik két szép tábla, mellyeknek egyikén az Anglus egyesült Amerika; Canada részével szemléltetik; a' másikon alsó Canada, melly már új Británia nevű. Azon látnivaló, hogy a' fok nagy tók a' Huron-tó, felső tó, Erie-tó, egymásba folyó vizekkel, 's ezek által sz. Lörintz vizével mind közösfülnek.

AVA Országaiak. Ezekről lásd hosszasan ezen Mkh. 17-dik szakaszában a' *Rangui* és *Umerapuri* titulufokat.

B.

BROWNE Londonból maga költségen elindulván 1792-ben, 10-dik Januáriusban Alexandriához érkezett, meg-járta Epyiptust, Darfurt, Siriát, kis Asiát, Konstantzinápolyt. Onnét Oláh Országban, Bétsen, Prágán, Dresdán, Lipsián, Berlinen, Hamburgon kereftül, Londonba, vizfsza-hajózott, és oda 1798-ban 16-dik Septemberben jutott. Utazása Angliai nyelvből Németre fordíttatott, 's 1801-ben Berlinben 's Hamburgban ki-nyomtatott. *pag. 5. 6.* Alexandriában kevés maradvány vagyon a' Régiségből: a' mostani köfala; némelly helyeken negyven lábni magasságuak, tornyók; a' Szeretsenyektől építtettek. A' régi Város nagyob' helyet foglalt a' mostanyinál. Sok régi düledék herez benne, mellyekből a' zápor régi pénzeket, 's épületbéli töredékeket elé-hajt, a' mellyekből a' néhai képfaragók mesterfége ki-tettszik: a' nap keleti ki-kötő partya nem igen derekas. Pompéjus oszlopának 's egy obeliskusnak az idők fanyarufágai nem ártottak felette. A' Mahomet szerűeken kívűl, laknak ott Görögök, Örmények 's vagyon Temploma mindenik Nemzetnek; vagyon a' Palesztínai Frantziskánusokhoz tartozandó Kalaszirom és Templom. Az Európai Consuloknak és Kereskedőknek házaik egy

rakáson vannak a' városon-kivül közel a'
 tenger partyához. p. 10. 16. Jupiter Amon
 Temploma maradványinak nézegetésére
 indúltam Alexandriából 2-dik Februárius-
 ban 1792-ben (én Browne) e' végre Tol-
 mátsot fogadtam, meg egyeztem némelly
 a' féle Arabfokkal, kik Török szilvát 's
 más partékat hordozgatnak Alexandria,
 és Siva városa-közt, melly Napnyugat-fe-
 lé esik, hogy butyoromat, és az élelemre
 valót magokra vállallyák; magamnak pe-
 dig bátorfágos utazást szerezzenek egyéb
 Arabs nemzetség között. Utunkat 's ru-
 háinkat az elő mindennap ásztotta. Egy-
 nehány *Beduin* nép-tsoportyát találtuk-clé
 az út fél hofzszán, kik a' már ki-szaradt
Mareótis tava táján legelég az ő számára-
 jikat, ketskejeiket, juhaikat. A' kalauzim
 jó baráti meg-vendégeltek beennünket Tö-
 rök szilvával, téjjel, puha kenyérrel: *ka-*
ret-am-el Soghair-falván a' Schech egy kis
 ajándékért egy juhot mettszet-le számunk-
 ra. További utunkban merő pusztát, ko-
 pasz kösziklákat és homokból álló hegye-
 ket öt óráig járván, tapasztaltunk; né-
 melly helyeken a' merre mentünk, az út
 egészszén bé-volt sóval borítva. El-értük
 az egyik *Oasisban* fekvő *Siva*-falvát. (Az
Oasis olly tanya, melly egy jóra-való falu
 élelmére gyümöltsel, marhával bévelke-
 dik ugyan; de a' köröskörű környéke me-
 rő kietlen pusztta.) *Siva* törökszilvát-termő
 fakkal = Dattelbaumen bévelkedik): Meg-

vendégeltetett Browne, de holott Mahometánusnak tétette magát, 's még lement-el az imádság órájára, melyet a' helység szorossan meg-tart, tsak nem roszszúl járt, ki-utazott oda a' hol mondák, hogy régi maradványt fog látni. Látott egy kis hegy torony módú épületet és abban belől némelly hieroglyphicus módu vonásokat 's t. a' félit, egykor kövekkel-is dobálták, vévén *Amon*-felé tsekély utasítást, továb' vándorlott) p. 27. A' Tolmátsom és én ló hátokon ültünk; két kalauzink előttünk gyalogoltak, két egyéb' embereink, kiket *Sivában* fogadtunk-fel társul, szamarakra rakodtak, két nap múlva el-értük *Gegabik* pulztáját, és ott azt főöstót, mellynek közepén sziget feküdt: abban sok köszikla egyenetlen darabok mutogatták magokat; de azokat bizonyosan valami régi épület maradványinak lenni nem tarthattam. Szemfüleségem még-is arra ösztönözött, hogy meg-látogassam azt az *Arafzhie* nevű szigetet. Bé-mentem lóháton a' főös tóba; de a' ló vagy erőtlen volt, vagy úszni nem tudott, alig léptembe, vele együtt le-süppedtem; a' mint osztán ki-gyázoltam pedig, nem volt módom abban, hogy a' szigetet vagy a' tót meg-visgállyam. (Még-is az elől járó Beszéd azt vitattya, hogy ezen helyen találta-fel Browne Jupiter *Amon* templomát, 's ugyan ezen *Amon* név *Sévával* együt a' Brownéhez fűgefztett föld-író táblán mutogattatik

így: *Oasis Amon*.) Sivva és Arafchie között egy *Dóri* rendű kis épületet láttam, melly valaha Templom volt, 's a' régi építés gyönyörű formáját mutogatta. *Isis* és *Anubis* most-is meg-láttatik rajta. A' *Sivvaiak* az alatt a' templom-alatt kintset mondanak lenni, és hogy azt a' gonosz lelkek meg-látagattyák. Hallám, hogy *Sivva* a' *Ptoloméusiól* említettett *Siropum* hely, és hogy az *Isist* és *Anubist* mutogató templom egy azon idejű épület *Amon* templomával, sőt hogy annak valami része volt. Még új dolgot adhat a' vizsgálása valamelly vakmerő Utazónak. Viszszá, de betegen 2. April. 1792-ben értem Alexandriába.

2. Első Májusban, lóháton Alexandriából indulván, 4. óra-alatt el-értem *Abukirt*, onnét *Rosette*-felé mentem. Ennek tája nem kedveskedik ugyan Rajna és Duna táji külömbfélelégekkel; de a' jó izlésnek szegénységét árulná az el, a' ki a' természetben tsak egy azon féle szépséget kívánna mindenütt. Azomban *Rosette* tája természet mindent a' mi az emberi élet megelégtetésére szolgál. Láthatni annak környékén Rizzsel kedveskedő földeket, sűrű naraxts-erdőket, török szilva-fáktól álló Erdőket, Moscheákat, Temetőket; de a' mi töb', ezen városnál omlik a' méltóságosan folyó *Nilus* a' tengerbe. *Rosette* tolyvás módu hoszszafágu város, elég nagy és népes: a' nép tsendeseb' és betsületeseb', mind Alexandriában és Cahirában.

Mutat régiségeket-is. (Lásd ezekről a' Mkház 2-dik szakaszában 76. Könyv. 364-dik Levéllap.)

Két fő torka van Nilusnak, az egyik Rosetténél a' másik Dámiátnál; a' többi az áradásokkor más más helyeket omlik-bé. Rosettében *Murad Bey* parantsol; van-nak a' korábban forgott fok tanúlt emberek. 6-dik Májusban *Terané*-felé hajóztam. Rosette és Damiatta-között 27 mértföldnyi út vagyon. pag. 35. Kahira-felé utazását írja-le *Browne*. Mig ide érkezendő vagyok a' *Natron*-tónál két kalasziromot látagattam-meg. Viz, kenyér, vetemény az elegek, hussal borral, káveval igen ritkán élnek. p. 42. Mindenik barát-nak vagyon kertetskéje, mellyben konyhára való gyimgyom nő. Egyik barátot meg-látagatván, bostkora foltozásában találám; a' másik *Eutyche*s tanítvánnyává akart változtatni; mindenik vendégelni akart kalasziromi módra. Egyik kalasziromban találtam Koptus, Syrus, és Arab nyelvű írott könyveket. Az elől járó mondá, hogy vagyon nálak 800. könyv, de egyet sem mutatott meg. — Ezek-után *Browne* Egyiptust, 's annak fő városát, a' Mameluk-névű katonákat írja-le. p. 53. Egyiptust 24. *Bey* vezérli. Ezeknek katonái *Mamelukok*. Az az Georgiából, Cirkássiából, Mingreliából és másunnan Egyiptusba hordatott rabok, de a' kik osztán hadi minden féle tudományra alkalmaztattak. A' nevek a'

Malek szóból vezettetett-ki Brownétől; 's annyit tesz, úgymond, mint birni valamivel. *Mameluk* = más birtokában lévő személy. Jól fel-vannak ruházva, fegyverkezve, gyakorolva. A' *Beyek*-is a' Mamelukok-közül szoktak az ő poltzokra emeltetni. A' Mamelukok derék vitéz katonák, jó lovaglók, a' sablyát helyesen tudják forgatni; de az Arabsok azt itélik felölök, hogy Mahomet törvényével nem igen törődnek. A' Mameluk katona *Bey* fő Tiszt-ségre-is fel-emeltetik, ha különös érdemei vannak. A' *Beyek* magok választanak magóknak hely-tartókat *Cases* a' nevek. A' *Kahirói* Fő Birót minden esztendőben a' Sultán teszi, ennek *Mulla* a' neve, a' *Cadi* nevű al-Birák Kahirónak mindenik más-meg más résziben két száznál többen vannak. Mahomet' mind a' négy vallása számára vagyon más más *Imam*. a' p. 56. A' Sultánnak Egyiptusból-való Jövedelméről beszéll. p. 71. Kahirban háromszáz Moscheánál töb' áll. Az egész Kahirói lakosok száma fel-megy három száz ezerre; az egész Egyiptus népének száma harmadfél-millió. Laknak ebben az Arab Görög, Szirus familiakon kívül jó nagy Számmal Koptus keresztények (kiről lásd a' Mkház 13-dik Szak. p. 136.) A' 80-dik Levél lap-tól-fogva Kábirnak sok féle tulajdoni számláltatnak-elé; kereskedése, tengeri hajói, kézi művei 's a' t. Gabonával a' hajdani Romát Egyiptus tartotta-el, most-is sok

Rizs hordatik-ki belőle; 's a' felső Egyiptusból búza. Zabot egész Egyiptusban nem látni; az árpát a' lovak eszik-meg. Kávét, gyöngyöt, patika szereket Jemenből hordanak-bé. 's a' t. Az egész Egyiptusban csak Káhiróban veretik a' pénz. *Misr el Attike, Fostat, Bulak, Kahirónak* részei Sz. György Kalasztroma azon düledékeknél áll, mellyeket a' Perfiáktól hajdan ott építtetett Babilonnak tartanak némellyek. p. 100. Le-rajzoltatnak az Egyiptusi Beyek tulajdonfái. *Murad Bey* a' Portánál gyűlölségbe esett a' Mamellukjai eleinten mintegy ezer hatszáz személyből állottak, egész tehetőb' élete nyughatatlanfág volt. Azután *Ibrahim Bey, Mohamed Bey Elfi, Ibrahim Uali Bey, Ajub el Zogheit Bey* festetnek-le.

3. September 10-dik napján Káhirából indulván, 8. nap-alatt el-értem *Affiutot*, fogadott társom egy, sok nyelvet tudó Görög, és egy Mahometánus ember vőlt, hajóra ültünk. *Affiutban* 14 napig tartózkodván, más hajót fogadván, tovább' utaztam. Nilusnak egynehány Szigettyei-mellett, a' partyain majd száz hatvan várofokat, és falukat szemléltem. *Affiut* táján temérdek sok *len* terem; az élelem oltsób', mint Káhirban. Felső Egyiptusban nem igen találkozik *Rizs*-étel; de lentsével megszire kereskednek. Az Egyiptusi veres hagyma még a' Spanyol hagymánál-is job' izü. 17-dik Octoberben *Denderat*, az az, a' ré-

gi *Tentyrát* értük-el. (Le-irja 's képpel-is elé-mutattya méltóságos régi maradványit. Mind ezt, mind Egyiptusnak más felséges Régiségeit elé-adtam bőven a' Mkháznak 3-dik Szakaszában a' 86-dik Könyvben a' pagina 116. *POCOCKES* Richárd után.) 19-dik Octob. *Coptis*, most *Kepht* nevű Város tájára érkeztünk, mellynek régi pompás dűledéki, *ruinái*, mintegy két Angliai mértföld-környékűek. 1792-dik, 21-dik Octob. *Nakadén* háltunk, a' hol a' Kátholikushoz tartozandó egy Kalasfom áll; másnap *Askort* a' néhai *Théber* értük-el. (Lásd erről-is *Pocockest* a' Mkház említett Könyvében). A' Felső Egyiptusnak ezen városa, a' többivel-együtt mind Nilus partait, 's fő kép' a' Napkeletit foglalják-el. Bellyeb hegyek, és szörnyű nagy puszták fekszenek. A' Nilus Nyugati 's keleti partaitól meszszire eső *Oasis* nevű, helyel közel népes, de róna terméketlen földekkel környékezett tanyák. Az éjszaki *Oasis Seva*, vagy *Siva*, a' mint már említettett; a' nagyobbik *Oasis Dendera* ellenében. A' Nyugati hegy-sántzok után fekvő Homok-pusztákon a' *Maggrebin* nevű nép, melly leg-aláb 30 ezer személyt ki-állíthat a' hadra, szokott vándorlani; főkép' a' kisebbik *Oasis* a' fő lakások, *El-vah-el-Ghurbiban*; de el-terjednek a' *Fezzan* (Feztől különböző) Tartományig és Tripolisig; jó puskások mindenkor flintásan lovaglanak; sok lovakkal kereskednek-is,

Dolmányok pamuk posztóból, vagy len vászonyból, palástok flanelből áll. A' felső Egyiptusban egész falu helyek merő *Koptus* népekből állanak, a' Töröknek semmit se fizetnek. Seregelsen lakják a' Koptusok a' városokat; de ezek vagy Papi személyek, vagy a' Bejeknél szolgálnak; ezek sem portzióznak. A' Coptus nyelv még a' Papok-közül is ki-veszett; de nem a' Liturgiás, vagy Evangeliomos könyvekből, noha azokat a' Papok nem értik, ugymond Browne. p. 78. — p. 122. Fallal kerített város kevés vagyon Egyiptusban. *Isna* nagy város. Itt is áll a' Thebaihoz hasonló Templom; kisebb ugyan, de még elég jó állapotban vagyon. Novemb. végén Browne vízfőzra hajózott Káhiróba.

4. Pag. 152. December' 28-dik napján 1792-ben el-hagytam ismét Káhirot, hogy *Feium* városát meg-látogassam, melly helység mintegy 60 Angliai mértföldnyire esik Káhirótól a' déli napnyugat-felé. Oda 1. Januáriusban érkeztem 1793-ban. Azután ismét meg-nézegettem Memfist. (Itt is másutt is le írja a' Régiség maradványait) p. 160. Ujjonnan Kahirba költözött, onnét pedig 1793-dik' első Martziusában *Suezbe* a' *Sinai* hegy felé. A' miket ezekről beszéll meg-vannak a' Mkház' 3-dik Szakaszában Pocockesből. p. 126. pag. 166. Az a' Sinai leg-magassab' hegy-tető, melly most sz. Katalin hegye tetejének nevezetik, az emberek közönséges hitek-szerént,

Mójses Sinai hegye volt. Kahiróba Sinairól vizsgálja jöven, fel-készült *Sudan* avagy *Dárfur*-felé. 1793-ben, Junius elején Browne a' Karavanákkal járván már Charjében szállott-meg. *Sweinibe* 23-dik Juliusban érkezett, sok Tevéknek meg-döglése után. p. 178. *Sweiniben Melek*, avagy Helytartó lakik (máskép' *Melek* = Király) a' kit a' DÁRFURI Sultán helyheztet oda, és attól függ. Itt kell mint othonyos, mind külföldi Karavánoknak meg-állapodni, míg a' DÁRFURI Sultán = Monarcha, rólok-való szándékát, és végezését ki nem nyilatkoztatja. *Sweiniben* sok baja esett az ott lakó Tisztekkel, a' *Sultánnal* úgy árúztatott-be, mint rossz ember, hitetlen, meg-is lopták, 's jó falka veres koráll = kláris gyöngyeit el-vitték fel-tört ládájából, mellyek az ő jószáginak leg-drágab' részei voltak. Végtére a' *Sultántól* vizsgálja jött, *Agense* azt a' parantsolatot hozta, hogy senki se bántson, míg én *Cobbében* leszek, 's a' *Sultan* audientziára nem bocsát. Az-alatt a' Lakosok minden társalkodásokat meg-vonták tőlem, úgy néztek reám, mint Keresztényre, az az, pogányra, 's ábrázatomra nézve, mint nyavalás és Isten ostroma-alatt sinlödő, igen all-rendű emberre. Érkezésem-után 14-dik nap nagy fő fájással járó hideg lelés annyira le-nyomorított, hogy már alig birt a' lábom, rám esett a' diarhéa-is. Végtére chinát és vizet vettem-bé, 's ezt ugyan min-

dennap mértékletlenül, täglich in außerordentlich starker Quantität. El-nem folyt egy holnap 's nyavalyám annyira megszűnt, hogy már a' *Sultán*' Residentziás városa-felé fel-készültem, de a' meg-engedett oda járulás-után se mehettem tovább' *El-Fashernél*, ott a' fájdalmaim meg-újultak; noha lanyaru diaetát tartottam: a' levegő-is egészségtelen volt. (El-beszéli hofszáfan, mint harátsolták-ki a' Tisztek pizstollyait, 's jószágának drágab' részeit, 's mind azokért egypár tevével meg-ajándékozták. Ezekre rakta maradék jószágát, és *Cobbéba* viszsza utazott. Ott magának a' tartomány tsinnyáról tudományt szerzett. *Cobbéből*, újjonnan *El-Fasherre* utazott, hogy közeleb' legyen a' *Darfüri* Sultánhoz. Az a' viszsza menetel 1794-ben esett.) Innet újjonnan *Cobbéba*, 's megint viszsza *El-Fasherbe* utazott a' *Sultán* parantsolattyából. Le-irja, a' *Dárfuri* Sultánnak többszöri látásakori öltözetét, hol ló háton, hol ülve a' vánkofon, hol álva, 's ezüftös bothoz támaskodva találta. Mikor az egyik Fő Tiszt Ibrahim Melek az én nevemben, úgymond Browne: a' Sultánnak nyujtotta azt a' darab vagy vég Selymet, és pamuk posztót, melly Damaskusban készítettett, ezen közönségesen szokott köszönettel fogadta-el azt: *Barak ulla fi*. Az Isten áldása nyugodjon rajta pag. 207. A' Sultán fekete színű, de igen különböző a' Nigerek színétől, kisdéd, száraz eleven

szemü. Más látogatásomkor, noha akkor se végzettem vele se panaszim se szandékim-eránt, *Cursi* nevü trónuson baldachin-alatt ülve találtam, körülette a' Melekek avagy a' főb' Tisztek ültek, de távul; 's valahányszor a' trónushoz közelittének, hozzá négy kéz-láb kesse elejbe mászniok, 's az utzán a' kik a' jobbágyi-közül elé-találják, előtte le-térdepelnek. Láttam a' Melek-után rendben állott test őrizőit, dárda volt mindenik kezében. A' ház belső eleje a' nézőknek és kegyelmekért reménykedőknek, Sollicitánfoknak mintegy öt százból álló seregével dugva vólt. Állott a' Sultán ballya táján egy fogadott Panegyrista-is, ki teli torokkal, míg az Audientzia tartott, ezeket kiáltá: láttjátok itt imé a' bialt, ki egy bialnak a' fajtya, a' bikák bikája, a' leg-főb' erejü elefántot, a' hatalmas Abd-el-rachman-el-raschid Sultánt. Hoszszabíttsa-meg az Isten az életét! ó Űr! segítsen az Isten, és adjon győzödelmet. Mikor ez a' Sultán fel-emeltett a' trónusra, Konstantzinápolyba ajándékokat küldött: hogy Mahomet törvénnye vallójának lenni így mutassa magát: az ajándék három valogatott herélt férfiakból, 's három rabszolgálóból állott. Midőn a' Török Tsászárnak bé-mutatódtak, tsudálta azért, mert még eddig soha se hallá, hogy *Dárfurnak* Sultánnya legyen; de küldött ő-is víszontag drága Sablyát, és pompás mentét ajándékul. Mi-

nekutánna hofzszafan elé-rakta Browne a' jófzáginak árra-eránt, 's egyébre-nézve-szenvedett alkalmatlanfágait egy' uti társának élete-ellen-való mesterléges törekedéseit a' betegek gyógyíttására gyakor él-hivattását, Senár-felé való utazásának akadékit, Darfurt rajzollya-le; 's *Cobbe* városát főkképpen mellyet Dárfur tartománnyának fő városá teszi. p. 239. *Cobbét* jobbára othon született, és jövevény kereskedők lakják. Laknak abban némelly *Saidi* Egyiptusiak; de kereskedésre ki-járnak, valamint feregesen Dárfurba ki-'s be hordozoskodnak. Sennáriak, Kordofániak, Tunisi, Tripolisi, 's más kereskedők: bellyeb' olly fodorított hajú emberek-is laknak, a' minéműek a' Persepólisi maradványokon szemléltetnek; 's hihető, hogy még a' Romaiaktól, Vandalusoktól, 's Bellifáriustól ki-kergettelett *Kártágóiakhoz* tartozandók. Vagyon héti vásár *Cobbéban* kétszer: vannak *Mecteb* nevűek, kik a' gyermekeket olvasásra, írásra tanítták, vannak *Fukkarak*, kik a' Koránt fel-olvassák, és az *Elm* nevű Könyvet, mellyben a' Theológiájok hever. Könyvének 17-dik részében *Darfur* Országának Állatit, Növötényeit, értzeit adja-elé: a' 18-dikban az oda-való vezérlés módjáról, szántás-vetésről, népelességről, építése módjáról, jövedelmiről, eladandó partékáiról beszéll. p. 295. A' tsalás, hazugság, tolvajság, az ezekkel egybe-kötött gonofságokkal-együtt majd az

egész *Darfurban* közönséges. p. 295. A' Lakosok jobbára fekete színűek. A' Tisztek jobbára *Faqui*—ak, az az: Tudósok, avagy Pap-szerűek. Ezen *Faqui* rendnek némelly személlyei *Kahirban* neveltettek; de némellyek a' *Koránon*-kévül keveset, vagy semmit sem értenek. p. 307. *Darfur* szomszéd népeiről. 19-dik Rész. Bizonyos, hogy a' Sultán Haremjében az aszszonyok, még most is pogány képeket imádnak. p. 313. A' *Gnumiak Bergoo* táján, a' hadban fogottakat meg-ölik, 's meg-eszik. p. 314. **DARFURI SZOK.** *Viz* = *Ta. Jöszte'* egyél = *Gagra. Ruha* = *Lemba. Nap* = *Agning. Hold* = *Medding. Ló* = *Filah. Kutya* = *Ming. Ház* = *Tong. Ország* = *Kulsé. Fa* = *Unjum. Aszszony* = *Mmi. Férfi* = *Kameré. Gabona* = *Alsé. Kukoritza* = *Dimbiti. Dárda* = *Subbuck. Kés* = *Dangala. Láb* = *Itar. Szem* = *Khasso. Sár* = *Aburr. Réz* = *Simméri. Egy* = *Kadenda. Kettő* = *Embirr. Három* = *Attik. Négy* = *Mendik. Hat* = *Subotikeda. Hét* = *Ovr. Isten* = *Kinga. Méz* = *Tuggi. Hus* = *Milsich. Kö* = *Difsi. Tsillag* = *Beité. Hegy* = *Deta. Szél* = *Wi.* p. 316. *Dárfur* nyavalyairól, a' 20-dik Részben beszéll *Browne.* —

5. Vilzsza-jövén *Dárfurból Káhirba* 1796-nak 2-dik Decemberében *Damiatta*-felé utaztam hajón. 5-dikben oda érkeztem pag. 345. Félhöld módra fekszik *Nilus* partján, igen termékeny környékü. Láttam ott leg-először a' *papyrus* növétenyt,

a' szarából páltzát lehet tsinálni. Vigkereskedő Város. 1797-dik; Januar. 19-dik napján Siria-felé hajoztam, 's öt nap-mulva el-értem *Jaffát*. Három kis Kalasziromának egyike a' Görögökhöz, a' 2-dik az Örményekhez, a' 3-dik a' Katholikushoz tartozandó. A' hogy *Jezzár* Damaskusi Basa 1790-dikben a' Frantziákat az ő tartományiból ki-üzte, azok-közül némellyek Jáffába hordozóskodtak. Egy pár öszvért fogadván; az egyiket magamnak, a' másikat Cyprusban fogadott szolgámnak alája, a' Rámai-utnak ereszkedtem, melly helység tsak három órányira esik Jáffától. Rámában a' Frántziskánusok derék egy Kalaszirommal birnak: Jaffa és Ráma-közt hét falu áll: termékeny a' környéke. Más nap estve már *Jerusálem* kapuja-előtt állottam. Környül vagyon véve hegyekkel: a' falai még elég jó állapotban vannak. A' mint Jerusálemhez közelgettem, igen hideg volt, és havazni kezdett. Temérdek sok benne a' Köldus, kik azért sereglenek oda, hogy a' Szarándokoktól alamisnát kapjanak. A' Templom, mellyben a' szent Koporsó van; valamire nézve, romlott állapotú, úgy hogy a' hó bele hullott. (de talán tsak a' közép domboru tetjének nyilásfáról, melly olyan, mint Romában S. Maria Rotunda: lásd Mkház 8-dik Szakasz. tit. Radzivil. p. 192.) Azalatt, míg 12 vagy 13 napokig Jerusálemben tartózkodtam, a' föld bé-volt hóval

fedve. A' Katholikus Kalasírom udvarában vagyon egy vizfogó = Cisterna, a' hol a' ház tetejéről le-gördülő hóviz bé-fogadik, 's a' Barátoknak az esztendőnek jó nagy részében elegendő vízzel szolgál. Jerusálemtől mintegy hat Angliai mértföldnyire, az az két orányira esik *Betlehem*. Igen termékeny környékű helyen fekszik, jó a' Levegője és a' vize; 's ez ugyan a' *fons signatus* a' meg-jelölt derék kutforráskő tsatorna-tsívéken vezetetik a' helységbe: foly oda nem megszűze egy gyönyörű patak-is, mellynek partjai szép hasznos növényekkel, olaj fakkal, szőlőkkel, kedveskednek; egy Kalasírom födele-alatt laknak Betlehemben a' Görögök, Kátholikusok, és Örmények. (Lásd erről-is Radzivils az említett Mkh. 8-dik Szakaszszá-ban) Jerusálemet mintegy 20 ezer ember lakja, az oda-való Gubernátor egy *Aga'* ki a' Damaskusi Basától tétetik; de kevés katonákat szabad neki tartani, és így nem tsuda hogy egész Palesztinában garázdalkodnak az Arabsok. A' Jerusálemi keresz-tény aszszonyok, kiknek számok jó nagy, mind fehér fátyolt viselnek, hogy a' Mähomet rendüektől meg-külömböztessék magokat. 2-dik Mártziusban 1797-ben Jerusálemből lovagolván, három óra-mulva el-értük *Berutot*, másnap Naplósát, vagy *Naplust*. Ez a' fő város a' *Samariai* Districtusban, népes, két hegy-között fekszik, egyikén a' vára áll; környéke szől-

lôvel, és Szederj-fával bévelkedik: pamuk fabrikája 's más mesterfégei-után Damaszkus és a' tenger partya-felé kereskedik. Sok ott a' Sámáritánus rendtartásu Zsidó. Uldözik a' Naplusiak a' Keresztényeket, 's lakásra nem eresztik magokhoz. Vagyon ott a' *Jezzar* Basának helytartója; de csak a' neve-szerént; hatalmát a' nép határozza meg. A' Samáriai Tartomány' lakosai fegyveres, vitéz háborkodó emberek. *Sebaste*, a' néhai *Samária* mostanság falu. *Genea* szép város fél mértföldnyire *Naplosa*, és *Názareth*-között. *Názareth* gyönyörű falu, hegyetske-mellett. Jobbára Keresztények a' lakosi. Nékem azok azt beszéllék, hogy egykevesé előb', hogy sem hozzájok érkeztem, a' Samaritánusok reájok ütének-va, és egynehány marhá-joktól meg-fosztották. Nazaretből hat óráig tartott *Acre*-ig az utazásunk. — Eljárta *Tirust* Saidet, 1797-ben; *Libanus* táját, *Tripolist*, *Alepót*, *Ladakiát*, a' néhai *Laoditzeát*, orontes vize tájit, *Antiochiát*, a' sok jó bort, gyümöltsöt, pamuk mive-lést, és a' lakosok, és Kalasziromok iparkodását szemelejbe teszi; Emlegeti a' Bagdadi *Abd-el-aziz-iba Mefsoud-el Madhahhe* Baschának a' *Korán* és egész Mahometánuság-ellen már meszsze vitt hatalmas újjítást. Auguszt. 8-dikán *Damaskusba* érkezvén, láttam más nap a *Mekhából* visszajöti Karavánát, némelly tehetőb' *Had-sik* = Szarándokok a' tere oldalán függő

hoszszú Tattarayan nevű Szatyrokban hor-
doztaták magokat, a' nép látszatott igen
fáradtnak lenni, csak azon panaszkod-
tak, hogy gyakran a' víz dolgában szük-
séget érzettek. — Két hónapig tartózkod-
tam Damaskusban. A' fala kerékded, na-
gyok a' hőtádjai. Ezekkel együtt és igen
sok kertyeivel három mértföldnél hosz-
szab', 's másfél mértföldnyi szélességű föl-
det foglal-el. Nem messze tőle egy hegy
hát kezdődik, melly már Libanus hegyé-
nek a' része. *Barade* vize a' város-felett
két ágra terjed 's a' kertek ásztatására is
bévágégesen szolgál: sehol se láttam an-
nyi gyümölcsöt mint Damaskusban, fő-
képpen a' szőlő és baratzk különösen jó
ízű. Szélessek, és erősek Dámaskus bäs-
tyáji, kilentz a' kapuja. Igen kereskedő
város, az ott készíttetni szokott pamuk,
selyem manufakturák, Cottónik, álléják,
szappanyok, Damaskusban sok Keresz-
tényt, és Törököt tartanak-el. Midőn a'
14-dik Századnak elején *Timur Lang*,
avagy *Tamerlánés* Syriát el foglalta, sok
kegyetlen pusztítástokat tévén, azokat a'
mesterembereket, kik Dámuskusban azo-
kat az igen nevezetes atzély műveket ké-
szítették, el-igazította *Persziába*, 's azon-
időtől fogva ki-veszett, úgytetszik az a'
Damaskus; híres Szablyáknak (mellyek-
kel vasat és atzélyt ált lehetett vágni, 's
akármint hajtattak, el nem törték) külö-
nös Kovás-mesteriségű készítése. Midőn

3-dik HENRIK, *Gonzalez de Clavigo* Tisztét 1403-ban ahhoz a' Világ-győző Tamerlánhoz követül küldötte; annak városában *Samarcándban* *Gonzalez* Damaskusból, 's más Török helységekbe gyűjtött száz ötven ezer Mesterembereket ta ált ezen városban, kik Selymet szövő takátsok, kovátsok, 's másféle Mesteremberek voltak. Damaskut mintegy kétszer száz ezer ember lakja. Alleppót, még 80 ezerrel amannál több. *Jezzar* Basa-után, a' Damaskusi Paschalikfágban *Abdalla* amannál job' ember következett. Az a' Damaskusi Fő Urafág az egész napkeleten leg-méltóságosab a' többi Basalikfágok-közt. A' Mahometánus ember igen kevély, magát Istennek, más embereket kutyáknak tartja. p. 400. Damaskusban a' Keresztényeknek fej-számra kell fizetni.

6. Auguszt. 16-dik napján Browne elhagyván Damaskust a' Libanus tájakra utazott. Meg-járta Balbeket, Zahléét (mellyben jobbára Keresztények laknak, ott mutattatik Noenek úgy mondatott koporsója) Sz. János Kalasziromát; 's ismét Alepóba vissza fordúlt. 7-dik Octoberben 1797-ben. October 27-dikén Aleppóból Konstantzinapoly - felé indult. *Taurus* avagy *Kurun* hegyére-fel, 's onnét lemenvén, három napot töltöttünk-el a' járásban, úgymond Browne p. 413. *Taurus* Keletről Nyugotra terjedő igen magas, es kősziklás hegy *Kurdok* laknak rajta töb-

nyire, nyáron Antiochia tájaiak-is lakják: bévelkedik Cedrusból álló öreg erdőkkel, melyek szép illattal kedveskednek. — 22-dik Novemberben *Angorába* jutottam, 's egész Nátoliában nem tapasztaltam olly betsületes embereket mint ott. A' piatza minden féle eleféggel rakva volt. A' Kenyere különösen jó izü. Az Angorai juhok gyapjából készíttetni szokott *Kamelotte* nevezetes. Tiz napig tart Angorából Ismid, vagy Nikmid, az az, a' néhai Nicomediáig az utazás; oda 16-dik Novemb. 1797-ben érkeztem. (Le-irja ezt-is a' többi-is.) *Scutáriba* 9-dik Xberben jutottam. Konstantzinápolyról irván p. 425. említi azt-is, mi nagy gondal seggítti-fel ott *Selim* TS. a' tudakosság = Mathésis minden részeinek taníttását, a' Könyv-nyomtatás mesterfégét; egy Arab mester-által Arabiai új betüket öntetett: nyomtatott legelőre-is Persiai Szótárt. Vannak ott nagy Könyvházok - is. Én ezen városban egy Balkban született Mahometánust ismértem, úgymond *Browne* p. 227. ki *Euclidesnek* hat első könyveit által-értette. Egy Anglus ifju, ki az Islamismusra = Mahometánusfágra vetemedvén, nem rég Konstantzinápolyban meg-telepedett, *Euklidest* Török nyelvre fordította, és egy Astronómikus napitárt-is adott-ki. Holott ezen igyekezete meg-tettfzett, Mathesist illető iskolák tartásához kezdett. Vagyon Konstantzinápolyban egy olly vásárhely, a' hol köny-

vek árultatnak. Ugyan ottan könyvekkel meg-rakott sok boltok-is állanak. Egy Örmény engem abba a' házba-is bé-vezetett a' hol a' Görögöknek könyv-nyomtató műhelyek vagyon. Ott éppen annak a' könyvnek nyomtatásában foglalatoskodtak, mellyet *Anthimus* Jerusálemi Patriárka készített a' mindennap előbre nyomakodó Deisták és Atheisták-ellen, Görög nyelven nyomtattatott ezen műhelyben mindennap mintegy ezer árkos papiros nyomtattatik bé.

BRIXIAI *Bucelleni* Janos, Báváriai Amstorf **TRAUTT** Kristóf. Mind a' kettő Jéhus Társaságának Szerzetelése Leopold TS. idejében. Amannak fanyaru életét az Ajtatósághoz tartozandó könyveit említi *Szörényi* Sándor. *Propylaeum Bibliothecae Graec.* p. 49. A' Novitziusok Mestere volt Bétsben, azután Tartományos Tiszt. Olaszból illy könyvet tett deákká: *Achillis* Gagliardi *Compendium Christianae perfectionis.* etc. *Asceticarum Considerationum tres Tomos* in fol. edit. Vienn. ab an. 1666. ad 1669. *Buccellini* midőn az alsób-Iskolákat taníttaná, a' deák versek készítése számára ki-ada illy nevű könyvet: „*Officina Epithetorum.* Vien. 1637. *) **TRAUTT** Kristóf az Ausíriai Tartomány

---

*) **BUCCELLIN** Gábornak *Benedictinus*nak nevezetes Könyvét: *Nucleum Historiae Universalis.* Lásd. Mich. Trin. Lit. G. 15.

külömb Templomiban három ezer prédikátzionál többet mondott-fel. Husz egész esztendeig prédikállott *Leopold* Tsászárnak, és udvari embereinek hallattára. A' Tsászár az el-mondott prédikátzióját gyakran ki-kérte tőle: hogy olvashassa, és lelki hasznára még-is fontolhassa. PROPYLÆT p. 40. Aulicum suggestum tanta sustinuit auctoritate, ut, tametsi veritatis amore, nulli parceret, nec delicta dissimularet palatina; principibus tamen omnibus, ac imprimis Imperatori ipsi mire probaretur. Solitus haud raro Caesar, post dimissam Concionem, sacram ejus repetere dictionem chartae mandatam, ut sententias firmitus memoriae imprimeret.

C.

CAROL. V-dik Ts. és FERENTZ első Frantzia Király. El-beszéli *Pallavicinus*, irván a' Tridenti Sz. Gyűlésről, a' 4-dik, és egyéb' könyveiben, mi ártalmas, gyűlölködő háborgások voltak ezen Kátholikus két hatalmas Fejedelmek-közzött; 's mi móddal igyekezett 3-dik PÁL Pápa, ki a' Fárnési nemzetből választatott 1534-ben az Egyházi Fő hatalomra, azoknak özsze-békeltetésére. Először válagatott követeket, küldött mindenikhez, okoskodván, reménykedvén, hogy egyezzenek.

pag. 172. Pontifex — duos Legatos designavit, quibus nec eloquentia deerat ad persvadendum, nec auctoritas ad promovendum, nec benevolentia ad conciliandum. Itaque destinavit in Galliam *Sadoletum*, virum non minus morum quam literarum praestantia illustrem. — Ad Caesarem vero *Contarenum*. — Hic rerum Civilium, Geographiae ac Mathematicae peritia *Carolus*, qui hujusmodi studiis oblectabatur, mirifice alliciebat, ut secum ageret non tamquam cum hospite Legato, sed cum intimo familiari. At ob importunam *Contareni* mortem, Michael Cardinalis de *Sylva* Lusitanus illi suffectus est, qui ab Episcopali sede vulgo *Visaeus* dicebatur, — vir ea tempestate ob humanorum literarum, rerumque cognitionem, inter primos habitus. — Ez az igyekezet haszontalanná vált. Maga magát szánta el tehát PÁL Papa az utia, hogy beszédbe eredhessen mind a' két Fejedelemmel, 's hogy a' Kereszténységnek haszonért ösfze-békéltesse őket. Bononiába Májusban érkezett 1543-dik esztendőben, 's oda kikivánta *Cárolt*: de ezen városba-való meneteltől azzal menté-ki magát, hogy Német Ország-felé vette már uttyát, 's Bononia-felé nagy kerülés volna; de ha a' Pápa olly helyet választana a' beszédre, melly néki uttyában lehetne, kész lenne az oda menetelre. Kérdés támadott a' Bonóniai Consistoriumban az eránt; ha illen-

dő volna e' tovább' fárasztani ő Szentsége^s öregségét, bádgyatt erejét; 's még nagyob' le-ereszkedésre kötelezni leg-főb' méltóságát? communis fuit Sententia, ubi certa spes rei conficiendae non affulgeret, majori labori exponendam non esse infirmam Pontificis valetudinem, nec majori demissioni supremam Majestatem. Ezen végezésben meg-állapodott őt Cárdinális a' másodszori tanátskozásban-is; hanem *Sadolétus* Cardinális véghez-vitte, hogy a' köz jóért Cároly Tsászár kedvéért még meszlszeb' utazzon a' Pápa. pag. 174. *Sadolétus* reposita in *Pauli*, iudicio suarum virium valetudinisque ratione, de cetero affirmabat, quod spectaret ad Pontificiam dignitatem, *nullam aliam a se concipi dignitatem* in rebus a summo Pastore gerendis, quam ut illae sui gregis utilitati conducant. Proculdubio sperandam potius pacificationem ab officiis Pontificii oris majestate praevalidis, quam in privatorum administratorum voce langventibus. — Atque in hanc sententiam a reliquis itum. Először *Párma*; aztán *Buxetum* választatott a' békeltető beszélgetésre, melly Helység Pádus mellett a' Pallavicínus Uraság jószága. Ott harmadnapig tartott ugyan a' beszélgetés; de annak-is füstbe ment a' haszna. Azt nyerte még-is leg-aláb' Pápa, hogy bé-tapasztotta azoknak a' száját, kik ellene azt fetsegék, hogy kéméli a' fáradtságát a' hasznos dologtól. p. 174. *Buxetum* itaque Pon-

tifex adiit, ac die postero Caesar iisdem in aedibus una divertit. Aures hic pacis consiliis haud faciles praebeuit, ardens cupiditate injurias ulciscendi, quas sibi a Francisco Rege querebatur illatas. — Paulus — petiit impetravitque a Caesare ut preces et consilia Sacri Collegii in Senatu super hisce rebus audiret. Ibi Martinus Cardinalis Grimanus facunda prudentique oratione Caesarem ad pacem est cohortatus. E diverso Caesar gravibus efficacibusque responsis studuit causae suae aequitatem ob oculos ponere necessitatemque, ne ad conditiones adversarii se se flecteret. — Hunc tridui congressus exitum habuit, Caesare posthac Germaniam versus digresso, & pontifice Romam, cui non alius inde fructus extitit, nisi obtrectionum depulsio, quasi paulus labori pepercerit, quem plerique fructuosum fore praedicabant. Azt általlat-ta Caroly Ts. a' többi-közt, hogy a' Pápa az ő hajlandóságát egy mértékben közli mind vele, mind Ferentz Királlyal, ki a' Törökökkel tzimborál, ő pedig azok ellen iszonyu költség tevéllel életét-is fel-áldozá. L. 5. p. 171. Conquestus igitur per literas Caesar cum Pontifice, de Rege Galliae sibi aequato, cum ipse more obsequentis filii, parenti Christianae Familiae serviverit, eamque adversus Turcam terra marique tutatus infinito plane dispendio labore, ac vitae periculo, adhibitoque simul omni conatu ad haeresim in Germania sus-

focandam; cum interea Franciscus Rex instar filii Prodigii, dissipata portione sibi ad venientis Potentiæ per ambitionem, & inhonestas cupidates *exciverit*, et *vel nunc exciret arma othomannica* ad rem Christianam profligandam; et pecunia stimulisque *Protestantium pertinaciam promoveret*; ac postremum colore quæsito injuriæ acceptæ in quibusdam ab eo missis, non *Legatorum* sed *exploratorum* specie, violaret inducias per ipsum Pontificem firmatas, atque in custodia retineret Archiepiscopum, harum rerum minime conscium. Hæ Cæsaris ad Paulum literæ vulgatæ ex auctoris voluntate et per exemplaria ad Regem Galliæ delata ipsum ad prolixiorem acrioremque apologiam compulere. Ac primo quidem per ironiam agebat: Merito Carolum obsequentis primo loco geniti laudem sibi arrogare, ut qui parentem in carcerem coniecerat, direptis illius ditionibus, nec eum nisi redemptum ingenti pretio dimiserat. Quid illum per jactata in Turcas bella consecutum, nisi stragem perpetuam ac dedecora Christianæ gentis, quibus læsus ac victor hostis irritaretur ad plura occupanda? At verò Franciscum curasse, Pannoniam filio Joannis Regis (Zapolyæ) legitimo Successori servandam, quæ postea vel incuria vel socordia Austriacorum armorum in Solimanni potestatem devenerat. *) Suorum

---

*) Hogyán jutott Magyar Ország Solimán hatal-

officiorum studio JESU Christi sepulchrum, et augustissimæ Hierosolymæ monumenta integra persistere, alioquin aulæ Turcicæ jussu demolienda, eademque fuisse Franciscanis restituta. — Denique pluribus excusare objecta cum Solimanno foedera, et subsidia quæ adversus *Ferdinandum* Regem *Joanni* collata cum Turcis conjuncto, et per anathema Pontificium a Catholicis juncto, submitit. A' jövendő elzrendöben, a' Pápa dorgalásai, és Cárolhoz eresztett atyai feddéseit után főkép a' Spirai edictuma-eránt, minekutánna egymást egynehány győzedelmekkel, meg-letzkezték, öszsze-békültek. Azért hálaikat adott Romában Pál Pápa az Istennek, 's az egész kereszténységben is adatott: hogy a' két Fejedelemnek V. Cároly Tsászárnak, és I. Ferentz Királynak botráncokoztató háborgások szerentsésen meg-szünt. Pallav. L. 5. c. 7. p. 189. Anno 1544. Cæsar — arma ac trepidationem ad usque Lutetiæ moenia circumtulerať. Tunc amborum animi se vicissim ad pacem flexerunt, satis jam utrimque ostentata per mutuas aliquas victorias bellica virtute ac potentia, & adempta per experimentum utrique spe plenæ victoriæ. Itaque nullo alio, nisi *Eleonora* Sorore *Caroli* et *Francisci* conjuge interprete, ambo convenere 17. Septembris Crespini:

ma-alá, lásd F. T. Pray új Könyvét Titulo *Ferdinand* 1. Hist. Reg. Hung. stirpis Austriacæ. Budæ 1799.

Uti Rex magna militum vi Cæsari opem ferret in bello Turcico, atque ut concordibus animis in reliquis Religionis negotiis se gererent: Quæ fuerunt occupata, utrimque restituerentur: ut Aurelianensi Duci desponderet Cæsar vel filiam, Belgio ac Burgundiæ Comitatu dotandam, quæ ad Carolum ex aviæ hæreditate deveniant; vel fratris filiam, tradita per jus beneficiarium Mediolanensi ditione, sed Mediolani, Cræmonæque arcibus sibi retentis usque ad virilem ex eo conjugio sobolem etc. Utriusque denique partis amici in ea pacificatione nominati, ac primo loco Romanus Pontifex. — Pontifex acceptis concordiae nunciis, et per omnes Christianas Provincias publice Deo grates agendas curavit, et ipse Romæ solemnibus supplicationibus eas religiose persolvit. Tum gratulaturus utrique Principum Nuncios misit. —

B.

DRUGETH György Grof. Az Anya-Sz. Egyház hasznára-fel-vállalt fáradságos dolgait lásd a' Mkház' VII-dik Szakaszában Bellárminusnak hozzá irt Levelében p. 48.

DUCÆUS Fronto. Francia Jesuita, Fő rendű Teologus. Sok Görög Sz. Atyák Könyveiknek ki-adásával jeleskedett. An.

nak fordítása - szerént olvastam leg-elő-
szőr Arany Szájú Sz. Jánosnak Sz. Máte
Evangelista igéjihez függesztett fejtegeté-
seit. Mich. Trinitar. Lit. Fr. p. 309. Fronto
Ducæus — — Theologus insignis, ingenii
elegantissimi, maturi ac solidi judicii, sin-
gularis modestiæ multiplicisque sapientiæ
& eruditionis, varia Græcorum Patrum
opera, nempe Gregorii Nazianzeni, Gre-
gorii Nysseni, Basilii, & Chrysostomi re-
censuit, atque Notis doctissimis illustravit.
Præterea edidit *Collectaneâ* in clementem
Alexandrinum, aliaque opera ad antiqui-
tatem Ecclesiasticam potissimum pertinen-
tia, & exquisita Græcanicæ peritiæ litera-
tura refertissima. Idem Bibliothecam Græ-
corum Patrum edi curavit. Claruit vir sa-
pientibus acceptissimus circa An. 1660.

DURANDUS. Ezt a' nevet sokan vi-
selték az Egyházi Tanítottók-között. Guili-
elm nevű *Durandus* kettő említettik a' Mi-
mati Frantzia Püspökök-közt. Lásd Trini-
tar. a' G. betű-alatt. Mind a' kettő 1300-dik-
nak előtte 's utánna élt és irt. A' S. Portia-
no nevű *Durandus* Dominikánus, Párisi
Doctor, Aniciai azután Meldei Püspök.
1333-ban halt-meg. A' Theológiához tar-
tozandó Könyveiben lévő némelly Iskolai
állítások a' Dominikánus Doctoroktól-is
feddetnek. *Raynaud* a' Scholastikusok Is-
maellyének nevezi. TRINITAR. Lit. Du.
p. 206. Non ergo mirum videri debet, si
extraneus, idemque natura rigidus & acris

cenfor, nempe P. Theophilus Raynaudus tom. 18. pag. 67. ubi de *spiritu singularitatis* more suo, hoc est, eruditissime agit, *Durandum*, quem ab ingenii vi ac perspicuitate plurimum commendat, *singularitatis* arguat, ipsum inter ingenia illa commemorans, quæ tacita naturæ dissensione ab aliis, aut genio ad novandum facto, fastidiunt, quæcumque aliis placuisse animadvertunt; nec nisi nova, & aliis nunquam audita aut visa probant. — Durandus ingenii vim, qua valuit plurimum, — inter septa communium sententiarum frequenter non coërcuit, sed jugi in alios pugnacitate audire voluerit *Scholasticorum velut Ismael*, cujus manus contra omnes & manus omnium contra eum, & e regione omnium fratrum suorum fixit tabernacula. — Sokkal előbbi volt a' Claromonti *Durand* Püspök Frantzia Országban, Cantuariári Sz. Anselmus Érseknek idejében, kihez egynehány Levelet-is küldött, mellyekben tündöklék ajtatossága és tudománya; szent és tanult Atya volt Clermonti Durandus, claruit Sanctimonix, & doctrinæ laude. Obiit circa 1095. Még ennél-is idősebb' volt a' Leodiai *Durandus* Püspök, a' ki 1033 = ezer 33-dikban halt-meg, ki Berengar-ellen irt. Ezen *Durand* ideje-táján élt a' Toarnei Benedictinus Kalasírom első Apátura-is *Durandus* Abb. *Troarnensis*. Ki 1088-dikig el-élt. Hatatossan irt Berengar-ellen. M. Trin. p. 08. scripsit adversus Berengarium Librum

de Corpore & Sangvine Domini, eruditum sane et efficacissimum ad convincendos hæresis Berengarianæ sectarios. Meg vagyon Troarnai Durand' ezen Könyve mind a' régi Atyák' Bibliothecájában, Tom. 18. edition. Lugdunensis, mind boldog Lanfrancusnak Toldalékjában, a' mint *Dacheri* Lukáts ki-nyomtatatta. Ezen ki-adás-szerént a' boldogúlt Váradi Püspöknek, azután Kalotsai Erseknek B. Patachichnak Váradi kházában ezeket irtam-ki a' Troárnai Durándusból: *oper. omn. B. Lanfranci Æpi Cantuar. Venet. 1745. Ex Durando Troara. p. 341. Absit autem ut tam perversis & a veritate ipsa tantum aversis pari jungamur perfidia, atque in sancta dominici corporis, ac sanguinis communione, minus aliquid fateamur, quam Catholica per univsum orbem prædicat Ecclesia. In qua revera tam vera Christi caro, verusque sanguis existit, quam verax esse ipse Christus probatur. etc.*

E.

EMERICUS Ky. Ezt az egy Magyar Könyv-író-t találtam Mihály Trinitárius Bibliografiájában; illy tudósíttással: Emericus Ky, Hungarus S. J. scripsit contra Heterodoxos, præsertim Calvinianos plurima opuscula lingua materna. Vide sis Bibliothecam Scriptorum ejusd. Societatis. A'

neve nem Ky, hanem KISS. Meg-ismértettem az Asz. Egyház Történeteinek 4 dik Szakaszában, a' 29-dikben §. 32. és §. 40. Szörényi Sándor Propyl. Græc. p. 26. így ír felöle: KISS Imre, Magyar. Született Nagy Szombatban 1631-ben. A' Tárlaságba vette magát 1648-ban. Grétzben a' főb tudományokat meg-tanulta; midön a' Böltselkedés tudománnának taníttására rendeltetne, a' Rakótzí Fejedelmek udvarába hivattatott: hogy a' kik minapában megtértek, azokat a' Hitben erősíttse-meg, s tellyefsebben oktassa. Vezérelte Lelki-ismérettyeket fok esztendökig. Meg-holt Bétsben 1683-ban. Magyarul írt; de Szörényi deákul teszi-ki a' Könyvei titulusait, *Scripsit contra Heterodoxos idiomate Hungarico opuscula sequentia tacito nomine:*

Discipulum defenforem honoris Professoris sui de societate, contra Calvinistam Prædicantem. 1663. Cassoviæ in 8.

De Calvinisticarum consequentiarum ineptiis contra Calvinisticos Professores Patkinenses. 1665. Casov. in 12.

Utrum ante Calvinum unquam extiterit alicubi moderna Calvinistarum secta. 1666. ibid. in 8.

Refutationem Professoris Calvinistici, asserentis ante Calvinum extitisse omnes articulos Calvinisticos ad salutem necessarios. 1666. Ibid.

Contra Professore Calvinisticum miscentem Chartifolia rebus fidei. 1666. ibid. in 12.

Apologiam pro Libello, quod Calvinistæ frustra laborent ostendere suam sectam totaliter extitisse ante Calvinum. 1667. in 12.

Quod Professor Calvinisticus in ostensione Calvinisticæ vetustatis succumbat. 1667. ibid. in 8.

Quod ultimo eleficiat Professus Calvinisticus in ostendenda vetustate suæ sectæ 1668. ibid. in 8.

Ducem veræ fidei Tyrnaviæ 1681. in 12. Tetsék megfontolni ezen Könyvemet: *A' Meg-térő Református Elmélkedéséről Nagy Könyv.* Nagy Szombatban. 1763-ban.

F.

FANKUMA. Mahometánus Mester Afrikában. Mundo Park, az ő *Kamátiai* Szállásában (Lásd utób' ezen XVII-dik szakaszban tit. *M. Park*) meg-betsültetett az említett iskola Mestertől, kinek jó akaratyára bizta a' gazdája *Karfa*, míg a' négy héti vásárról meg nem fordúl. pag. 280. *Fankuma*, úgymond Mungo-Park, derék barátságos ember volt. Szorósan követte ugyan Máhomet vallását, de egyéb valásuakhoz éppen nem mutatott türedelemtelenséget. Minden napjainak leg-töb' orájit olvasásban töltötte-el; a' tanítás pedig inkább multságának láttatott lenni, hogy sem

dolgának. Az Iskolája tizenhét gyermekből állott, kik majd mind Káfir (így nevezik a' hitetleneket a' Mahometánusok) atyák gyermekei voltak; és két leánycákból, mellyeknek egyike *Kárfáé* volt. A' leányok nappal taníttattak; de a' férfi gyermekek már hajnal előtt oktattattak; egy nagy tűz világa-mellett, és ismét estve-is, későn: mert mivel hogy a' tanítványok valameddig iskolába járnak, úgy szemléltetnek, mintha a' Mesternek rab-szolgáji vólnának, nappal rozsot vetni, fát hordani, és más szolgálatot tenni kinszeríttetnek. Birt *Fankuma* Mester a' *Koránon* (Mahomet törvény Könyvén) 's annak egypár fejtegető Irásain-kévül, sok más kézi-írásokkal, mellyeket rész-szerént a' *Móroktól* vett-meg, rész-szerént a' szomszéd *Buschrinoktól* (Mahomet vallására vetemedett Káfiroktól költsönyözött) rész-szerént pedig szorgalmatossan le-irt. Utazásom-alatt sok Könyv mutattatott-még nekem, 's azokról meg-emlékezhvén, ezekhez hasonlítgatám. Kérdém a' Mestert, mit foglalnak azon kéz Irások magokban? 's tapasztaltam, hogy a' többi-között a' *Negereknél* (Fekete ábrázatuaknál) megvannak Arabs nyelven Mójstesnek öt Könyvei: mellyeknek a' nevek nála *Tarita la Musa*, és olly nagyra betsüllik azokat, hogy a' leg-főb' rendű szolgarab árán veszik-meg. Meg-vannak nálla David Zsol-tárjai = *Zabora Davidi*: meg-vagyon Isai-

ás Profétziája, avagy *Lingihli la Isa*, és 's ez-is hasonló betsületű. Gyanakodtam pedig arról, hogy mind ezen le fordítottá-fokban a' Zsidóból Arabs és Mondingói nyelvre, sok holmi kevertetett Mahometnek tulajdon ágazatiból; mert Mahomet nevét töb sorokban vettem észre; azomban meg-lehet, hogy más ítéletet tettem volna, ha az Arabs nyelvben jártófsab' lettem volna. Ezen Könyvek-által fokban a' Buschirhinok-között ismérik az ó Testamentomnak Történetit, tudni-illik Adam, Eva, Abel, Noe, és a' viz özön tulajdonit, Abrahám, Isák, Jákob, Mojses, Dávid, Salamon, 's mások életét. Ezek 's töb' e' féle sz. Írásbéli Történetek *Mandingói nyelven* töb' személlyektől fülem hallattára elég helyesen fel-mondattak. Tsudáltam ezt a' tudományt a' Nigerekben, de ök-is almélkodtak, tapasztalván, hogy én-is mindezeket értem és jól tudom: mert noha a' Negerek nagynak tartják az Európabélieknek gazdagságokat, és hatalmokat; de még-is a' kik köztök Mahometnek profelytulsai keveset tartanak, úgy tett-fzik a' Religióba-váló mély bé-látásunkról. Jobbára tudniillik az Afrika parti Európai kereskedők keveset gondolnak az-zal, hogy az ő jó példájokkal ezen tsűf előítéletet ki-irtsák a' Negerekből. Az Európaiak a' parti tartományokban az ő ájtatóságjokat szüntelen csak titkon viszik végbe, és ritkán méltóztatnak arra le-e-

refzkedni, hogy barátságosan tanító beszédbe eredjenek a' Nigerekkel. Azért nem tudálom bennük azt a' rólunk-való rosszítéletet; hanem azt sajnálom, hogy ezen nyomorúlt nép a' Kereszténység világa' fényétől tellyességgel el vagy on rekelztve; a' midőn azomban Mahomet babonájának egynéhány fetétes sugárjai noha gyengétsken, de csak ugyan reájok fütöttek. Tsak az fáj ennékem, hogy a' szegény Nigereknél a' mi sz. Vallásunknak tanításai tellyességgel isméretlenek; noha már két száz és több' elztendőktől fogva ismérik és járják az Európaiak az Áfrikai parti helysegeket. Nagy szorgalommal el-huzzuk imé a' fetét árnyékból a' Régifégnek minden aprólék maradékjait, irásait, az Áfiai és Arábiai Literáturának, tudományos szereinek minden tsebetséit; de midőn a' Könyvházainkat minden Országoknak tudakos maradványival meg-gyűjtyük, és gazdagíttjuk; mi azomban igen fesvény kézzel osztyuk a' mi Religiónk áldásait a' fetétségben ülo Föld kerekségének népeire: erre nézve az Asia-béliek igen kevés hasznát veszik a' mi velek való társalkodásunknak, 's attól tartok, ne hogy a' szegény Afrikánusok, kiket mi bárbárusoknak itélünk lenni, minket csak annyiba tartsanak, mint a' féle hatalmas, de tudatlan ostoba pogány fajzatokat. Midőn én Gambia városában egy két Slathinák (rabokkal kereskedő Nigernek) meg-mutat

nám, egykor Richardsonnak Arabiai nyelvre oktató ki-nyomtatott Könyvét, igen meg-illetődve tsudálták, hogy egy Európai ember az ő Religiójoknak szent nyelvét értheti, és azt ki-írni tudja. Nagy áron meg-akarták azt tőlem venni. A' Keresztény Ágazatokról-való rövid és könnyű értelmű könyvetske, a' mi némű néhűt a' gyermekek kezeikben nálunk forog, ha gyönyörűen Arabs nyelven ki-nyomtatva, Afrika partyainak némelly helyein ki-osztatna, talán tsudálatos hasznokat hajtana. Ez a' dolog aproték, tsekély költségbe kerülne; ezen újságon-való szemfüles bámulás a' Negeréket a' Könyvnek olvasására vonszana, és mivel minden Arabúl irt könyveknél gyönyörűebben nyomtatott, és sokkal óltsob' Könyvnek tapasztalnék lenni, az maholnap Afrikai Iskolabéli Könyvé válna. — A' Kámália-béli Iskolába járó Gyermekek jobbára pogány szülökhöz tartozandók; és így Mahomet Vallása szerelmével nintsenek meg-előzve, azok tsak az ő gyermekeik tudománnyát viselik szemek-előtt; és ha tellyefseb' ismértetés tétetnék elejbe, ezt nyilván amannak elejbe állittanák. A' Nigereg gyermekei gyönyörködnek a' betsületben, 's ezt *Fankuma* és más mesterek haszonra tudták fordítani. Midőn a' gyermek a' koránt által-olvasni, és egy sereg imádságot felmondani meg-tanúlt, a' betsültetéfére ünnepet szab a' Mester; hogy a' grádusát, avagy

az ő betsület-póltzát el-nyerje a' tanítvány. Háromszor voltam (én Mungo-Park) jelen az ilyen magasztaló ünnepléskor, 's örültem a' gyermekek' helyes, értelmes feleleteken, mellyeket adtak a' *Buschiriknek*, kik ilyenkor számossan meg-jelennek, és examinállyák, ki-kérdezik a' deákok tudományát. Ha meg-elégednek a' tanítványnak a' tudományban tett elé-menetével, kezébe adják a' koránnak végső levelét, a' deák azt mindenek hallattára fen' szóval el-olvasza, annak vége lévén, a' levél a' homlokára nyomattatik, és az *Amen* szó ki-mondatik. Azután fel-állanak minnyájon a' *Buschirek*, szíveffen meg-ingattyák a' deák' kezét, és ötet *Buschirnek* ismérik. Minekutánna ez a' próba-tétel el-végződött, tudtokra adatik a' szülőjinek, hogy vége van a' nevelésnek; és hogy fi-okat azzal ki-szabadíthattyák, ha a' Mesternek egy szolgarabot adnak, vagy egy szolga rab árát le-teszik. Azt meg-is tse-lekszik a' szülők, ha ki-telhetik tőlök; ha pedig nem, a' Mesterházánál marad a' gyermek mint szolgarab, míg maga igye-kezetével annyit nem szerez-bé magának, hogy magát ki-válthassa. *Fankuma* Mungo-Parknak, és kedves gazdájának *Karfának* uti társa volt, midőn haza felé utazott az ő vándorlásai-után *Mungo Park*. *Dsallakonda* nevű Tartományban, a' hol sok *Mandingói* nyelvű szó vagy on keletben. *Malakotta* városa táját el-értük, ugymond

M. Park 2-dik Májusban. Ott született *Fankuma* Mester; már tudván jövetelét, elejbe jött *Mallokottából* a' bátyja, ki ötet régolta szívesen kívánta látni. Kilentz esztendő-től-fogva nem látták egymást, ölsze ölelkeztek, 's jó ideig a' nagy öröm-miatt nem szólhattak. Harmad napig mulattunk *Malakottában*, 's mindennap meg-ajándékozott bennünket Fankuma mester egy tehén-nel. Egyéb városiak-is jól meg-vendégelték; jó szappanfőzők: jó kovácsok... *Fankuma* elmaradt tőlünk *Malakottában*, mi tovább folytattuk utunkat. Lásd tit. M. Park ezen 17-dik Szakaszban.

FRANTZIAK 1801-ben. Panaszolkodtak a' Parisi ujságírók, hogy Frantzia Országának nagy városaiban, főkép' Párisban igen kevés elé-menetelt tettek az emberek az erköltsök meg-jobbíttásában; a' melyek a' Revoluzio-alatt a' mód-nélkül elharapozott *vallastalanság*-miatt igen megvesztegetődtek. Párisban 340 a' Könyvnyomtató műhely, 455. a' Könyváros bolt; árultatik, olvastatik a' sok világosíttásra tüzelyozó Könyv; de mind ezeknek semmi foganattya, semmi láttattya fints a' jobbulásra. (Nem-is lesz'; míg a' Szentségekkel való töredelmes éleést elé nem veszik) Bonaparte Párisban lévő majd minden iskolákat meg-járt, szemessen meg-visgált, és szívekre kötötte a' Tanítóknak és Nevelőknek az ifjuság formálását, 's kötelelességek szorgalmatos bé-töltését: a' revoluzio-alatt

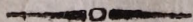

alatt a' jó nevelés igen meg-tsükkent, a' számtalan tolvajság el-hatalmazott, a'lopás nagyob' részét a' gonoszok gyermekei által vitették véghez. Tsak Junius elején 75. tolvaj gyermeket fogadott-el a' politzia. — Nagyon meg-alázták a' Törökökkel egyesült Anglusok Egyiptusban a' Frantziákat (lásd ezen XVII-dik Szakaszban a' Rosettaiakról irt tituluft) emezek a' költsönt Angliában igyekeztek viszsza-adni; hogy abba bé-rontsanak, temérdek fok le-regeket öfsze-vontak a' Frantzia Bresti, és egyéb partokra; de az Anglusok-is készszen várták őket; a' nagy Británniai partok' külömbféle helyeire egész táborokat állíttván, a' *Temse* viz torkán készszen tartván a' Hollándusoktól el-fogott, 's követ terhelt hajókat, hogy a' Frantziák uttyát, azokat le-süllyesztvén, ha kell, meg-gátolják. — Juniusban-is igen lövöldöztek még a' Frantziák *Elbának* Olasz szigetnek *Porto Ferrájo* nevű erős várofsát; tüzes golyóbisokat-is hánytak reá; de az erőssen védelmezte magát, bizván az Anglusokban-is, kik a' környékén járván kelvén, fok eleséget szállítottak-bé az őrizet számára. Sinigáliánál-is kergették az Anglus hajók a' Frantziaékat. A' Tigris nevű Frantzia rabló hajó az Adriai tengeren predájává lett az Anglus hajóknak. Bononia, Ankona, Pesaro táján forrott azon közben a' fok Frantzia és a' veleik tartó Lengyel katona; a' Nápolyi birtokokba újra 4. ezer

Frantziák nyomúltak-bé: magába Nápoly-
Watrin Generális szállott-be; de a' Nápo-
 lyi Szent *Elmo* nevü erőtségbe, mellyet
 a' Muszka őrizet oda hagyott, a' Királyi
 Seregek mentek-bé. A' Pápa birtokaiba-is
 lok Frantzia hordozóskodott. Aquilának,
 Nápoly Ország Várofsának környékeről:
 hogy a' veszedelmet el-kerüllye. Az illy
 eredetii volt: 22-dik Juniusban, *Aquila* vá-
 rosának vidékén egy magas hegynék fele
 része be-omlott, és ez által lok emberek
 oda lettek. Az Ország uttya egy órányira
 el-öntődött. Ezt egy Római Levél így ir-
 ja-le: *Aquila* környékén egy hegy két fe-
 lé repedvén, le-zuhant irtóztató módra;
 és maga-alá temetett ötfáz embert, kik-
 között huszon-öt Frantzia Katonák-is vol-
 tak. Egy kis folyó viz, melly ezen a' vi-
 déken folydogált, (talán *Peskara*) már
 most nem mehet az Adriai tengerbe mint
 eddig; hanem egy képtelen nagy tót for-
 mál a' Lakosok' Szántó földjein, és ka-
 szállójin. — A' Lunevillei Frantzia békél-
 tetés tzikkelyei, mellyek a' Rajna bal par-
 tot a' Frantzia határhoz kaptsolván; mind
 Német Országban, mind Toskánában e-
 gyik földi Uraág' temérdek jószágát a'
 másik kárának ki-pótolására mint egy præ-
 sent = ajándék fejébe szánták, mikor a'
 ki-pótolásra kelt a' dolog, rettenetes ve-
 sződséggel járt. Hogy a' *Moguntziai* Káp-
 talon kára meg-fordíttasék, az a' szándék
 véitetett-elé: hogy a' Höchsti Paulánusok,

és az Aschaffenburgi 's *Fritzbari* Fundátziók; azon kívül ezen gazdag Apáturfágok: *Erbach*, *Arnsburg*, *Ilmstadt*, *Ingenthall* fordítottának a' Káptalon jövedelmes el-tartására; az *Aschaffenburgi* Sz. Péter Temploma pedig legyen ezen túl a' *Moguntziai* helyébe a' Püspök székü fő Templom. (Aschafenburgról lásd Mkház 15-dik Szakaszát, tit. *Aschafenburgiak*. pag. 15. a' *Moguntziaiakról* lásd 12-dik Szakasz. pag. 251. A' mi a' *Toskánai* fő Hertzeget illeti, annak kárai ki-pótolására egy egész Német Circulus sem elegendő. Hetruriának népe számolsab' egy milliónál, a' jövedelme három millióni Német tallernál töb', 4. száz negyed földiró mértföldnyinél bőveb' a' köre: a' közép tengerrel-való közösülése, Livornói szabad ki-kötője, Uri termékenysége, kereskedése, hajózása, othonyos minden tsinnya tudományos, épületes, régi erejü, és elé-menetelü tulajdoni, hogy hogy vetethetnek mértékbe egy Német Circulus-sal? Mit? Saltzburg, Bamberg, Würzburg? és mind ezeknek-is vagyon valóságos Földes Urok. A' Sárdiniai vándorló, majd mindeniből ki-forgattatott, de az Orosz és Pruszsus követektől mindenütt híven szolgáltatott Felség, hogy hogy elé-gíttetik-ki? hol, 's mi mértékben?

G.

GILDARDUS, Rhotomagumi Sz. Püspök Urunk 530-dik elztendeje-táján jeleskedett, az ő Szent MEDARDUS nevű testvérével-együtt, kiket Petavius Rationarii part. 1. L. 7. c. 8. p. 435. illy szókkal emleget: Claruerunt Justiniano rerum potiente — *Arator* poëta, qui Vigilio Papæ librum suum obtulit) — Sanctitate celebres extitere in Galliis Episcopi, *Gildardus* Rhotomagensis, & ejus frater *Medardus* Sves-sionensis Episcopi: *Agericus* Virdunensis. In Oriente S. Sabbas, in Occidente *Benedictus* Abbates. A' Romai Martyrologium pedig 8-dik Juniusban e' képpen: Apud Sveffiones in Galliis natalis S. *Medardi* Episcopi Noviomensis, cujus vita & mors pretiosa gloriosis miraculis commendatur. Rhotomagi sancti *Gildardi* Episcopi, fratris ejusdem Sancti Medardi, qui eodem die nati, eodemque die Episcopi consecrati, uno quoque die de hac vito subtracti, simul in cœlum migrarunt.

GILDAS, Szent Pátritziusnak tanítvánnya *Albanius* nevű Anglus, ki az Evangeliomok alá még ki nem nyomtattatott fejtéseket irt. Halála 512-ben esett. Patri-tziust, kinek tanítvánnya volt, így ditséri a' R. Mártyrol. 17. Mart. In Hibernia natalis Sancti Patritii Episcopi & Confes-

soris, qui primus ibidem Christum evangelizavit, & maximis miraculis & virtutibus claruit. — *Moreriusnak* Dictionariuma másnak és külömbözőnek teszi az *Albanus* nevű *Gildást* a' bölts, sapiens, és *Baudonicus* nevű *Gildástól*; de ellene, hogy egy mind a' kettő meg-mutattya *Bollandus* ad diem 29. Januar. és *Mabillon. sæc. 1. Benedict. ubi S. Gildæ vitam etiam refert.* Lásd *M. Trinit. p. 335.* A' 3-dik *Gildas* a' *Hiberniai* leg-nevezeteseb' Gyűlésnek végzéseit más egyebekkel-együtt szedte egybe, 's ki-adta vagy Ő, vagy *Hælbucar* *Apatur.*

GIRARD Antal *Frantzia* *Jesuita*, *Párisban* ki-adta nyomtatott képekkel 1653. és 1659-dik esztendőben a' *Sz. Irási Történetekből* ki-tsinált *Rajzolatokat*, *Picturas Sacras in universam S. Scripturam cum figuris.*

GOVEÁNUS Antal *Lusitánus*, de a' *Frantziáknál* neveltett gyors elméjű *Író.* A' *Törvényhez* tartozandó könyveinkévül meg-vannak *Ciceróhoz*, *Virgiliushoz*, *Terentiushoz* tartozandó elmélkedései. *Aristótelesnek*, úgy, a' mint *Görögül* íratlak, 's az *Arabsoktól* meg nem másoltattak, könyveit fel-találta, elé-hozta *Ramus Péter-ellen*, ki a' *Peripatetikusokat* mód nélkül érdeklé.

GVEVARRA nevű Antal két *Spanyol* volt, az egyik *Katonából*, és 2-dik *Filep Udvari emberből* *Pappá*, és *Escaladai Sz.*

Mihaly Temploma' Priorává lévén, védelmezé Irásával a' Vulgatát, fejté a' Zsol-tárokat, és Habacuc Profétát, melly Köny-vek Mádrítban adattak-ki. A' másik *Guevarra* Antal Minoritából Mondoni Püspök 5-dik *Károly* Tsászárnak Tanátsofja volt. Ez irta mind egynéhány Tsászárok életét, mind Sz. Jakab Apostolnak Spanyol Országba lett érkezését, mind a' Zsidók-ellen való vetekedést. De úgy tettzik legnevezetesebb' munkája az, melly *Horologium Principum* nevű. Irásai tudománnyal, és nyájalsággal mint egy meg-fűszerzá-moztattak *Mich. Trin. Lit. A. p. 268. scripsit alia plura & eloquentia & eruditione plena, facetiisque & salibus jucunde condita. At in Historia veritatem ferme neglexit, eosque Autores interdum allegavit, qui vel nunquam extiterunt, vel nullibi, quæ ipse illorum nomine refert, ediderunt. — Veracitatem in conscribendis Historiis viri docti in eo desiderarunt, & reipsa in eodem defuisse, idoneis argumentis evicerunt.*

H.

HAZART Cornelius. Belgiumi Jesuita harmintz két különös könyveknél többet adott-ki a' közönséges Catholica Egyház védelmezésére Luther, Calvin, és más új-

jittók-ellen. Lásd Sotuell. in Biblioth. Societat.

HERSENTIUS Károly. Párisi, Sorbonai Doctor. Azé az az ártalmas Könyv: *Optatus Gallus* de cavendo Schismate. In eo, úgymond Mihály Trinit. L. c. p. 12. sub prætextu vitandi Schismatis, discordiæ semina sparsit. Opus vindice flamma periit, ejusque Author inter vehementes de Fanfenismo suspiciones inglorius decessit. Anno 1660.

HUGO Herman. Brüsseli Jesuita, a' Német Országi Pestisben halt-meg 1629-ben. ájtatóságra ébredtő gyönyörű Elegiacus, a' mint magam-is tapasztalám, 's Mihály Trinitárius-is így ditséri: Lit. H. p. 499. Libros Elegiarum tres composuit, quos *pia desideria* inscripsit. 1-mus Liber exprimit gemitus animæ pœnitentis. 2-dus voces repræsentat animæ sanctæ. 3-tius Suspiria exhalat animæ amore casto langventis. Opus vel delicatissimis jucundum pulcherrimum, pulcherrimis, & ingeniosis emblematis ornatum, selectisque Patrum sententiis refertum.

I.

INDOSTÁNIAK. Parisban 1801-ben illy Irás jött a' világra: A' *Mysorei Ország*nak Hyder Aly, és Tipo Saib-alatt-való Tör-

ténetei. *Hyder* Aly a' 18-dik Századnak köz idején Tiszt volt a' Mysforei Rájának hadi seregében: hamar abban fő parantslóvá lett: le-vetette az ő Fejedelmét, 's Urává tette magát Indostánban egy nagy Tartománynak. Vitéz, igyekező, titkoló, nagy ellensége volt az Anglusoknak; de hamar ki-halt, második Fridrikhez hasonlított; 's Asiai Fridriknek hivattatott. Uraságának és az Anglusok-ellen forralt gyűlölségének örököse *Tipo Saib* vala; tulajdon gyermeke tudniillik. Ennek idejében 1797 ben némelly Frantzia Avantürierek = járókelő jövevények az ő fő Városában Seringpatnamban egy *Klubot* állítottak; a' Királyi lakhelyben ki-szegezték a' szabadság poznáját, 's a' *Tipo Saib*nak illy nevet adtak: *polgár Sultán*. Bizván *Tipo Saib* az ezen Jakobínusok igéretiben, várta a' Frantzia segítséget, 's *Isle de France* Szigetibe követeket küldött, hogy jöjjön-elé a' kívánt Fr. sereg. Ez az igyekezet az Anglusokat vigyázásra ébresztette, annál-is inkább' mert akkor-tájban foglalta el Egyiptust Bonaparte. Tüftént véletlenül neki mentek lakó helynek Seringpatnámnak azt el-foglalták, *Tipo Saib* hadakozván megöletett, 1798-ban. *Lásd Mkház XIV. Szak. tit. Tipo. p. 333.* — Ezen Párisi Könyviró le-rajzollja egvégebe az Anglusoknak Indostánban el-terjedett hatalmokat. Az Angliai kereskedő ('s egyetemben hadakozó) Társaság ezer Né-

met mértföldnyi határig merő szövetséges társokat gyűjtött maga mellé: bir azok között jobbágyokat vasalusokkal: az ő birodalmok nagyobb' helyet foglal Indoflában, mint egész Frantzia Ország, és abban 20. vagy 24. millióból áll az alattok-való lelkek száma: tart a' Föld népéből álló száz ezer katonákat; az Európai katonáinak száma tizenöt ezer: ebből a' temérdek birodalomból hozzá folyó jövedelem esztendőnként kétszáz millio Frantzia Liverrel egyez: temérdek az a' jövedelem-is, melly a' kereskedésből for. Illy hatalomra emelkedett 50. esztendőktől fogva az Angliai kereskedő Társaság a' a' Napkeleti Indiában. — 1795-dik esztendőben az Indiai *Bengáli* Anglus Gubernator. *Symes* Majort mi következéssel küldé követül *Ava* Országába, lásd a' Mkh. ezen XVII-dik Szakaszának illy titulussa-alatt: *Ranguniak*.

K.

KIRCHER Athanásius az egész tudós világ-isméretes Jesuita Szerzetű Tanítottó és tsudálatos tudománnyal tellyes könyviró, életének 82-dik esztendejéig élén, megholt 1680-ban, Romában, a' hol nyelvekre, 's Napkeleti tudományokra oktató Professor volt. A' Régi jeles Épületekről írván bőlts Könyveinek álhatatos hasznokat vet.

tem. *Mich. Trinitar.* Lit. k. p. 162. Kircher Athanasius S. J. vasto ac prompto pollebat ingenio, scientias omnes præsertim naturales plenissime comprehendit. Fuit enim mathematicus peritissimus, ac profundissimus Philosophus: nec defuit ei vix non exacta Lingvarum Orientalium notitia, qua ut instrumento usus est ad sibi & aliis comparandam immensam prope peregrinæ eruditionis supellectilem. Romæ velut in compendioso totius mundi theatro, et vivens sui admirationem provocavit, & moriens desiderium sui posteris reliquit. Potiora ejus opera censentur. *Prolusiones Magneticæ: Primitivæ Gnomonicæ Catoptricæ: Ars magna Lucis & umbræ: Musurgia universalis: Obeliscus Pamphilius: Oedipus Ægyptiacus.* Tom. 4. *Itinerarium Extaticum: Obeliscus Ægyptiacus. Mundi Subterranei* Tomi 2. *China illustrata.* Idem *Arcae Noe* structuram tribus Libris exposuit. Amsteled. in folio an. 1675. *Archontologia Turris Babel.* Amsteledami tribus in folio Voluminibus an. 1673. & 1675. *Musæum Kircherianum* in Collegio Romano Societatis jam pridem ab Authore inceptum, postea vero resitutum & auctum, demumque a Patre Philippo Bonani ejusdem Societatis descriptum & iconibus illustratum, excusum est Romæ an. 1709. opus perjucundum, & utili eruditione refertum.

KIS Imre. Lásd ezen 17-dik Szakaszban tit. *Emeric.*

L.

LÁMA. Bengala szomszédjában az Avai-Ranguní Bráminok szomszédfágában, BOO-TANBAN, *Tibernek* határán, vagy Ré-szében, 1783-dik eíztendőben forogván *Turner* Samu, Kapitány, a' Bengalai Anglus Társaságtól követűl küldetett a' *Teshoo* LAMA Udvarába, így rajzolta-le *Teshoo* Lámát pag. 8. Samuel Turners Gefandschaftsreise. Berlin. Hamburg. 1801. TESHOO LÁMA 1772-ben *Tibernek* Vezérője volt, és a' Religiói dolgokban *Dalai Lámának*, mint Elöl-járójának minde-nesse. Módos, kegyes tiszteletes Uri ember, meg-ismérte a' Chinai Tsászárnak *Tibethi* (és a' *Bootani*, melly *Tibetnek* része) fő Uraságát. Tartott-is a' Chinai Tsászárlásában a' *Dalai Láma* fő Városában mint egy ezer Katonát. A' *William* nevű Bengalai Vár Gubernátorához *Hastingshoz* 1774 ben *Teshoo Lama* illy értelmű Levelet küldött. „Ezen *Tartomány*nak állapottja mindenre nézve virágzó, én éjjel nappal imádságban foglalatoskodom a' ti szerentsétekért és boldogságtokért. Mivel a' *Tartomány*tokból érkező utazók-által tudósíttattam a' ti felséges ditsősségekről, el *Loríttya* szívemet az öröm árja, mint az ágokat a' virágok kikeletkor. Hála legyen az Istennek, hogy a' ti szerentsétek *Tsil-*

Jaga már készül a' fel-kelésre. Hála legyen Néki: hogy engem-is és az én familiámat-is környékez; a' boldogság Sem nehezte-lésre sem üldözésre nints szándékom; sőt az a' külömböztető tulajdonsága a' mi val-lásunknak, hogy inkább az álmotól ere-dendő szükséges könnyebbülést meg von-nyuk magunktól, hogy sem csak vagy egy embernek-is ártsunk. De Ti minket fel-lül haladtok, a' mint hallom, igazsággal és emberi szeretettel. O vajha örökre éke-sítsétek az igazság és hatalom Szekét, hogy az emberek a' ti virágzástok árnyé-ka-alatt a' békeiség és bővség jó tétémé-nyeiben részt vegyenek! Én, betsülettel jelentvén, *Rája*, és *Láma* Tisztje vagyok ezen Tartománynak, és egy nagy Sereg Alattvalókon uralkodom; a' mit kétség kí-vül a' tőlünk utazók értésekre adtak. Egy-néhányszor hallottam, hogy a' *Terriai Déh*-ellen ellenségeskedésben keveredtetek, a' mire a' *Déhnék*, a' mint mondják, bünte-tésre-méltó magaviseleése, 's a' ti határito-kon tett pusztíttása adot okot. Mivel hogy ő goromba és tudatlan nemből szarmazott, az előtt is követett-el hasonló hibákat, tu-lajdon fősvénységétől vezéreltetvén. Az nem hihetetlen hogy most-is tulajdon eléb-bi nyomdokin járt, és hogy azon pusztít-tások mellyeket Bengala és Bahar Tarto-mánnyaiban tett, ingereltek Titeket arra, hogy boszfszuálló ármádiátokat küldjétek-ellene. Azomban az ő Része meg-veretett,

fokan az emberei-közül meg-ölettek, a' várai közül három el-foglaltatott, és a' meg-érdemlett büntetést meg-nyerte. Azt mint a' napot látni lehet, hogy a' Ti ármádiátok győzödelmes volt; 's ha akartátok volna, két nap alatt ötet ki-írthattátok volna, mert nem birt elegendő erővel a' ti hatalmatok-ellen. De én most magamra vállalom azt, hogy közben Járója légyek; 's tudtotokra adjam, hogy az említett *Deh Terria* a' *Dalai* Lámától függ, ki ezen Tartományban határozat anúl vezérel; noha mostanságban az ő kisedekorúságáért, én reám vagyok bizva az Ország dolga. Ha *Deh Terria* Tartományá-ellen folytatnátok a' háborut, ellenetek-való bofsuságra ingerelnétek mind a' Lémát, mind annak alatta-valójit. A' Religiótok, és Szokásaitok betsületére kérlek tehát benneteket; hogy minden ellenfégeskedéstől álljatok-el. En a' *Deh* eddigi tettejét meg-feddettem, 's ötet meg-intettem, hogy az ő roz' szokásit ezután hadgya-el; 's engedjen néktek minden alkalmatosságban. Bizonyos vagyok benne, hogy tanátsomat követni fogja; szükséges az egyetemben, hogy szánakodva 's engedősen bánnyatok vele. A' mi engem illet, én csak egy *Fakir* vagyok; 's az én Seciám-nak a' szokása az, hogy olvasót tartván a' kezemben minden ember' jó állapottyáért, és fő képpen ezen Ország Lakossainak boldogságokért imádkozzam. 'S most

én füvegetlen fővel arra kérlek benneteket, hogy álljatok-e a' *Dé* ellen való minden ellenségeskedéstől. Haszontalan volna ezt a' levelet meg-hosszszabbítani; holott annak hozzátok hordozója egy *Gosein* (Szarándok) néktek minden környül-állásokat elfogbeszélni, 's reményleni lehet azt, hogy ti magatokat hajlandóknak fogjátok mutatni. A' mi Országunkban a' Mindenhatónak imádása közönséges hitbéli ágazat és vallás. Mi nyomorúlt teremtetett állatok, semmiben sem vagyunk hozzátok hasonlók. Mivelhogy azomban kezünk-alatt vannak némelly aprólékok, azokat néktek által-küldgyük, mint rólatok-való emlékezésünknek tsekély jeleit 's reménylünk, hogy azokat bé-fogadjátok. — A' Bengali Társaság reá állott a' *Teshoo Lá-mának* ezen Levele' szándékára, a' határok meg-újítottak tsak azért-is, mert az Angliai portékákat által lehetett a' Tibetiekhez így foganatosabban árúlni sőt a' Chinaiakhoz-is, kiknek nap nyugati határát éri Tibbet, vagy Tibet, mellynek fő Városa Lassa, vagy Lahassa. A' Tibeti virágos himezetű Irás' módjáról lásd Mkház 10-dik Szakasz L. tit. *Lassai Kereszténység*. — S. Augustin L. 21. contra Faustum p. 140. Occultum est, altum est, inaccessibile secreto ab humana cogitatione seclusum est, quemadmodum Deus & damnet impium, & justificet impium. Ennek a' gondolatnak hasznát lehet venni az Asiai, Afrikai 's más rofszak eránt.

M.

MÁNILLAIK de la *Peroufse* utazásinak első Szakaszából. p. 391. *) 1787-ben, 15-dik Februáriusába, Macáóból hajózván, el-értük *Luzoe* Szigetét, 28-dik Febr. a' *Cavite* ki-kötő parthoz érkeztünk. — Látván mesziről a' Mánillai Commendáns oda lett érkezésünket, elé-jött, 's ajánlá tellyes jó akarattyát. *Cavite* elég szép város volt az előtt; de a' mint Európában, úgy a' *Filippi* Szigetekben-is a' nagyob' város el-nyeli a' kisebbet bizonyos mód szerint; vagyon mindazáltal a' Révre vigyázó Commendánsa, Fegyverháza, mintegy négy ezer lakosa, két Plebániája, három Kalasziroma: az a' szép ház, melly a' Jesuitáké volt, most a' Kereskedő Társaságé. Két nap múlva, hogy *Cavité*be érkeztünk, én-is *Langle* Ur-is (*Peroufsee* tudniillik a' *Boufsole* Fregatnak, *Langle* az *Astrolábnak* vezére) egynehány Tiszt és Katona társainkal bé-hajóztunk a' fő Városhoz *Manillához*, 2 1/2 óráig tartott az egész út; az első látogatással a' Gubernátornál udvaroltunk, ki minket a' vetett asztalánál le-tartóztatott, 's azután az ő Kapitánya - által az Érsekhez, és más fő

---

*) De la *Peroufsée* egyéb hajós útait lásd ezen XVII-dik Szakaszban, a' *P. betű*-alatt.

Tisztekhez vezettetett. A' rekkenő meleg a' gyalogolást igen terhessé tette; nintsenek ott vendég hintók; hanem osztán *Sebir* Ur Frantzia Kereskedő, engedé alánk tulajdon kotsiát. *Manilla* az ő külső Városával együtt igen gyönyörű Város harmintz nyoltz ezerre számláltatnak a' Lakosai: azok-közt a' Spanyol mint egy tizenkét száz; a' többi mind Mestiz, vagy Indus, vagy Chinai ember, ezek minden féle mesterséget üznek, de a' körül belől fekvő Szigetyei lakosai három millio számat is meg-ütnek. *Luzoe* annak majd harmadát teszi: énni-való minden bőven vagyon és oltsó Manillában, de a' mi a' ruhazatot, és a' külömbféle értzből készült és Európából hordatni szokott edényeket illeti, ott minden felötte drága. A' *Luzóiak* jó mesteremberek, a' mit készítenek, nem aláb való az Európáinál. (Azután arra morog, hogy a' Mánillai 's szomszéd előbbi Lakosokat Kereszténységre vezették a' Spanyolok, és nem polgárságra. p. 396. Aber man wollte nur Christen aus den Einwohnern machen, und keine Bürger, 's e' pedig nem igaz. Az egész világon a' jó Keresztény, jó polgár-is egyetemben) p. 397. A' Manillai partról ki-rekeszték a' Spanyolok az Európaiakat. Ide a' Jelelő azt veti 1792-diktől fogva szabad ott vásárra Brittnak, Holládnak 's egyéb Európainak. *Peroufse* a' 2-dik Szakaszbán bővebben le-írja p. 275. *Manillát* azután *Formosát*-is.

MERMES.

MERMES (néhai Sardin. Secretar.) ártatlanul be-adatván első *Pál* idejében, mint Democrata és Propagandista, negyven gombos korbáts ütés-szenvedésére, orra-füle vesztésére, és a' Siberiai számki-vetésre íteltetett. El-túrte az ártatlan ember, csak egy szót se szólván, mind ezeket. Tudta a' világ ártatlanfágát; de míg első *Pál* élt, senki se mert mellette szólni. Hanem első *Sándor*, mihelyt a' gonosz Vádolójának *Chevaliernek*, a' Petersburgi Theátrum Directorjának és a' fekélyes életű feleségének ellene el-követett igazságtalanságit hitelesen meg-tudta; ezeket betetlenül ki-hajtatta, *Mermet* pedig Sibiériából betsülettel vizsgálta, s 12. ezer Rubelből álló penzióval meg-ajándékozta.

MUNGO PARK Anglus Seborvosnak a' Senegalliai viz tájának Afrikai belső tartományiban 1795—1797-ig tett utazása (Reisen im Inneren vor Afrika) Angliai nyelvről Németre fordítatván, ki-adatott Berlinben 's Hamburgban 1800-ban. Lásd Mk. tit. *utazók* XIV. Szak. Ott csak a' Mhirmondókból egykis töredék adatott-elé; itt a' Németből többetske foglaltatik. — A' hogy (én Mungo Park) 1793-ben a' Napkeleti Indiából Londonba vizsgál-jöttem, az Afrikai Társaság, melly gazdag, és nagy tudományu emberekből állott egybe a' végre, hogy Afrikának belső Országainak ismérétevel, nevellye a' hasznos tudományokat; keresett egy olly embert, a'

ki Gambia vize-táján, ennek 's Niger vizének eredetejéig tanullya-ki a' belső Afrika tsinnyát. Én válaszfattam kívánságom-szerént. p. 8. 1795-ben Portsmouthról 4 dik Juniusban ki-hajózván, 21-dikén azon hónapnak Jillifrejben = *Dshillifriben* Afrika partyán vasmatskát vetettünk, ez a' *Gambia* vizénél álló város, a' hol a' *James* szigeten az Anglusoknak egy kis várjak volt; áll pedig Afrikai *Barra* országában, melly életre valóval mindennél bővelkedik. A' *Dschillifriek* főképpen sóot jordanak hajókon bellyeb Barra Országába egész *Baracondáig*, és vizsza magokkal kukoritzát, pamuk-poztót, elefánt fogat, aranyport, 's töb' a' félit hoznak. Sck hajók járnak szüntelen Gambia vizét, (az Európai kereskedőké-is.) A' *Bárrai* Király a' hajókra nagy vámot vetett; mindenik akár kitsiny akár nagy hajó köteles arra, hogy mintegy husz font Sterlingnyivel egyező pénzt fizessen: azt a' vámot a' *Dschillifrihi Alcaid*, avagy Gubernator maga szedi be személlye szerént. Ollyankor maga-mellé fűz egynehány hazafi embert: ezek az Anglusokkal társalkodván tudnak Angliai nyelven, noha törötten, beszélleni. Illy adó vagy vám szedéskor ezen emberek igen lármázók, 's alkalmatlanok, és olly erős bátorfágos tolakodással kérnek mindent, a' mit látnak, hogy a' kereskedők, tsak hogy megmenekedjenek tőlök, kéntelenek oda adni mindent, a' mit óhajtanak. 23-dik Ju-

niusban *Wintaiba* hajóztunk *Dsillifhriből*, a' hol nagy a' viazfizsal való kereskedés. *Wintainba* a' viafz a' *Felup* néptől az erdőkől hordatik elé. A' *Felup* nép vad gombába olly emberekből áll, kik rizet termő jó darab földön laknak. Az ő különös nyelvekben a' szám-nevek ilyenek: Egy = *Enory*. Kettő = *Sickaba*, vagy, *Eucaba*. Három = *Sisaijh*. Négy = *Sibakihr*. Öt = *futuck*. Hat = *Futuck-Enory*, mintha mondanád: öt 's egy. Hat = *Futuk-enory* — *TIZ*. *Siban* - könnyen = *Tiz*. — 26-ban *Wintainból* hajózván hatodnapra el-értük *Dschokakondát*. Ott mint a' féle nagy sokadalmú vásárhelyen sok Európai kereskedők hozzánk jöven, kérdék ha nem hoztunké hozzájuk szóló Leveleket. A' *Dsokakondi* Kapitány egyvégbe Dr. *Ladley*hez, hogy ötöt az én érkezésemről tudósítsa; követet küldött. Más nap reggel elé-jött *Dsokondáról* Doctor *Ladlyei*, kezébe adtam *Baufoy* Úr levelét; ő azonnal házához hívt. El-mentem hozzá *Pifánia* falvába, a' hol csak az Anglus kereskedők szálásaik vannak (*Factorei*) a' hozzájuk tartozandó fekete rabjaikéval - együtt. *Gambia* vize partyán: ott laktak *Ladley*n kívül a' két testvér *Ainsley*-ek. Ott meg-tánúltam az egész Afrikában keletes *Mandingo* nyelvet: tudta azt Dr. *Ladley*, mesteremmé vált. Kilelt ugyan a' hideg, de szabad napjaimban el-járkáltam a' füvek, fák vizsgálására, esméretére: mikor esős idő volt, othon a' ta lálmányimat le-rajzoltam. Unalmas

napjaimat *Laidley* társalkodása igen enyhítte, ott a' hol nappal a' forró meleg, éjjel a' temérdek békák vartyogása, az aranyfarkasok, avagy hyénák ordította a' jövevény álmát szakasztyák; főképpen pedig a' szörnyű Égiháborúk tsattagása, melly mi rettenetes legyen, meg nem foghattya, a' ki nem tapasztalta. A' tartomány erdős-róna, termékeny. Ris, kukoritza, *Holcus Spicatus* = *Suno*, vagy *Sanio* = *Bassî* - *Wulima*: *Holcus bicolor* = *Bassî*-qui, a' kerti veteményeken kívül bőven terem: pamukfák, indigo-festékes növény-is termesztetik. Othon ló, tehén, szamár, majorság; az erdőkben disznó elég van; de emezt nem örömeit eszik, a' Mahometánusoktól tanítatván. Vagyon sok *elefant* de nem tudják hasznokat venni, 's nem hitték, hogy Indiában sok féle szolgálatra tanított elefantokat láttam. Vadászfizák a' húzáért, 's azt nyalankásigul eszik; de főképp' a' fogáért; ezt elárulják: egész Africában a' szamár a' terhordozásra leg-keletesebb állat. — pag. 25. Dr. *Laidley* segítségével fel-készültem Pisaniában Africa belseinek meg látogatására; 's 2-dik Decemberben 1795-dikben tőle el-bútsúztam. Szerzett mellém egy Johnson nevű fekete fel-szabadult rabot, ki ezen Afrikai tartományokból eredvén Angliában sokáig forgott, 's ide haza visszajött: ez lett tolmátsommá: más egy *Demba* nevű feketét is mellém adta: sürgentz legényke volt, 's tudta mind a' Man-

dingóni mind Serawulli nyelvet; megígértett neki haza jövet a' fel-szábadíttás, ha nékem jól szolgál: magamnak egy lovat társaimnak egy pár szamarat szerzettem. Fel-raktam az útra-valót, ruhát ele-delt, 's több a' félit: vittem mágnes-tőt, egy kis mérő szerszámot t.i. zsebbe férő circulusi hatod részt = sextanst; egypár pistolyt: mellém adta magát egy *Machidu* nevű Mahometánus két *Slathis* az az: rabokkal kereskedők, más egy fekete Mahometánus, ki miatt Kováts egynehány elzten-deig szolgált Dr. *Lidleynek*, a' neve *Tami*; gyalog jártak, szamaraikat magok-előtt hajták. 3-dik Decemberben el-bútsúfztunk Laidley Urtól és az Ainsley atyafiaktól, kik egydarab útig minket ki-késértek. — p. 32. *Kondschor* falván vatsorára egy bárányt vettem (egynehány Coráll volt az ára) Azt a' társaim sok babona szerű tzeremoniákkal le-ölték. Jonson és egy Seravullhi vetekedtek a' szarvai-erant; én végét vetvén a' pernek, egyiket egygyiknek, másikat a' másiknak adtam. A' Feketék tudniillik az olyan szarvat tok módra egyengetik, abban tartják az eső ellen a' *Safihst*, az ő babona-rendű örző tzedulá-jokat, mellyekre a' mahomet papok a' koránból ígéket írnak, 's minden szerentsét-lenség ellen-való-gyanánt árúlják: illy safist minden Afer magával hordoz: még a' nem Mahometánus-is, az az: *Káfir*, a' vagy *hitetlen*, a' ki Mahometben nem hisz. 20-dik Decemb. Supruduca falván

egy öreg Mór *Scherif* elé talált, áldást adott, egy szelet papirost kért, hogy arra írjon *Safih*s szolgálatra valót, ez az öreg nekem azt beszéli: hogy Major *Hough-tont* a' Mór országban meg-öletett. — pag. 43. 21-dik Xberben *Fatecondába*, Bondunak Fővárosába érkezünk. Egy tekentes *Salith* szállásra hivat bennünket magához. A' Királyhoz hivattatván, ki akkor a' városon kívül a' fa-alatt szőnyegen ült, el-mentem: maga-mellé ültetett; ki-kérdezte utam' környületit, 's egyetemben; ha rabokat, vagy aranyat nem akarok e vásárolni? halván hogy semmit sem, tsúdálta, 's estvére magához kívánt, igérvén utra való eledelt. *Mór* neve volt, noha *Kafir* vala, *Almaminak* hivattatott. Halálam hogy Major *Hugthont* nem fogadta barátságosan, 's oka volt meg-fosztatásának. Meg akarván nyerni kedvét, ajándékokat, dohányt, puskaport, árnyék vetőt vittem estve felé néki, némelly podjászimat a' szállásom a' padlására rejtém, leg-jobb köntöfömet magamra vettem. A' melly házokban a' Király és a' Familiája lakik, magas agyag fallal vannak be-kerítve; vár módra 's egnehány udvarra van osztva, a' külső kapunál flintát tartó egy ember állott, 's a' Királyhoz vezető út nem igen könnyű járásúnak láttatott lenni: más-más folyosókból állott, annak mindenik ajtajánál strázsa volt; A' királyi szoba ajtaja előtt a' kalauzom 's a' tolmátsom szokás-szerént le rugták paputsaikat, 's a' kalauz

a' Király nevét annyiszor mondá-ki az ajtó-előtt kurjogatva, míg belőlről felelet nem adatott. Ülve találtuk ötlet-is egypár embert-is a' szönyegen: el-ismételtem az előbenyi beszédemet; de azzal meg nem elégedett. Ujságnak tettzett néki a' merő tanulásért fel-vállott vandorlás; kérém nyitassa -meg uti párnámat, 's tapasztal-lyá, hogy vásárra valóm semmim sintsen. Végtére azt magával el-hitette. Örült ajándékimnak, főkép' az árnyék vetőmet szerette; 's tsudálták a' Tisztei mikor fel 's alá húzni 's teregetni lehetett azt; Mikor butsúzni akartam, maraztott, és a' fehér emberek ditséretére erőszé nyelvét: hogy gazdagok, hogy jó szivűek: tsudálta kék köntőfőmet, 's azokon a' sárga gombokat: kért hogy azzal ajándékozzam-meg. Vigasztalásomra azt ígérte, hogy jelesebb ünnepeken azt fogja viselni, 's ditsérni bőkezűségemet annak szemlélőji-előtt. A' jövővényhez bé-mutatott kérése egy Afrikai Fejedelemnek tulajdon Országában nem trász, hanem parantsolat: tsendessen ki-vetköztem belőle, és a' lábaihoz tettem. Ajándékul nagy rakás élelemre-valót adott. Másnap reggel ismét magához parantsolt: az ágyán ülve találám: mondá roszszúl érzi magát, kért, hogy rajta eret vágjak: alig kötöttem-meg a' karját, meg-változtatta az akarattyát 's dellestre halasztá a' dolgot, 's untatott, hogy az aszszonyaihoz járullyak, kik engem látni kívánnak. Oda vezettettem: tizen-tizenketten, gyön-

gyös fővel elé-állattak, 's ki érvágást, ki gyönyöket *) ki orvosságot kért: tsúfolták tejér színemet, ki állott - 's nem lapúlt orromat, azt vitatták, hogy az orrom mesterségesen vonatott előre gyermekkoromban, 's a' fehér színem a' tejbe fördéstől eredt: én az ő szépségeket, tündöklő fekete színeket lapos orrokat magasztaltam; ge ők arra azt felelték, hogy ez a' hízelkedés, vagy a' mint ők tzifrában mondák, ez a' mézes szájj Bondu országában nem betsültetik. Azomban szép szavaimért (mert tettszettek nekik) egy korsó-mézzel, 's egynehány hallal megajándékoztak; mellyek szállásomra igazítottak. Napnyugott-előtt ismét meg kellett a' Királyt látogatnom. Vittem a' butszázskori szokott ajándéokra néki egynehány koralt = kalárist, 's néhány árkus papíroft. Ő el-engedte tellyefséggel bútýorom vizsgálását, öt drachma aranyt adott, és szabadon útnak eresztett. 23-dik Xberben el-hagytuk *Fattekondát*. Dél táján egy faluhoz értünk. Ott, holott a' *Bondu* és *Nadschaaga* Országok határin nem bátorságos az út, a' mint útitársaim mondák, két kalauzt fogadtam; aludt az egész helység, mi a' hold-világnál az erdőnek vettük utunkat. Ennek vadonysága, a' vadak ordítása, a' levegő tsendelése, borzasztott: tsak szuszogva beszélgettünk mutatták társaim a' sűrűben az egyik szükből a' má-

---

* BERNSTEINKORALLEN.

fikba tsufzkáló farkasokat, hyenákat. Reg-
 gödön immu falvára értünk. Ott a' ka-
 lauzim egy esmerőssöket fel-költötték, ki-
 nél a' szamarainkat etettük, és egynehány
 földi diót süttöttünk (Erdnüsse, talán ara-
 chis hypogæa, vagy Convolvulus bata-
 tus?) Bondu országa Senegal és Gambia-
 között fekszik. Bondut jobbára Mahome-
 tánusok lakják. A' városokban iskolákat
 tartanak, a' hol a' gyermekek a' Korán
 olvasására, és Mahomet törvényére taní-
 tatnak. Sok illy iskolákat meg-látogattam,
 a' gyermekek engedelmeségét tsudáltam;
 de a' tanítóikban világosodottabb elmét,
 's mind ezeknek mind tanítványaiknak
 tisztáb' Religiót, eine reinere Religion,
 szívesen kívántam. p. 53. Kadschaaga Or-
 szága, mellybe bé-érkeztem, a' Frantzi-
 áktól Gallem-nek hivattatik: a' Lakofi Se-
 rawullis nevűek, a' Frantziáknál Seraco-
 lets nevezetűek. Dsok várossában, a' Gal-
 lem Király lovas küldöttyei azt vetették
 szememre, hogy vám fizetés és ajándék
 nélkül jöttem az országba. Elé adtam te-
 hát a' Királyok számára azt az öt-drach-
 más aranyt, (= fünfviertel Loth)
 mellyet a' Bondui Király nékem ajandéko-
 zott: bútýoromat fel-nyitották, jofzágom
 felét el-vitték. Este, ültem 's szalmát rá-
 gitsgáltam: elé-jöve egy öreg rab-szolgá-
 ló, kosarat tartván a' fején 's kérdé:
 volt e ma (25-dik Decemberben) ebédem.
 Tsufolódásnak tartám a' kérdését, nem

feleltem: a' fekete inasom mellettem ül-
vén, mondá néki: hogy a' Király embe-
rei tellyefséggel meg-fosztottak, 's neve-
zet-szerent el-vitték minden pénzemet. Kö-
nyörületes szemet vetvén reám az aszszony,
le-tette a' kofarát 's földi dióval kínált
belőle: adott-is egynehány marokkal, 's
el-ment úgy hogy még sem köszönhettem
néki a' jó akaratot. *Káfszonban*, pag. 62.
Egy Király Unokája, ki a' tárfaival jó a-
karatból addig késért, addig alkalmatlan-
kodott, míg maradék bútýoromból elé
nem adtam egyet mást ajándék fejébe.
(Elbeszéli mind fosztatott-meg maradéki-
nak részeitől ajándék színe.alatt másutt-is)
—1796-ban, 15. Februáriusban Turdáról
Foníngkidi várofsába érkeztünk. p. 90.
Dschára várofsát értük-el. Dsára nagy vá-
ros a' Maurufoknak Ludamár nevű orszá-
gában. A' Ludamáriak a' Mórok fő Urá-
nak adóznak. A' Lakosok Négerek (feke-
te nevűek) hasonlók a' nyugotti Indiai
Mulátákhoz. A' bellyeb' lakó Máurufok,
kik a' Barbária más Lakosítól különböz-
nek, mi eredetűek? Minek-előtte, úgy-
mond Afrikai LEO *) az Arabok magok-
alá vetették Afrikát a' hetedik Századnak
közepe táján, minden Afrikaiaknak (ki-

---

*) LEO Africanus 1570. jam Christianus ex Ma-
hometano, natus Granatensis Arabice descripsit
Africam, mox a se in Italicum Thomæ versam.
Vide Mkház.

vévén Egyiptust 's más némelly Tartományokat) közönséges nevek *Maurus* volt; akar mi Numidiai, Karthágói, Romai, Gotth, Vandal vérből származtak: mind ezek Mahometánusokká lettek az Arab Kalifák idejékkor. (Lásd az A. sz. Egyh. Történ. 12. k. §. 21. a pag. 90.) Akkor sok Numidiai familia a' Delieb' puszta-felé vette magát hordozóskodó pásztori életre; hogy az Arabok zaklatását el-kerülje. Egy ilyen familia *Niger* vize mellyékre vonta magát és az ott uralkodó régieb' Nigerek-alá ereszkedett. A' *Niger* vizén *Leo* SENE-GÁLT érté, melly Mandingói nyelven Bafing, vagy *fekete folyó* nevű. El-ér és el-tart hárántékössan *Szenegal* eredetétől-fogva *Abissina'* határáig. A' népe hamis, áruló, hazug. *Dscharaban* egy *Dschoma* nevű Gambia-Slathy ember házába eresztett. Ennek *Laydley* Dr. öt rabokért némelly portékákat adott előre, 's engem hozzá utasított. A' mivel *Leydleynek* tartozott, az már öt esztendő adófsága volt, de hozzá érkezésemkor azt meg-vallotta azonnal, s' annak fejébe annyi aranyt ígért, a' mennyit csak ösze szerezhetett, hogy *Leydleyt* ki-fizesse; de mondá, hogy mostanyi állapottya-szerént csak két rab árrát teheti-le. — *Dsárrában*-létemkor társaimat az uton szenvedett sok nyomorúság úgy el-kedvetlenítette, hogy inkább le mondtak minden fizetésekről, hogy sem tovább' késérjenek. Valóban hogy a' Móroktól rab szol-

gákká ne tétessenek, attól méltán féltek, 's ezt a' félelmet én benne roszra nem magyarázhattam. Kértem a' gazdám, hogy *Bambarra*-felé szolga rabokat szerezzen kalauzúl. Johnson a' tolmátsom *Gambiába* utazott, annak adttam némelly írsaimat, meg-tartván párjaikat magamnál: az ifjú *Négerem* velem maradt: podjászom részét, melly további utamra süzségtele-neb' volt, *Dsománál Dsarra*i gazdánál hagyván, 27-dik Februáriusban *Dschárrát* el hagytam. 29. Febr. *Dina* várossában a' Negerektől sok féle tsufságot szenvettem: szemeim közé pöktek, azt gunyolván bennem, hogy kereszteny vagyok, 's azért minden jószágom a' Mahomet követőjéhez tartozandó; fel-nyítták bútýoromat, és ki kaparták belöle mindent, a' mi nekik tettsett. — 6-dik Mártziusban *Sami* falván a' *Duti* (a' földes Úr) betsülettel fogadván bennünket, két juhót vágott-le tiszteletünkre, 's el-hívta jó barátit a' vatsorára. (othon tsinált) Sert-is ittam nála, mell olly jó mint akár melly Angliai. Egyszerre egy *Mór* be-toppant. 's engem az *Ali*hoz *Benaumba* parantsolt (a' *Tartománynak* mint egy *Királyához*) meg-ijedtem, küzködtem, bátorítottak: ne féllyek: *Fatima* az *Aly* felesége régen kívánt keresztenyt látni; ha meg-lát; *Aly* meg-ajándékoz, el-ereszt *Bámbárrára*. p. 103. éhen, szomjan, a' forró fővényen 12. Mart. láttam már *Benaumot*, *Ali* Fejedelem' re-

fidenciáját. Az temérdek lok szenyas sátorokból állott rendetlen rakáskon: köz-
tök mindenütt a' tevék, ketskék, 's más
marhák legeltek. A' mint híre futott, hogy
fehér ember érkezett, férfi, aszszony, na-
gyok, kitsinyek látásomra egybe futottak,
's úgy közbe fogtak, hogy meg sem moz-
dúlhattam: egyik a' köntösömet vonogatta,
a' másik a' gombjait nézegette, harmadik a' süvegemet rántotta-le: más meg
azt kiáltá „*la illa allah Mahomet razul al-*
„*lahi* = *tsak egy az Isten, Mahomet a' pro-*
„*fétája*;" és mondá fenyegetve, hogy e-
zen szókat mondjam-ki én-is. *Aly Királynak*
sátorához vezetetvén, láttam ott lok fér-
fiakat aszszonyokat 's *Alit* ülve fekete bőr
vánkoson: éppen akkor metélgette a' ba-
juszát ollóval, előtte egy rab aszszony tük-
röt tartott: *Aly* éltes személy volt, feje
hosszú szakállú komor ábrázatú: fégyel-
mezve öszsze-nézett; kérdé a' késérömet,
tudok-e arabul, 's midőn az ezt tagadná,
tsudálván halgatott; egyebek ismét ruhá-
mat felsegettek, kényszerítvén hogy fehér
mellyemet mutassam-meg, kezem lábam
ujjait meg számlálták, arról láttatván ké-
telkedni, ha ember vagyok-e? Egyszerre
fel kiáltott a' Papjok, hogy imádság ide-
je vagyon! a' tolmátsom pedig mondá né-
kem, hogy az *Aly* mindjárt ennem adat,
hamar elé hajtott egy legény egy disznót.
meg-kötötte a' sátorhoz: *Ali* intett, hogy
messen-le, 's vatsorára egyem-meg: é-

heztem; de tanátsoffabbnak tartám nem enni azt, a' mit a' Mórok irtozva utálnak: 's azt feleltem: hogy disznó hússal nem élek. El-ereszték a' disznót, gondolván, hogy egyenesen reám ütt; azt itélvén, hogy a' keresztényt mint leg-nagyob' ellenségét esmérí a' disznó, és gyűlöli. De meg-tsalatkoztak: mert a' sörtés a' kit ért, meg márt, 's egyenesen végtére az Aly vánkosa alá bújt. Én a' rab szolgák sátorá Urának szállásához vezetettvén, bé nem eresztettem, se semmijéhez nyúlni nem mertem; hanem az ajtó előtt egy pakrótzra le kellett ülnöm 's ott ennem-is adtak, az étel sóos vízbe főzött rozsból állott, 's fatánéron adatott előmbe, egész ejszaka alkalmatlankodott a' nép szemfülése. Más nap alig viradt *Ali* egynehányoktól késértetvén, meg-látogatott: monda, hogy kész a' gunyhó a' számomra, a' hol a' nap sütésétől meg-öriztetsem. Szalmafala ágosokon függő szalma födele volt; tsufittásomra a' disznó ágoshoz köt-tetett, a' látogatóim azt ingerelték, egynehányot meg-is márt: illy szobatarfal kellett laknom, hogy mint keresztényt az-zal terhellyenek. Napestig forrott nálom a' fok látogató, kik tsudálván ruhám gomb-jait, 's száraim karjaim fehér színét, öltöz-ködésem' módját, szüntelen azt kívánták, hogy vetközzem, 's öltözem előttök, az új meg-új látogatók napestig illy dologra kényszerítettek. 8. órakor *Aly* egy fazék

kuskus ételt, 's mellette sót és vizet küldött; igen kedvesen vettem, mert egész nap semmit se kóstoltam. (A' *kuskus* készítéséről lásd *Mkház* 3-dik szak. 85. könyv. pag. 110.) Éjjel nappal, szüntelen merő tsufságokat kellett tűrnöm; tsak azért mert idegen, és keresztény voltam: nints a' világon ennél a' Mór népnél bardolatlanab' és gonoszsab' nemzetség. El-fogták az-alatt *Jahnfont* a' tolmátsomat, és a' nála lévő holmimmal együtt *Ali* hoz vezették: ki-kérdeztetett felőlem, elé hivattattam; örültem, hogy papírossaim éppen meg-maradtak nála, Minden bútýorom ama' holmimmal-együtt *Ali* sátorába parantsoltatott 's el-is vitetett a' gunyhóból, hogy a' fok kóborló tolvajok ellen, a' mint *Aly* mondá, ott őriztesse. Utób' ki-keresték magamon-is mindent, el-vették órámat, compaszomat, aranyomat, szterentsémre el-ástitam a' homokban más egy compaszt, ez és a' tefemen hagyott ruhám, volt maradék mindenem. Látván *Aly* hogy a' compasz magnes töje akár mint forgatá, vizsgálta áll az előbbenyi mutató helyire, azt vizsgáladta boszorkányos eszköznek tartván. A' gunyhóban nyomorogván a' palástomtól is meg-fosztattam a' gonoszoktól. Egykor a' sátorokon túl fa-alá hengeredvén alnunk akartam. Utánnam a' lovágokkal az *Aly* fia (a' szegény kereszténynek ott se lehetett nyugodalma) háromszor süté ellenem.

pisztolyát, háromszor tsattant az héaba: *Ali*, haza hajtván, reám készített a' pisztolyt, kérdeztettem a' kis inasom-által: miért szenvedek? mondák mert azt hitték, hogy el akarok illantani; 's hogy ha azt meg-próbalom, fejemet fogja venni a' ki-el-ér. *Martz.* 28-dik napján meg-hozatott a' lovam, fel-ült a' maga fejér lovára *Ali*, fel-ültetett engem-is a' magaméra, palástomat az uton elé-hozatta, késértek minket Mórok lóháton 's derék lovasoknak vettem észre lenni őket: estve a' lovaiknak tejet-is adnak; 's azt azok örömeft hörpöntik. Az ő alszszonyai sátorjaiba vezetett Aly engem: irtózva tsudáltak, mindenik sátorban adatott számomra egy tsészte tej és víz. — 24-dik Aprilisben elé-jött a' Sátorok-közé *Sibi Serif Abdalá*, MARÓKAI hereskedő, hozván Sóóval terhelt öt ökröt: *Gibráltárban* egynehány hónapig tartózkodván, törte az Ánglus nyelvet, de úgy hogy érthettük egymást: beszéllé: hogy Santacruzról=Sz.keresztről *Benaumig* öt hónapot töltött az uton, sok helyen több napokig tartózkodván; egyébként 50. napba telig az egész út. A' só Benaumtól tsak tíz napi járásnyira ásatik. A' Seriffel, 's más jövevényekkel beszélgetvén, keveseb' unalommal töltöttem időmet; de ételem italom egyszer két napig maradott-el: házról vagy gunyhórúl gunyhóra a' szomszéd falutskába küldvén tőlem az inasom, kéregetésre, semmit egyebet nem nyert, hanem

hanem két marok földi diót, azt velem közlé. Az éhség engem-is el-fonynyasztott ugyan, de az a' társaimat, *Jonfont* tudni-illik a' tolmátsomat, és *Dembát* az inasomat annyira le-tséplete, hogy, mikor egy kis *kuskus* eledelünk érkezett, a' homokról, a' hol görnyedezve aludtak nagy bajjal ébreszthettem fel őket: én nem alhattam, jajjal véttem lélekzetet, látásom meg-tompult; ha egyenessen ültem, ájultam, ezen Symptomák, öldöklések egykis idő múlva ha valamitskét ettem, el-multak. 29-Aprilisben, holott a' Ludamari határon *Ali* Királyt háboru érte, sátorival, katonáival-együtt fel- kerekedett, 's útnak eredt: mentünk mi-is éhezvén egész nap. 3-dik Májusban *Alinak* Bukaber város táju Logerjába érkezünk: az *Benauiminál* nagyobb volt: kértem *Ali* Királyt, hogy *Fatimának*, az oda már el-érkezett feleségének mutasson-meg. Örült *Ali* jövevelemen, meg-rázogatta kezemet, 's mondá *Fatimának*, hogy én vagyok az a' keresztyény. Eleintén meg-ijedt, az után, hogy a' keresztyénekről tett sokféle kérdéseire meg-feleltem, elméje megnyugodott; és egy tsészetejet adott, ezt én kegyes jel-gyanánt vettem. Az alatt ezen a' homokkal tömötten, bé-vont róna földön a' sütő meleg embert, marhát el-lankasztott, egy-két fa, ritka kóró, egy-két kut, ez minden termékenysége; bőgtek, ordítottak a' szomjú marhák veszekedtek az itatónál; engedtetett szá-

momra egy iszák-víz, de mikor ki-fogy-
 ta után annak meg-töltésére az inasom a'
 kúthoz ért, meg-dögönyöztetett olly mon-
 dással, hogy nagy vakmerőség az, hogy
 a' kereszténynek szolgája vizet merítsen
 abból a' kútból, mellyet Mahomet köve-
 tői álták. pag. 127. máskor magam men-
 tem vizért, egyik kútnál egy öreget két
 gyermekkel találtam; kértem, adjon; me-
 rített mindjárt; de el-gondolván, hogy
 keresztény vagyok, 's attól tartván, hogy
 a' vizet az ajakim meg ne fördöztessék,
 az itató vállúba öntötte azt, ösztönözvén,
 hogy abból igyám; le-térdepeltem, há-
 rom téhen mellettem: együtt ittuk-ki egy
 tseppig a' vizet. *Ali* Dschárrába küldeni
 akarván a' fiát, pénzért, azt fel készítte;
 reménykedtem *Fatima* segítségével, hogy
 követhessem, így remélvén szabadulá-
 somat: meg-könyörült rajtam *Fatima*. Elé-
 hozatott podjászom *Ali* sátorából; meg-
 parantsolák, hogy holmim' minden részei
 mire-valók, mutassam-meg; a' többi-közt
 a' harisnyát, sarut miképpen vonom-fel.
 Örömeft! az utam tudtomra adatott, hogy
 ma holnap szabadon el-indulhatok. (a'
 131-dik Levéltől-fogva le-iratnak a' Mó-
 roknak sokféle tulajdoságai, a' nagy va-
 donysággal, és a' vadjaival-együtt) 26-dik
 májusban reggel, minek utánna tegnap
Fatimátúl el-butsúztam, 's az kegyessen
 dirib darab ruhámat, *Ali* pedig nyerges
 lovamat vissza-küldötte volna, utnak e-

redtem *Jonsonnal*, *Dembával*, 's a' lovagló Mórokkal *Faráni-felé*, a' hova már *Ali* maga-is el-érkezett. *Dembambtól* kedves segítettömtől meg-fosztottak, *Jonfont* megmaraszták mellettem; amattól könyvezve kellett el-butsúznom. *Dsárrába* érkezvén, kértem *Demán Dsomát* régi ismerősemet, hogy *Alitól* szabadítsa ki kedves inasomat. — Sok keserves szállásim után imé *Julius* első napján, szinte mikor delléft a' mezőn a' lovamat étettem, jön *Alinak* kamarás rabja három Mórral, *Querába*, hogy engem vízfsza-vezessenek *Alihoz*. Látván *Jonson* a' veszedelmet, butsúzott; de éjfélkor még-is fel-ébresztett, mondván, hogy a' Mórok mind alusznak. Fogtam a' butyoromat, által lépegettem a' Mórokon tsendesen, fel-ültem lovamra, reá bíztam *Jonsonra* papirossaimat, butsúzva tőle, kértem: mondja-meg *Gambiában* barátimnak; hogy egészségesen hagyott a' *Bambarrai* uton, elhagytam. Egy mértföldet haladtam meg, utánam három Mór lovaglott; az egyik palástomtól meg-fosztott; el-mentek, én az erdőnek vettem magamat, igen szomjuhozván, lovam ki-fáradt, le-dőltem, ez is rágitskálni kezdett, egyszerre villámlani kezdett, jó hír ez gondolám, esni fog, el-oltom szomjúságomat; hajtám a' lovamat, én a' mint birhattam magamat, utánna lépegettem; láttám már a' számat az eső víznek; de a' helyett a' homok fergeteg fejem fölé kerekedett. Fájt a' tsap-

kodása-miatt artzam kezem, fel-ülttem, egy sűrűbe vettem magamat, hogy elne temessen a' sűrűen hulló homok, az a' hullás egy óráig tartott; az mihent megszűnt, tiz óraig utaztam ismét; eső esett végtére. Le-szállottam tehát: ki teregettem tiszta ruháimat, hogy eső vizt fogjak, egy óránál tovább' esett; a' kendőimből ki-szopogattam az eső vizet: azután a' Compaszszom-mutatója-szerént, mellyet csak a' villámláskor láthattam, mentem botorkálva, imitt amott tüzek tsillámlását láttam, gyanítván pedig, hogy ott Mórok ejtzakáznak; noha egy aszszony meg-látván el-kiáltotta magát, én az ellenség-től meg-menekedtem, 's a' merre oltán a' békák vartyogását hallottam, arra tartottam. Viradóra el-érkeztem a' motsárhoz mellybe a' fok békák-miatt a' vizet alig lehetett látni: azok kajdászásától a' lovam meg-rettent; fogtam egy ágat, jól rájak vágtam, halgattak; a' lovam tsendesesen ihatott. Fel hágtam egy fára oltán, láttam egy falut, abban a' Dutihoz szállani akartam, de bé nem eresztett: tovább' lépegettem, 's egy ajtó-előtt egy öreg anyátskát látván, ki éppen pamuk fonalakat eregetett: mutattam jelek által, hogy ehetszem, 's kértem, van e valami enni-valója? le-tette guzsalyát, 's kért arabúl, hogy járuljak-bé: be-mentem, le-ültem a' padra: egy tál kuskust, mely a' tegnapi vatsorának maradékja vala, előmbe tett: et-

tem, és jól laktam. Köszönet fejébe, egyik keszkenőmet neki nyújtám; egy kis rozsot kértem egyetemben a' lovam számára. Megilletődvén illy szép jó akarat-
tal fel-emelém szemeimet az ég felé, és a' gondviselő Felségnek buzgó szívvel meg-
köszöntem, hogy olly fok veszedelmektől meg-mentett, 's im a' vadonyságban szá-
momra eledelt készített. (El-befzéllé ősztan
mint akarták az őszfze todúlt falusiak meg-
fogni, mint menekedett-meg. 4 Juliusb. egy
itató helyen egy pásztor ember bé hívt a'
sátorába, 's török szilvával (dactyli) kí-
nált, a' hely szűk volt, bujni kellett bele,
egy aszszony, három gyermek a' pász-
tor és én el- foglaltuk az egész szűk-
helyet, elé adatott a' perkölt rozs, és a'
bele kevert szilva: a' gazda szokás-szerént
első volt a' koftolásban, azután engem
biztatott az evésre. Az-alatt hogy ettem,
a' gyermekek reám bámázkodttak, 's ró-
lam a' szemeiket el nem fordították; alig
mondá-ki a' pásztor gazda a' *Nazaréni* ne-
vet; el rikoltották magokat, 's annyok-
után mind ki-bújtak a' szoroshól; annyira
meg-ijedtek a' Nazareni szótól, melly ke-
relztényt jelent azon Mahomet-szerű tájo-
kon: egynehány értz gombokkal meg-aján-
dékoztam a' gazdát, 's egykis rozsot vál-
tottam az utra; neki mentem az erdőnek,
ott egy fa-alatt meg-háltam. Hajnalelőtt a'
farkasok kerülgettek, hamar kelvén 5-dik
Juliusban 10-órákor el-értem egy *Varra*

nevű várost; mind itt, mind *Maffibuban*, jól fogadtattam: más uti társok' barátságával segítettén. 20dik Juliusban Sego városánál tudván, hogy a' régen óhajtott *Niger* vizét, mellyet a' feketék Jolibának; az az, nagy víznek neveznek, majd mindjárt szemlélni fogom; egy a' társak közül felkiáltott: *Geo affilli!* Lásd a' víz! felvetém szemeimet, és tellyes örömmel láttam azt a' nagy méltósággal folyó vizet, mellynek elérése tzellya volt Afrika belsejébe való küldetésemnek: olly széles az, mint Támefis = *Themse* vize Westminsternél; napkelet-felé folydogál lassú járással, fettem a' partyához, ittam belőle, és az imádságra felgyúlladt szívvel a' mindenek gondviselő nagy vezérének megköszöntem, hogy igyekezetemet illy szerentsés véggel megkoronázta p. 174. *Neger* vize Bambarra országa' *sego* nevű fő városát mossa. *Sego* négy városból áll, azokból kettő, úgymint *sego-korro*, és *sego-Bu* a' víznek északi részén fekszik; a' többi, úgymint *sego-su-korro* és *sego-sih-korro* a' Neger vizének déli partyáin áll. Agyagfallal be vagyon kerítve mindenik: a' házoknak némellyeki két rétűek vagy emeletűek = *contignatió*, sok ki-van fehérítve: vannak Moscheai = Mór metsetjei: az uttszák szűkek; de, holott ezen tartományokban senki se tud semmit-is a' kotsizásról, a' tevén, lovon való nyargalásra elég tágosok: mint egy harmintz ezer ember lakja a' *sego* nevű négy várost. A'

Bambarrai Király álhatatosan *sego-sih-kor-róban* lakik. Temérdek fok rab-ízolgai szedik a' vizen által járóktól a' vámat. A' hajók két öszsze foglalt 's ki-vájott fából hosszszasan szélesen úgy készítették, hogy egynehány embereken-kévvül négy lovakat is el-birhatnak. A' mint a' Révre mentem, nagy nép várakozott az által-költözhetésre; láttam ijedve azok-között *Mórokat*-is (külömböznek egyéb' Feketéktől.) mivel hogy pedig be nem fértem a' hajóba, meg-vontam magamat a' parton job' alkalmatosságra várakozván. A' városnak tekintetes nagysága, a' vizen a' hajók sokaság, a' nép tömött fel s' alá nyomódása, a' körül belől lévő földek jól ki-mivelte-tése, mind ezek arra mutattak, hogy tellyességgel helyen kell lenni ezen vidéknek; illy állapotot nem reménylettem Afrika belsejében és mint egy szívében. Továb' várokoztam két óránál; azonban tudtára ment már a' *Manfognak* Sego Királynának, hogy egy *Fehér* által kíván jönni és a' királyt látni. Értvén ezt, egy fő embert által-küldé hozzám olly intéssel, hogy még ne merjem próbálni a' hozzá való által-költözést, hanem vegyem magamat ama' faluba, mellyet az embere meg-is mutatott: ott bállyak-meg, másnap meg-izeni, mi tévő legyek. El-kefередtem, el-mentem a' faluba; de senkifem akart bé-botsáttani, féltek tőlem; 's noha nap estig semmit sem ettem, egy fa árnyéka-alatt meg-vontam magamat, közelített az ejszaka, a' szél, az

eső; a' körül-belül lézzegő vadaktól-istartanom kell vala. Midőn a' nap-nyugta-előtt az ott-való meg-háláfra egyengetném magamat, 's a' lovamat le kantároznám, jöve a' mezei munkájáról vizsgálja egy aszszony, meg-áll, öszsze-néz, el-belzérteti velem rövideden történeteimet, és forsomon szívessen meg-illetődván, fogja a' nyergemet, kantáromat 's mondá, hogy kövessem: tulajdon gunyhójába vezetett: lámpást gyújtott, pokróztot terített a' padra, 's biztatott, hogy az éjjel ott hállyak. vette-észre, hogy éhezem, elő hozott egy parázson sült jó halat, 's a' vatsorám-után reá mutatott a' meg-vetett padra a' jó-tévő aszszonyom, hogy ott félelem és minden gond nélkül nyugodgyam - le. A' szolgállók mintha kövé váltak volna félelmes-sen rám bámultak egész eddig; intett az aszszony, hogy fogják elé orsójokat, 's fonytak - is majd éjfélig énekelve keseregven hogy árván maradtam, hogy a' fal alá szorúltam, hogy nints anyám, ki tejjel kínállyon, feleségem ki nekem rozsot törjön, el nem alhattam. Reggel a' ruhámon maradt négy gombokból kettőt az én jó tévő aszszonyomnak ajándékoztam, hálaadás fejébe. 21-dik *Juliusban* egész napot töltöttem a' faluban: a' nagy nép tsudált, mondák némellyek, hogy a' Királynál a' Mórok roszszat beszéllnek felőlem, hogy sok az ellenségem, kevés jót várhatok. 22-dik *Jul.* 11. orakor jön a' Király embere:

kérdé, hoztam e' a' Király számára aján-
dékot? felelvén, hogy a' Móroktól min-
denemből ki- pufztítottam, azzal meg
nem elégíthettem. 23-dik Jul. dél-után a'
Királynak, *Mansongnak* más egy követ-
tye jött hozzám azzal a' parantsolattyával,
hogy *Sego* városa környékéből hordgyam-
el magamat tüstént; mivel hogy pedig ő
Felsége egy illy szegén ügyefogyott fehér
emberen segíteni kíván, imé egy zatskó-
ban öt ezer *Kaurier*-pénzt küld. (Mivel
hogy, Bambarra országban és annak táján
óltsó minden, egy napra magam 's lovam
tartására elég volt száz *Kaurier*. 250-Kau-
riert egy Schilling pénzel egyezőnek tar-
tottam lenni) (egy Schilling hol egy, hol
két, hol 12 krajtzárt ér. Schilling sterling
Angliában 26 krajtzár erejű.) Mondá a'
követ hogy a' küldött pénzen napról
napra vehetek enni-valót. A' követnek
egész beszédéből vettem-észre, hogy a' jó
Fejedelem a' gonosz Mórok intselkedései-
től akarván engem meg-menteni küldött-
ki a' határából. — El-beszéli osztán, mint
ment azután kalauzoktól vezetettvén *Ni-
ger* vizének további meg-visgálására, no-
ha kalauzoktól vezettetvén, sok féle ve-
szedelmek-között; menyit szenvedett ke-
reszténysége-miatt, hogy oroszlányt lá-
tott, 's akkor a' vezetőj fel-kiáltott: *Subah
an Allahi!* Segíts minket Isten! mennyit
veszödött a' lovával, el tökéllé magát,
hogy holott a' küldöji meg-elégedhetnek

eddig fel-vállolt fáradságaival, Napnyugott-felé fordította uttyát haza-felé. p. 190. p. 202. Vízfsza-jövet tehát a' Napkeleti Níger vízi járásomból ismét *Sego* táján el-értem egy falutskát; ott hallám: hogy Mansong Király embereket rendelt meg-fogatásomra. Lovaglottam, tsak a' mint lehetett (13-dik Augusztusban) egy fa alatt el-gondolám magamat, meg-fontolván, hogy a' Mórok *Segóba* vízfsza-hurtzolnak, 14-dik Augusztusban *Kamalia* kerített várofsát el-értem, onnét *Samich* Varosán kerefztül, a' hol éppen rozs, posztó. és barom vásár volt, *Binni* falvára értem. Ott a' *Duti* fiával meg-egyeztem abban, hogy száz *Kauri* pénzért el-tart egy éjtzakán. p. 216. *Kamáról* két pásztor társal *Sibidulu*-felé utaztam. Azok előre mentek, én a' bágyadt lovammal nehezen érhettem-el őket. Kiáltást hallék, oda érkezvén, láttam, hogy az egyik pásztor nyujtozva fekszik, monda suttogva, hogy egy sereg ember közeljár, kik reá két nyilat eresztettek. Azok, további igyekezésem után reám rohantak, az egyik le-kapta a' kalapomat: a' másik le-metszette a' ruhámnak egyik gombját, a' többi anya-szült mezételenül le-vetköztetett. p. 218. Kértem leg-alább a' Compaszomat adják-vissza; de arra flintával fenyegettek, némelyek el-vitték a' lovamat; a' kik hátráb maradtak egy legszilányab' ingemet, 's nadrágomat vízfsza-vetették, kalapommal együtt, mellynek karimajikózt papiros-

saim heverték. Ültem, a' hogy el-hagytak egy kevésé, gondolkodván, illy fél meztelenül mi tévő legyek? búfultam tsak a' Religió ébreszgette szívemet. Be-mentem *Sibidulu* városába. A' reám bámázkodó sereg a' *Dutihoz* avagy a' *Mansához*, melly név ott annyit tesz, mint *Király* be-késért. El-beszélém, mint jártam, mint fosztattam-meg; a' Pásztorok-is arról bizonytságot tettek. A' Mánfa pipázva halgatta beszédemet, azután a' pipát le-tette, 's mondá bosszonkodva: üllý-le, viszsza-nyered mindenedet, arra meg- esküdtem, vizet adott egy inassa-által, 's azt parantsolta: hogy mihent virrad, mennyén a' *Bambakai Dutihoz*, 's mondja-meg néki, hogy a' *Bambarrai* Királynak egy vendég jó baráttya a' *Fuladui* Királynak embereitől meg-fosztatott mindenétől. Szíveffen meg-köszöntem jó akarattyát, 's holott marasztot, nála voltam, míg az embere vissza-tért. Egy gunyhóba igazított, ennem adott, de a' tolyongó nép, ki a' *Fulaiakra* egész éjfélig átkot szórt, éjfélig nem hagyot alunni. Két nap ott maradtam, hírt nem halván sem lovamról, sem ruháimról. Mivelhogy pedig az eledel körül-belül felette meg-szükült, további terhére nem akarván lenni; kértem, eresszen más helységbe. *Wonda* városába igazított, 's reménységét mutatá arra, hogy ott jó hírt hallok. 28-dik Augusztusban el indultam reggel. 30-dik Augusztusban *Wondába* fallal bé-kerített

városba, mellynek Moscheája-is volt, be-
 érkeztem. Ott a' Mahometánus *Mansa*
 mind leg főb' ember volt a' városban, mind
 iskola mester egyetemben, abban a' pajtá-
 ban tartá letzkéjit, a' mellybe szállást ren-
 delt-ki számomra; ott le-betegedtem, ki-
 lelt a' hideg, kilentz napig, ápolgattak a'
 mint tudtak, a' nagy szükségben: 6.-dik
 Septemberben jöve Sibiduluból egy pár
 ember: meg hozták lovamat, ruhátská-
 mat, és Compasszomat, de ezt már töröt-
 ten nagy káromra, mellyen nem segít-
 hettem: a' lovat a' gazdának adtam, akár
 mi rozzant volt; a' nyerget és kantárt,
 kértem, küldje ajándékul nevembe a' Si-
 bidului Mansunak, kinek podjázom visz-
 sza-szerzéséért mással nem szolgálhatok.
 8-dikban, amint bútsúzó félben voltam,
 meg-ajándékozott a' Vondai gazdám tu-
 lajdon dárdájával 's adott egy bőr zsákat
 ruháim számára. — Elbeszéli további uta-
 zását, hol emberül hol ebul fogadtatott:
 egy faluban el-vették dárdáját; de ismét
 visszahozták. — 16-dik septemberben
Kamaliába ért. Ez a' kis város egy köszik-
 la-alatt, mellyből a' lakosok sok aranyt
 gzüjtenek, fekszik. Itt a' Buschirok 's a' Kafi-
 rek külön laknak. A' Buschirok Mahomet
 vallásra tért emberek, kiktől mások Kafi-
 reknek vagy hitetleneknek hivattatnak.
 Kamaliában egy Buschir embernek házába
 vezettettem, kinek neve *Karfa Tahra*. Szinte
 egynehány szolgál rabokat vásárlott, hogy

azokat az esős idők el-mulása-után Gámbiába vigye, 's ott az Európaiaknak el-adja. Ülve találtam a' *Slatih*-közt; éppen egy Arabs könyvből olvasott előttök, 's kérdé mosolyogva; értem-e? midőn nem-mel felelnék elé hozatott egy könyvetskét, melly Napnyugotról került kozzá, kezembe adták. Fel-ütém, 's tsudálkozva és örülve szemlélém, hogy az nem más, hanem a' mi közönséges Liturgiás könyvünk. *Kárfa* nagyon örvendett, hogy olvasni tudtam. Igen el-változott színem, a' Slatisok által-öltöztetett Arabsnak gondolták lenni. *Kárfa* betsülettel fogadott, 's látván szegénységemet mindenben segítséget ígért: marasztott egész addig míg az utak Gambia felé jobbakká válnak, akkor vele és tárfaival könnyebben el-lehet utaznom. Kérdém: addig való el-tartásomért el-venne-e Gambiában tőlem a' mennyit két drágáb' rab szolgál ér? Reá állott, 's lakásomra egy gunyhót alkalmaztatott. Oda minden nap kétzer küldött ennem a' jó gazdám; de még azután is öt hétig gyötört a' hideglelés, mellynek meg-szűnésére nekem sokat használt a' Negernél szokásba ment és tőlem bé-vett együgyű étel ital-módgya, és a' *Karfa* kis könyvének olvasása. Egynehány *Slatih* ki akart mar-ni rágalmazással *Karfa* kegyes gazdám jó akarattyából; de semmire se ment. *December* elején elő hozott *Segóból* egy *Slatih* 5. rabot: ezeknek egyike kért tőlem

egy kis eledelt, mentegettem magamat; a' rab erre: én néked éhségedben egykor tejet hoztam; de akkor mondá fohászokodva; ezt a' lántzot nem hordoztam. Megemlékeztem jó téteményéről; 's kértem a' gazdám *Kárfat*, hogy adjon számára egyehány földi diót. Minthogy pedig *Kárfa Kankabába* Niger mellyéki nagy városába a' Rabok vásárlására el-utazott Decemb. elején, engem a' Kamáliai Iskola mesternek gondviselésébe ajánlott. Négy hét multára ígérte vizfsza-jövetelét. Azalatt én özsze-szedém gondolatimat, fel-jedzém, a' miket észre-vettem a' hol jártam. (Ezeket el-is beszéli a p. 231.) p. 241. A' gyermeknek név adatik, mikor már nyoltz napi. Az nap az Iskola mester az akkori Pap, ki mindenkor *Buschrin* férfiú, haját el-nyeri. Eléb a' vendégek elejbek tétetik a' *Déga* nevű étel, az az, a' tört rozs, és savanyú tej, 's ha a' szülők gazdagok, le-vágatik egy juh vagy ketske-is: a' Pap a' *Degára* hollzas imádságot mond, ölibe veszi a' kisdedet, 's másodszor imádkozván. Isteni áldást kér a' gyermekekre és a' jelen lévőkre, végtére a' gyermek fülébe egynehány szót ki-mond, az artzájára pedig háromszor pökik, ki-mondja a' nevét mindenek hallattára; az annyának vizfsza adja a' gyermeket: a' gyermek attya a' *Dégából* az alatt készített golóbifotskákat, a' jelen lévőkre fel-ofsztya, 's ha a' helységken beteg van, küld annak-is gyógyító eszkozyanánt. Négyfzer voltam jelen illy tzere-

mónián, míg Kamáliában laktam, és a' tzeremónia egy formájú volt mindenkor, akár Buschrin, akár Kásir volt a' gyermek' attya. Azon néven-kivől vagyon minden Negernek más neve-is melly a' familiájára mutat. Köszöntik egymáit valahányszor egybe találkoznak. *Iming Sumo* = jó napot. *Marhaba* = barátom. *Abbi* = hakreto. *Iming -Sini* = jól vagy e? Hízik az Istent, és a' jök's roszak örök jutalmát; de a' köztök élő pogányok az imádságot tsak új holdkor tartják szükségesnek lenni, noha az Istent leg-nagyob Felségnek hízik lenni, 's mindenek teremőjének és el-tartójának. — A' melly gunyhóban ki megholt, ott temettetik-el; néha a' helység kerítettén-túl; előb fehér pamuk vászonyba 's gyékénbe takartatik tövissel a' temető hely be-fedeztetik a' farkasok ellen. Éneklők, muzikálók, régi történet beszéllők, új meg új mese költők seregesevannak a' Negerek-közt, 's ezek ne féllenek a' szükségtől, örömeit láttatnak. Szővni, varni, festeni tud minden rab, 's azt meg-tanulja minden gyermek: mesterségesen üzik a' kováts munkát, és bőr készítettél: kapálnak, vetnek, halásznak, vadásznak, a' Mandingói Negerek. (eddig-is ezekről volt a' szó.) Aranyt olvasztanak: abból drótot, és külömbféle ékesgetést tzifrán el-készítenek: a' süveg, kosár, más edények készítése gyönyörű te-kéntetű főkép' *Bambarrában és Kártában.*

p. 280. *Karfa* haza jövé, fok rabot hozott, adván azokért arany port. Látván hogy rongyos vagyok, oda-való módú bő nadrággal meg-ajándékozott. Egy rab kérde, ha nintsenek e az én hazámban emberevők? tudakozta, mi tévők lesznek? ha oda vitetnek a' rabok: mondám szántani vetni fognak nem hitte. Más egy rab kérde: birunk e csak annyi földel-is, a' mennyit lábával illet, és oda mutatott; nem örömeft mennek a' Fehérek-felé: őket mind ember evőknek tartván lenni. A' Rhamádáni böjtöt sanyaruan meg-tartják a' *Buschirinek*: 's noha engem *Karfa* arra nem kötelezett, meg-tartám én-is. — (az új esztendő után 19-dik Aprilisben meg-indúltunk. *Kárfa* az Iskola mester a' rabok 's egyebek) Le-írja *Park* az uti társai imádságát, a' rabokkal való bánás módját, a' lógó hidon- való által-kelelt, 4-dik *Júniusban* már közel-érte *Pisániát*, a' honnét Afrika belsejébe költözött. pag. 318. *Karfa* azután-is társom volt, el-butsúztam a' szegény raboktól, kik az uton víz hordással, gunyhó tsinálással sokszor segítettek. Tendakondába érkeztünk egy betsületes *Fekete* = Negerin afzszonyhoz. *Signora Camilla* volt a' neve. Egynehány esztendeig lakott az Anglus Factorságnál, beszéllet Angliai nyelven. Afrikába menetelemkor meg-látogattam; de vízfőzsa-jövedelemre úgy meg-változtattam, hogy *Mórnak* ítelt lenni. Kérdém; meg jött-e *Jonson* és *Demba*?

Demba? azt felelte fájdalmamra, hogy egyik se. *Karfa* tsudálva hallá Anglus nyelvű beszédünket, tsudálta a' háznak szép rendit, a' székeket, a' kárpitos ágyat. 12-dik Juniusban *Ansley* Robert lovával কিনált, hogy azon ülve menyek vele *Pisániába*, oda érkezet velem a' jó barátom *Karfa*-is. Ott a' vitorlás hajónak minden részein álmélkodott; haza jött D. *Laidlei*, és örvendezve fogadott. Nála hagyott ruhámba fel-öltöztem; letettem tiszteletes szakállomnak terhét. *Karfa* el-nézett engem az én Britti öltözetemben merevedett szemmel; de sajnálta, hogy szakállomtól meg-váltam; 's mondá, hogy imé emberből gyermeké változtam. Dr. *Ladley* magára vállalta örömeit az uton tett minden adósságimat. Kárfának sok jó teteményeire a' meg-ígért leg-drágáb szolgálta rab ár-áért dupla fizetést tetettem-le. Dr. *Ladley* pedig válogatására a' partékáknak akár melly darabját: hogy vitesse azt tettfeleszerént. Ajándékot adtam az uton el-maradt *Hankuma* Mester számára-is. Igen meg-illetődött *Karfa* illy szives hálaadásimon; 's mondá hozzám, az én utam való-ságossan szerentsés volt; 's minden mesterségeink tsinnyát, hasznát, módos életünk rendivel-együtt el-nézvén, egyet fohász-kodván, illy szavakra fakadt: *Fato finginta fang*: Mi Negerek semmi emberek vagyunk. *M. Park* el-butuszván Afrikától, Londonba érkezett 22. Decemberben két

esztendeig és hét hónapig tartott utazása után. — Mungo Park' könyve végén *Rennel* Májornak Toldaléka foglaltatik, melyben M. Park' Afrikai földirásos észre-vételeit helyről-helyre mértföldekhez méregetti. *Rennel'* al-jelöléseiben olvasom, hogy *Niger* vizéig Egyiptustól-fogva minden Tartományokat tulajdon hatalmok-alá kerítettek a' Romaiak, és azt a' Jelelő, Plinius 5-dik könyvéből mutogattya. Igaz-is, hogy Plinius az említett könyv' 4-dik részében így ír pag. 67. vet edit. (Ex reliquo Africæ numero) non civitates tantum, sed ple-ræque etiam nationes jure dici possunt, ut Natubades --- & tota Getulia ad flumen *Nigrin*, qui africam ab Æthiopia dirimit. cap. 9. pag. 69. Supor eos (Libyægyptios dein Leucæthiopes) æthiopum gentes *Nigritæ*, aquo dictum est, *Flumine*.

N.

NONNIUS Lajos, kiról, a' meg nem rontott L' Advocatból, volt a' Mkház 6-dik Szakaszában egykis emlékezet, Antverpiai Orvos Doctor vala, 's 1620-dik esztendeje táján nem tsak a' Halevés ditséretéről adott-ki könyveket; hanem ki-adta Spanyol Országának tellyes irását, melyet a' tölem már sok izben meg-ditsértett felséges tudományú Jesuita *Schottus* Andrá a' Spanyol országról iratott egyéb

könyvek-közé foglalá Hispaniæ illustratæ Tom 4. Ezen könyvében Nonnius *Pán*-nak Bachus társának nevérol, Pániénak, 's a' Cimmeriusi német nyelvű *His*, nap-nyogott jelentő szónak elejbe ragasztásával, *Hispaniának*, az az Napnyogotti Pániának vittattya mondatotnak lenni Hispániát. Lásd Trinitárius Mihályt Lit. L. p. 248. Irt azon-kivül *Nonnius* a' régi R. Tsászárok képeinek fejtésekre szolgáló könyveket. Duo in fœl. volumina in *Nummos Græcos. Latinosque Julii Cæsaris, Augusti et Tibberii*. A' mit az Ételekről irt, azt igen nagy ditsérettel emlitti Mihály. p. 245. *opus eximium de Re cibaria, quod Diæteticon* in scripsit. — In hoc opere multis probare contendit, veram esse veterum opinionem, qui de salubri piscium alimento multa scripserunt. — Conqueritur de Arabibus, qui antiquorum Medicorum Græca opera Arabice verterunt, quod de industria omiserint plura, quæ Græci tradiderunt, ut esum piscium infirmis potissimum, ac debilioris complexionis hominibus commendarent. — Plutarchus et Plinius asserunt, carnes edentes initio valde prægravare, et reliquias post se malignas relinquare. Exrecentioribus plerique peritissimi Medici eandem opinionem tuentur, ac præsertim qui post Erasistratum docent alimenta non concoctione, aut fermentatione, sed quadam trituratione in chylum converti, etc.

NOVEIRI, Arabs, Arabs köyvházat, és tulajdon Nemzetét illető Historiákat irt. Beraldus Claudius, ki a' Napkeleti nyelvekben igen forgott Tudós volt, megígérte *Noverius'* ki adását. *Arabum Hispanorum Gesta, a' Noveirio conscripta.* Pagi Antal, ki *Noveirit* nagyon magasztallya, sok félt szed-ki belőle, a' mellyekkel némelly mendemondákat meg-tzáfol, és a' setétes tudósításokat világra vezérli.

O.

OLAUS Magnus. Lincopei Gotthus, az Éjszaki Népekről és a' tsudálatos dolgokról Historiát irt 1524-ben. Sriver, más-kép Scribonius, és görög néven Grapheus (az az, Író) *Oláh* Historiáját 1550-dike táján summába szorította. Más Oláusokról ásd Mkh. 5. szak. Lit. O.

OLENUS Görög Poëta, kit Orfeus-nál régiebnek hirdetnek a' Görögök, és sok mesékkel fel ruháznak.

OLIVA János Pál Jesus Társasága' Géndálissa 1679-ben vitetett érdemnek jutalmira. Irt Sz. Írást-fejtő 's Lelki épületre szolgáló sok könyveket: emezek Velentzében nyomtattak-ki 1681-ben. Egyikéből ki-tetszik, mi nagyra betsülé Vierianak felséges elméjét, kinek-is megvannak elmével tellyes prédikátziói. Köny-

veinek ezek a' nevei: *Commentationes in Genesim*; in *Canticum Canticorum*; in *Esdras*; in *Nehemiam*: *Stromata ex Divinis Scripturis*; *Prolegomena art. Stromata*. 6. Volumin. in fol. &c. Olivának *Discursus* nevű böls könyvéből sokat írtam-ki szórúl szóra abban a' Mstumban, mellynek neve: *Doctrinæ Familiæres e S. Scriptura*, SS. Patribus, aliisque Scripto-ribus *Tomulus II. compact. in corio*. Oliváról lásd Mkh. 6 dik Szak. tit. *Rho*, p. 194.

ONUPHRIUS Panvinus, Olasz Veronai szülemény, Sz. Ágoston Rendinek Szerzetesse, a' Hístóriák' dobzódó zabálójának hívattatott. *Helluo Historiarum*. Krónikát írt Julius vagy Gyula Tsászártól fogva 2-dik Maximiliánusig. Krónikába szedte tulajdon Szerzetének történeteit-is. Írt illy nevű könyvet azon kívül: *Fasti ac Triumphi Romanorum*. Meg-hólt 1568-ban. Megvallya, hogy Antal nevű Ágostontól Alifáni Püspöktől sokat tanúlt.

OTTO Frisingai Püspök, Cistertziai Barátból és Apáturból. Krónikát írt Világ Teremtésétől 1146-dikig: írt első Fridrik Tselekedetiről, és a' Világ végéről: ájtatosan meg-halt 1159-ben. *Otto* nevű volt a' Sz. Balási ama' Benedictinus-is, ki a' Frisingai Ottónak Krónikáját 1146-diktól fogva 1210-dikig folytatta.

OVGHREDUS Guilielmus Anglus, ki a' Tudákossághoz tartozandó könyveket írt, nagy örömében, hogy 2-dik Ká-

rolyt az Angliai Királyi thrónusban szemlélhette, meg-holt 1660-dik esztendőben.

P.

PEROUSSE. János Ferentz a' Világ meg-kerülésére XVI-dik *Lajostól* Fr. Királytól rendeltetett mint a' Gallyáknak fő Vezére. *Peroussének* történetit lásd sum mássan a' Mkh. XIV-dik Szakaszában tit. *Utazók* a' 345 dik Levéltől fogva; többetskét is tettszik emlegetni róla, a' Berlinben 1800-ban ki-nyomtatott utazásokból. *Peroussée* 1785. 86. 87. 88-ban hajózáván, megírta tengeri találmányit, 's tettejit: ezek Frantziából Németre fordítottak, 's két kis Szakaszt foglalnak-el: meg-vannak ott hajós és tudós Társainak az útból Frantzia Országból küldött Levelei-is: ezek közt voltak: *Deglet*, de *Lamanon*, *Jusifieu*, 's a' t. Az egyik Fregát neve la-*Roussolé*, a' másiké *de Langle* Kapitány alatt, ki *Perossétől* függött, *L' Astrolabe*. p. 114. Augustus elején a' *Bresti* partról *Madera* felé tartottunk; 13-ban a' Madérai parton már vasmatskán állottunk. — 22-dik Augustusban Teneriffában, némelly észre-vételeket tettünk, mellyek az órák igazíttásához, a' szélességhez, és hosszúságához tartozandók. p. 123. A' Kanáriai Szigetek Generális Gubernátora *Marquis*

de *Branciforte*, míg az ő partyán vasmatskán állánk, minden tehettségével megmutatta hozzánk való barátságát és jó akaratyát. Fával, kenyérrel, vízzel megszaportítottuk a' Bresienbe hordott szükség-re valóinkat. 30 dik Augustusban folytatni kezdénk útunkat; de nem a' Zöld Fok felé; tudván, hogy ott ilyenkor az idő forgása felette egészségtelen. 16-dik Oktoberben la Trinité vagy Trinidad szigete tűnt szemünk elejbe. — Szóllíttó tső-hanggal meg-szóllíttám a' L'Asirolabe Fregátot, tudósítván arról mi tévő legyen. Beküldvén vezeték hajókon egynehány embereinket, vettük - észre a' Portugallus Tisztnek beszédéből, és a' sziget környüllálásból, hogy ott útra valót nem szedhetünk. Tovább hajózáván 25-dik Octoberben az égi háború alatt akár merre tekintetünk, merő hulló, és nyargaló tüzet láttunk; 's a' mi villám le-vezetőkön láttatott a' *Sanct-Elmo* tüze; de láttatott az az Asirolabe árbotzfáján-is, noha villám vezetője nem volt. — 6-dik Novemberben Sz. *Katalin* szigete előtt vasmatskát vetettünk. — Noha 96 napig a' tengeren hol esős hol ködös, hol egyéb égi vízi változásokat tapasztaltunk, egyetlenegy emberünk sem betegedett meg. Élelemre valónk elég vólt: hajós társaimat jó kedvben akarván tartani, meg-engedtem, hogy estve mikor az idő engedi, 8 órától fogva tízig tántzal mulathassák magokat. — Sz.

Katalin szigete Brázília alatt a' déli szélesség felé, közel esik a' szárazhoz (de la Peroussé ki-teszi minden járt helyeinek szélességét hosszát.) A' Portugallushoz tartozandó, 's egyike a' Brázíliai tizenkét Kapitányságnak (mintha mondanám Várme-gyének) húsz ezerre megy ott a' Lakosok száma. A' földje igen bő termő. A' hajón ajándékkal be-küldött Tiszteimet a' Nofra - Sennova város' Gubernátora Don Franzisco de Baros, ki a' Lisbonai újságokból már tudta utazásunkat, meg-ven-dégelte, az ajándékom kevert rézből tsinált emlékeztető pénzből állott. (Medaille von bronze) Baros Ferentz Ur a' Sz. Katalin Kapitáneának Gubernátora egyetemben, jól beszélt Frantziául, széles tudománya bizodalmat oltott minden ember szívébe, meg-engedte mindennek bé-vásárlását: egy hizlalt ökör ára tsak 8 piafter volt, (a' Brázíliai szomszéd Rio grande nevű városban egy ökör egy piafter árú volt 1794-ben; egy piafter 2 forint 's néhutt több vagy kevesebb) Sz. Katalin dél felől a' 27 és 49 alatt a' hosszúságára nézve 49 és 99 alatt fekszik, meg-rak-ván újra hajóinkat rizsszel, kukoritzával, kerti mindenféle veteményekkel, ökrökkel, disznókkal, baromsíval, új pomorántz, tzitron, pamuk-fa magokkal, 24-dik Decemberben ott forgánk a' déli tengeren, a' hol a' szélesség a' 44 és 45 között volt, a' hosszúság 15. — 14-dik Ja-

nuár. — 21. Január. (1786.) Gallegos vizénél láttuk *Pategónia*' hegy-fokát, melly éjszakra tekint. A' mint a' *Le Mayr* nyilason hajóztunk, a' *Patagóniai* erdeiek, szokások szerént, nagy tüzek élylesztésével jelt adtak, hogy az ő partyaiknál álljunk-meg. Még a' Tűz földjétől Terra del Faego nem valánk fél mértföldnyire távol, sok nagy tengeri halak környűlfogtak (Wallfische, balæna) nem igen kellett még eddig halászokat tapasztalniok, mert nem hogy irtóztak volna tőlünk, de egy pisztoly lövésnyire-is sereges Izámmal elé-jöttek a' tenger színén méltóságos lassúsággal uszván. 9-dik Februáriusban behajóztam a' *Sud del zur*, avagy a' békes tengerbe; 's egyenessen a' *Juan Fernandez* szigetének tartottam. Azomban meg-visszaváltván élelmünkre valónkat, ime! vettük észre, hogy már kevés a' lisztünk és kenyérünk: a' peszmegünkbe be-esett a' szú, 's ötöd résznyire kevesebbé tette azt, azért inkább *Conceptio* városa felé igyekeztem *Chili* Országába, hogy sem *Jurn Fernandezhez*; tudván, hogy amott elég gabona terem, 's enni való minden bőven, 's türhetőbb áron, mint sem Európának akár melly vásár helyén. — Tenger-mérő (Loots nevű) hajós emberek jöttek *Conceptio* szomszédjáról előnkbe, 's mondák, hogy *Conceptio* városát egészszen fel-forgatta 1751-ben a' földindulás, 's helyibe helybe' más város építtetett a' parttól három mért-

földnyire *Biobis* partyán, a' Spanyol Ministertől pedig ajánló levelek érkeztek érántunk. Az (új) *Conceptioi Commendáns Postigo* urat küldötte a' vasmatskákon már álló hajóinkhoz: egy kevésbé utóbb küldetett számunkra friss hús, és enni való minden bőven. A' hajóinkon egy beteg se vólt. 24-dik Februáriusban közelebb evezünk. *Conceptiót* nem annyira a' föld indulás rontotta-le, mint az, hogy a' tenger nyelte-el: a' Lakossai el-széledvén, a' körülötte álló hegyekre hordozóskodtak; tsak 1763-ban jutott eszékbe az új város építtése; az *Bobio* vize mellett, az ó *Conceptiótól* három mértföldnyire építtetett. Ebbe állíttatott a' Püspöki szék, a' Káptalon, a' Szerzetesekkel együtt: nagy a' város, egy felháza lints, hogy kevesebbet féllyenek a' földindulástól, melly esztendőnként meglátogatgya a' helységet. A' szomszéd Indusok majd szüntelen hadakoznak a' Spanyol Királlyal. Azért a' Spanyol Commendánsnak nagyok a' dolgai: ő a' Katonaságnak a' fő Vezére, 's némellyekben a' Corregidornak-is, ki a' Polgárság Feje. Az ég alatt alig ha van olly bő termő föld, mint *Chilinek* ezen tartományán; a' gabona vetés hatvanodjával fizet; színt olly jövedelmű a' szőlő-is: a' mezők teli vannak tsordákkal, ménesekkel. Egy othonyos nyavalyájokat szégyenlem meg-nevezni, a' ki attól ment, el-éri *Conceptióban* a' hosszú életet, nem kevesen száz eszten-

döt meg-haladnak. A' Conceptiói Mester-emberek mind külföldiek. — Alig vártam, hogy a' Commendáns, kitől sok jókkal meg-tetéztünk, köszönthessem. De ő engem a' hajónkhoz jöven, meg-előzött. Másnap vizfsza-adtam a' költsönt de Lang-lé Ur' társaságában; 's más Tiszteimtől késértetvén. Egy Talcaguana faluban a' szolgálatunkra rendeltetett Spanyol Daragonyos Tiszt előttünk lovaglott az ő tso-partyával, a' mint egy Frantzia mértföldnyire lovaglottunk mi-is utánna, Conceptio felé, *Quexanda* Ur előnkbe jött az Artilleria Commendánsával, és a' platzmajor *Sabatero* Urral. Ennél le-szállánk. Előnkbe tétetett az Uri ebéd, esive bál: annak éjféltkor vége lévén nyúgodalmas szállásokra osztattunk a' kik *Sabatero* Urnál el nem fértünk. Ebéd előtt a' fő Uraságot, 's nevezet szerént a' Püspököt meglátagattuk. A' Püspök *Creol* vérű PERU Országi haza-fi, értelmes, kegyes, szép társalkodású méltóság; Európában soha se volt, minden elő-menetelét tulajdon érdemi szerzették. A' többi között azt bizonyítá a' Püspök, hogy igen fog fájni a' Gubernátornak *Higuins* Urnak, ha az Indusoknál a' határ létélein addig kellene néki mulatni, míg mi el nem butsuzunk az ő *Chili* tartományától. Erről a' hadi Fő Tisztről, és Chilinek Generális Kapitányáról igen sok jót beszélt minden ember. Bántam felette, hogy dolgai, jelen-

létét nékem meg nem engedék. Azomban kurir által meg-izenték néki érkezésünket; még a' várost el nem hagytuk, meg-fordulván a' követ, azt a' hírt hozta, hogy rövid nap alatt be fog érkezni. Egyetemben tapasztaltatott az-is, hogy igen hasznos alkuval le-tsendesítette azokat a' szomszéd vad Indusokat, kik Higuinsnak távolabb lévő alatt-valóinak szállásokat háborgatták. Az a' Conceptiói Vezérség megszűre el-hatott azon vad Indusok határáig, kik *Patagoniában* vándorolnak egész a' *Mageláni* nyilásig. (Lásd Mkház 16-dik Szak. tit. Dobrizhof. a p. 60. 62.) A' Spanyolok faluikat pusztíttyák, a' férfiakat 's gyermekeket meg ölik, az asziszonyokat el-ragadják: seregeffen járnak ló háton, ló hússal, tejjel, vérrel élnek, két száz és több mértföldnyire-is el-nyargalnak, 's magok előtt hajtyák az ő ménesfeket, a' ló bőr ruhát-is ad nékik, dárdákat, paizsokat magok készíttének magoknak: az Arábiai puszták Beduin népekhez, és a' Tatárokhoz hasonlók. Néha tsak azért vágnak eret a' lovaikon, és bikáikon, hogy véreket ihassák. Nem bír velek a' Spanyol. 4 száz órányira-is el-terjed egy egy illy nép vadony lak-helye; 30 ezeren-is öfzfűz-tsopor-toznak mikor ellenséget érzenek. *Higuins* Ur olly szerentsés volt, hogy ezen népnek jó akaratját meg-nyerte, 's a' Spanyol nemzetnek ezzel hasznos szolgálatot tett; azért Indigenátust nyert. Tudniillik *Higuins* Ur

született Hyberniai Fi, 's abból a' Familiából eredt, melly a' Kátholikus valláshoz való ragaszkodásáért, és a' *Stuart* házhoz tsatolt hívségéért üldöztetett. Meg kell vallanom (*Perouffe* szól) alig társalkodtam vele egy óráig, egy nyerte szívemet, mint a' minap az *Indusokét*. A' minap küldött levél-után hamar othon tement; 's arról nékem alig adatott a' tudósítás, tulajdon személlye szerént megjelent nálam *Talcaguanán*; és így már másodszor előztettem meg. Látni való-is az, hogy egy *Lovas* ármádiának a' Fő Vezére többet tud a' gyors lovagláshoz, mint egy tengeri *Frantzia* utazó. Hozzánk mutatott mindennémű bőséges jó akarattya meszszebb ment a' *Quexada* Urénál. Mivel hogy tehát mind ezen Fő Tiszteknek, mind közönségesen a' *Conceptioiaknak* teilyes hálaadással tartoztunk, el-végzettük magunk közt, hogy el-költözésünk előtt egy vidám vendégséggel meg-tiszteljük őket. E' végre a' tenger partyán egy nagy sáttort vontunk, 's alatta vendégséget ütötünk, a' mellyre mind a' két nemből százötven személly jelent-meg *Conceptio* városából, nem szánván három mértföldnyire hozzánk tett utazásokbeli fáradságjokat. Ebéd után bál volt; azután egy kis mesterséges tűzellés; 's a' jó vég-butsu fejébe egy levegős labdát eresztettünk-fel, melly csak papirosból készült ugyan, de elég nagy volt a' végre, hogy fel-repté-

ben meszszire szemléltetésék. Más nap szint azon sátor alatt az egész hajós társaságunkat vendégeltem-meg. Én és de Lang-le Ur az asztal fejenél ültünk, utánunk más Tisztek, továbbá az egész társaság az utolsó matrószig avagy hajós legényig azzal a' rendel, a' mellyet ki-ki a' hajóinkban tartott. Más edények helyett a' hajónkban szokott fa tálokkal éltünk. A' mi tengeri embereink úgy meg-elégedtek ezen betsülettel, hogy szemekből ki-tetfszene a' vigasság: mindnyájon egészségesebbeknek 's vidámabbaknak láttfzattak lenni, mint mikor Bresből ki-indúltunk. A' Gubernátor-is meg-tisztelt osztán bennünket vetett asztallal, mellyen a' fő rendeken kívül minden katona Tisztek 's Dámak jelen voltak: valahányszor a' tányérok változtak, mind annyilzor egy barát verseket mondott-fel mind a' két Nemzet között fennálló barátság' dítseretére. — A' vigasság közt gondom volt mindenre, a' mi további utazásunkat illeté, mellynek folytatását 13-dik Mártziusra határoztam. A' szelek akadáka meg-szünése után el-mentünk a' *Chili* partról 19-dik Mártziusban. — 9-dik Aprilisben az Osterinseli (*Easter Islandi*) szigetnek *Cook*-tól nevet nyert *Cooksbay* partya előtt meg-állánk, onnét mintegy három mértföldnyire, éjszakának idejében; más nap idején már az *Astrolabe* Fregát onnét fél mértföldnyire vasmatskán állott, 's én-is az enyimmel melléje

hajóztam; 's mellette meg-állottam. A' sziget lakosai azonnal minden félelem nélkül nevetkezve hozzánk uszkáltak, felmászta a' hajókra: meg-ajándékoztam őket, szegekkel, késekkel, kalapokkal, mellyeken igen kaptak; vászonnal; tsak estére bútsúztam-el tőlök, meg-igérvén, hogy hólnap meg-látogatom őket. p. 195. Az *Oster* szigeti *Cooksbay* 27, 11 alatt fekszik a' déli szélességre nézve, a' 111 = száz tizenegyedik gr. 55. minut.-alatt a' holzfzaságra nézve. — Ki szállottunk, mint egy hetvenen, kört kerítettünk, mutatván, hogy oda az Indufoknak lépni nem szabad; azok majd öt százan jöttek - elé; de fégyvertelenül majd tsak nem mezítelenül: *tat-tovirt* = bélyeg pontokkal voltak meg-jegegyezve jobbára, 's veres festékkel bé-mázolva: öröm kurjantásokat tévén, kezét nyújtottak, és szérentsét kívántak. Nem láttattak olly nyomorúltaknak lenni, a' mint őket *Kook*, és *Forster* le-rajzoló; utóbb az előnkbe jött szám 800-ra nevekedett: az aszfszonyok tsunya szemtelenségűek voltak. Míg ezek katzíroztak: fejünkről a' süvegek, zsebjeinkből a' kézke-nőink el-lopattak. Látván pedig, hogy nem lövünk, viszsza-visza-jöttek az új meg új latorkodásra. A' sziget látogatására kiküldött tudósink láttak némelly dombokon álló mesterséget, ember fejjel tetézett oszlopokat (a' leg-nagyobbik sugaras hoszsza 14 lábni és 6 újni volt: a' vállalai 7 lábni 6

újni, all teste 3 lábni, alattabb a' lábai 6 lábni szélesség, 5 lábni vastagság láttatott: a' munka otromba volt. *Forster* régiségnek tartá; de a' mint van, a' most élő szigietektől-is el-készülhetett: azonban ezen emlékeztető faragott képek a' leg-régiebbektől állíttatnak; úgy tetszik p. 203. Most a' halottak számára oszlopok állíttatnak; 's olyat egy ember egy óra alatt meg-tsinálhat. — Egy *Indus* le-telepedett Izemünk láttára illy faragott kép előtt, 's mind a' két kezét az egek felé emelte, mutatván azzal, hogy azon kő halom alatt temető van, 's hogy ő hiszi a' jövőendő (mennyei) életet. Eleintem nem hittem az illyen jeladásnak; de mivel mind *de Langle* Ur, mind más Tisztek, a' kik a' sziget részeit meg-járták, töb' töb' illyen égre emelt kezek jel adását szemlélték, már az eránt semmi kétségem sem maradt; de semmi nyomdokát sem találtuk az *Isteni* szolgáltnak, tisztelték ugyan az említett faragott képeket az *Indusok*; de bálvány gyanánt nem. Azon oszlop képek könnyű *Vulcan*, vagy *salak* kövekből készíttettek. Egy házokat meg-mértem 310 lábnyi hossza, 10 lábnyi széle, 's közepett 10 lábni magassága volt: két ajtaji két lábni magasságuk, mellyeken hajolva búvni kellett: bele fért két száz ember: vannak föld alatt is lakó helyeik. *Cook* Kapitány ezen 's egyéb *Sud* = déli szigetek *Lakosiban* tellyes hasonlatosságot vett észre, 's abban

semmi

semmi kétség sinsen, nyelvek, ábrázot-
tyok egy féle: szederfa hajból vásznat ké-
szíttének. Egy Indus egykor engem le-se-
gített a' dombról, 's egyetemben le-ragad-
ván kalapomat a' fejemről, el-szaladt; visz-
sza jövet a' sziget látogatásáról, vettem
észre, hogy az embereink mind meg-fosz-
tattak az ő kalapjaiktól, és kezkenőjik-
től. Egykor a' hajóalól a' vasmatskát lop-
ták-el, a' melly katonák a' tolvajok-után
küldettek, kő esővel rettentettek; ezek
tüzet adtak; de a' tolvajokat be nem ke-
ríthették; igen tettető tsalárd ámítottok; leg-
kevesebbet kellett binni a' leg nyájósab
hizelkedőknek. Egynek a' ki főb ember-
nek láttatott lenni, de Langle bakot 's
ketskét ajándézott, el-vette 's egyetemben
a' kezkenőjét ki-lopta. — Némelly földjei-
ket be-vetettük külömféle magokkal: hagy-
tunk nálak juhokat, disznókat, és más ál-
latokat. A' lakosok száma mint egy tiz
ezer: keveseb afzszonyokat láttunk, mint
férfiakat, talán azért, mert a' többenél
tisztetésegebben élvén, el-rejtik magokat.
Az *oster* Szigeti *Coocsbayt* Aprilis 10-diké-
ben el-hagytuk tsak egynehány oráik mu-
lattunk ott tudniillik. A' tengeren már tiz
napig járván a' tiszta ég-alatt a' *Banit* ne-
vű halak fogásához fogtunk; ezen halak
egész *Sandvich* szigetig el nem hagytak ben-
nünket, 's igen jó eledelére szolgáltak az
egész hajós népnek: azon az úton hajóz-
tunk mellyen *Cooc* kapitány 1777-ben. (k.

ről lásd Mkh. 120. K. 3-dik szak. tit. *Kukk*)
Május 28-dikán, láttam már *Ovaihi* szigetét; *Mouvi*, avagy *Movi* szigetét-is szemléltem egyetemben. Meg-szállánk a' Mauvi *Morokiani* szigetnél hoztak száz ötven hajótskákon (piroque) a' lakosok dísznókat, 's gyümölcsöt, hogy tölünk magoknak vasat vásárolhassanak tserélve. Mauviban a' hajózó se vizet sem fát nem szedhet-be. (Le-iratnak a' Sandvichi szigetek tulajdoni) Auzután az Asia és Amerika-közi tengeren hajózott de la Peroussé: látta *Illyés* hegye' felhőket érő tetejét. p. 253. — 29 dik Juniusban az 59. gr. 20. minut. alatt voltunk az északi szélelségre nézve, 142 gr. alatt a' hosszúságra nézve, azon tájon, mellyet *Cooc* Bering Baynak nevezett Amerika végső északi partyán, ott állott meg mind *Langle* Fregáttya mind az enyim, a' hol tsak 30 mértföldnyire voltunk a' Spanyoloktól úgy nevezett *Los Remedios*-tól. *Notka* és *Villiamsundétól* pedig mintegy 224 mértföldnyire. En ezen először tölem fel-talált helyet Frantzia ki-kötő partnak neveztem: *Port de Français*; Franzosen Hafen, pag. 264. Hamar elé-jött az ő piroque hajótskáin közzel-hozzán nagy sereg Indus, és hogy Vasat kívánnának bévásárlani, értésünkre adták: a' vevéshez adáshoz annyit értenek mint akárki Európában: volt sokban tartatni szokott vasas rezes dárdájok: a' rezet nyilván az Oroszoktól szokták bé-vásárolni: de ezen Ame-

rikaiaknál nagyobb' a' vasnak mintsem az aranynak bötse. Mingyárt hogy oda érkezünk, a' leg-láttszatosb falunak fő embere meg-látogatott bennünket: eléb pedig, hogy sem a' hajónkra szállott, úgy tettszett, mintha valamelly imádságot mondott volna, melly a' Nap-felé tartatottnak, látztatott lenni: azután fel monda a' hozzánk intézett beszédét, azt érte az éneke, mely igen szépen hangzott, 's mellyre a' piroguében lévő Amerikánusok chórus módra hasonló szép hangal meg-feleltek: ennek vége lévén, mind fel-jöttek hozzánk a' hajóra, és ott egy óráig tántzoltak, ének szó-alatt, melly a' tántzhoz illett. A' fő embert meg-ajándékoztam mindenféle eszközzel: elé-jött minden nap, 's négy öt órát töltött a' hajónkon, meg-kellett ajándékoznom, adtam, fenyegetve ment el; de attól nem sokat féltünk. Hamar a' parton 's a' bellyeb' lakók seregessen jöttek, ki-tudódván a' szomszédság-felé ott lételünk. Sokan tengeri vidrabört hoztak tserélésre: adtunk azokért fejszét, vasrúdat 's t. a' félit; ótska-törött vas abrantsért eleintén *Lofzos* halakat adtak, de azután ezekért-is szegeket, 's más vas eszközöket kivántak. Talán a' világon sohol sins annyi tengeri vidra mind itt ezen Amerikai tengeren. Ha itt Factorei-kereskedő szállás állíttatna, mellynek halászfattyá 40 50 mértföldnyi hofszot foglalna a' partalatt, elztendőnként tiz ezer vidra-bört bé-

lehetne szerezni. Egygyik vidra, melyet a' mieink fogtak, mintegy hetven fontot nyomott: de *Langle* Ur, ki-találta a' nyúzásának, a' bőr helyes megtartása miatt, leg-job' módját: a' tengeri vidra külömb-féle; 's külömbözik a' más vízi vidrától: a' Port de Frankaiak azt Scekternek nevezik; az Oroszoknál Colry-morsky, vagy *Core* szerént, Bobry-Morsky nevű Saricovienne-is más egy tengeri vidra nemének a' neve. A' parton egynehány Sátorot ütöttünk: hogy ott a' kovátsink hordóinkat, és más eszközeinket meg-egyengessék; állítottunk observatoriumot-is a' szigetben, a' Sátorjaink táján. Holott az Indusok falai a' Continens, szárazon állottak, reménylénk, hogy bátorságos helyet ad a' sziget, de ellent tapasztaltunk; mert ezen Amerikaiak igen nagy tolvajok: mert egy éjtszaka se múlt-el, mellyben nem lefelkedtek volna valamelly jószágunk el-lopására; azomban holott vigyáztunk a' hajóinkról, ritkán tehették szerét az orózásnak, bevezettem a' Spartai törvényt-is, hogy a' kit meg-lopnak, az meg-büntetessék. A' tolvajok-ellen ijesztéshez-is fogtam; de az el-lopottat soha se-kérettem-vissza, ne hogy veszekedés, azután más károssab' következés érje az embereket. Ágyuból sokaknak láttára egy golyóbist süttettem ki izmos egy tzélyra, mutatván, hogy valamint azt, úgy a' tolvajt-is öfzsze zuzhatam: süttettem Puskákat a' fejek-felett a'

madarakra-is. Meg-ijedtek; de holott a' lopástól meg nem szüntek, holmimet viszsza takarítottam a' hajóra: majd minden éjtzaka elé-bujtak a' sűrüből, melly úgy be volt növe, hogy mi nappal se férhetünk-belé, 's mint a' kigyók hason másztak tsak egy levél zördulést sem okozván, elvitték jószágainkat az ör álló katonáknak észre-vételek-nélkül: más egy éjjel oda tsusztak-másztak, a' hol az Observatorium-ra vigyázó Urak *de Lauriston*, és *Darbaud* dolgaik-után le-feküdtek: erről a' helyről egy ezüstös flintát kapartak-el színt az emlétett Urak ruhájainkkal-együtt, mellyeket nagyob' bátorság kedvéért a' fejek-alá rejtettek: tizenkét ember állott a' strázsán, 's a' lett dolgot egyik sem vette észre; sőt az emlétett Urak sem ébredtek-fel a' ruhájok ki-huzatása' neszére; nem esett volna neheztelésünkre a' kárvallás, ha az Indusok az Originális, eredetes kéz-irásokat, mellyeken minden tsillag néző észre vételeink fel-voltak jegyezve egész a' *Port des Francoisig* lett érkezésünkig, együtt el nem hurtzolták volna. A' tenger a' hol hajóink állottak, hasonló egy teméredék körü nagy vízfogóhoz, melly a' közepén meg-mérhetetlen fenekű; 's mind a' két felől meredek szörnyen magas havasokkal koronáztatik, mellyeken se fű se fa, hanem örökös hó láttatik: soha se vettem észre, hogy ezen körbe-foglalt tenger színét valamelly szél meg-mozdította volna;

dek völgyü tsapásokról le-fetregött iszonyu jég-darabok olly tsatanással, melly a' hegyekről a' hegyekre vízfza meg vízfza hangzott. Olly nagy itt a' tsendesség, hogy egy ember szava, vagy egy madár kiáltása a' kö-szikla advából, a' hol költ, fél órányira-is el-hallik. Reménlvén, hogy a' túlsó Amerikáig-ható valamelly tengeri nyilást lelünk, egynehány aprób' hajóinkal egy tsatornán be-ütöttünk, de a' jéggel lett hofzfas vesződségünk-után nagy heába vízfza kellet hajtánunk (ez az utazás hofzsfasan le-iratik) A' Lakosok Fejedelmétől, a' mint maga ajánlotta, megvettük az említett szízetet, le-ástunk egy Irással, és emlékeztető pénzel megdugaszolt palatzkot: posztókat, szegeket, fejszéket, vas-rudakat adtunk a' vett szízetért, a' hajóinkba a' további utazásra valókat, vizet, fát, bőven bé-szereztük, mint *Chiliben*. Egész eddig se volt egy betegünk-is a' hajóinkban. De bezzég ért más keserves történet bennünket, melly sok ideig sok könyhullatásimba került. (Le-iratik miképp vesztek-el a' tenger méregetésére ki-küldött vezeték hajóji Perousének, hogy azon keserves kárvalláson még az Indusok-is sopánkodva elé-jöttek, 's megajándékoztatván, kérettek, hogy siessenek, és ha lehet, tsak egy embert szabadítsanak-meg a' halál torkából) A' Port Francois az 59. gr. 39 minut. alatt áll az éjszaki szélelségre nézve, az esli hofzsfaságra néz-

de meg mozdították ellenben az öt mereve pedig 139 gr. 50 minut. alatt. Le-iratnak az ott veszett Tisztek nevei, 's emlékezetekre ki-tett ditséretetek. A' Perouffe Járásinak első Szakaszának 9-dik Részében le rajszoltatnak a' Port des Francois Amerikaiak tulajdoni pag. 305. Mikor a' szározra ki-szállottunk, fegyveressen és jó csoportban tettük a' járást. Félték fegyverinktől a' lakosok, s' nyoltz vagy tíz Európaiak egy egész falut-is megijesztetnének. Mind a' két Fregátunk seb orvosai ki mertek oktanul menni vadászatra. Az Indusok puskájikat ki akarák tekerni a' markokból; de ezen két ember minnyájokat meg-szalasztotta. Így járt velek *Lefeps*, Orosz Tolmács-is (Ez az egy *Lefeps*, kit Perouffe kamtsatkában hagyott némelly tovább' viendő tudósításokkal, maradt-meg olztán Perouffe hajóinak, 's társainak utób' emlittendő tellyes veszte - után. — Az a' mit falunak neveztem, három négy kunyhókból állott; a' gunyhó 25 lábnyi hosszúsággal, 15, vagy 20 lábnyi szélességgel birt. Kivül deszkákkal a' szél-felül; belől a' tűz fölött függő loszofokkal; egyik végén a' férfiak, a' másikon az aszszonyok 's gyermekek seregével mellyeknek egész számok 18, vagy 20 volt, jeleskedett; mindenik illy gunyhónak vala egy fő embere, 's Pirogue-hajója; Ezen mentek-ki a' tengerre az ő dolgokra: úgy tettzik, tsak jó üdököt laknak ezen Parton, mert egy

házon sem láttam fedelelet az eső ellen, bel-lyebről kellett hozzánk lokaknak jönni; mert a' számok néha fel-ment 7 8 százra: lok vidra bőrt árultak el-hozzánk; husát fütik főzik, a' hajójokban ládára vert jó-szágaikat magokkal hordozák; azok igen büzültek: kutyákat tartanak: alsó állo-kat meg-hasíttják, oda kerekas fa tsészét helyheztenek, a' férfiak Örrok bél hárt-aját által-liggattyák, 's arra némelly Ékes-kedést függesztenek: Vídra vagy más bőr az ingek vagy palástyok: also fogokat az inyik el-ráspollyák: artzájokat bé-festik rú-túl: néha bé-porozzák le-eresztett, 's tol-lakkal fel-ékesített hajokat: Süvegek néha medve fejből áll, vagy két szarvu más bőrből (*) szurdalt jeleket tsak némelly aszszonyok karjain láttam: a' nap-felé imádkoznak: templomot, Papot, vagy valami Isteni szolgálatot nem láttam. Egy eredetűeknek láttatnak lenni a' *Canadai* 's más belsőbb' Amerikaiakkal (**) tudnak vas-ból, rézből, egyet mált kovátsolni, az állatok szőréből fonni, szövni szőnyegeket: Kosarakat, Süvegeket rendes mester-séggel készítenek kákóból 's más növe-vényből, fába, kőbe tűrhető szépségű fi-gurákat mettszenek. Nálak *egy* = Keirk. *Kettő* = Theirch. *Három* = Neisk. *Négy*. = Taachun. *Öt* = Keitschine. *Hat* Klei-

(*) De ez talán tsak a' gyermek ijesztésre.

(**) A' CANADAIÁKRÓL lásd *VVeldet* Mkh. 17. Szak. titulo AMERIKAI ANGLUSOK. §. 4. etc.

tuchu. *Hét Takatuchu. Nyoltz* = Nyetskatuchu. *Kilentz Kouchek. Tiz* = Tichinekate — *Kaaga* = Fej, item, ábrázat. *Alcau* = Fejedelem, item, jóbarát. — Elhagytuk *Port de Françoist.* (Ki-hagyom a' köz-utu hajózást), *Kaliforniába* érkeztünk. pag. 334. Le-iratnak a' Kaliforniai Missió a' mint *Peroufse* járásakor a' *Franciscánusok* Gondviselések-alatt virágzotttak Sz. Vincenten, Sz. Domonkoson, Rosariumon, Sz. Ferdinándon, Borgiás Sz. Ferentzen, Sz. Gertrudon, Sz. Ignátzon, Gvadalupe, Sz. Rosalián, Conception, Sz. Jósefen. Xavier Sz. Ferentzen, Lorettóban, Luceri Sz. Jósefen, Mindszenten. A' Káliforniai Missióktól, a' mint a' P. *Jesuiták*-alatt valának, lásd a' Mkház. első szakaszában a' 6-dik Könyvet a' pag. 56. A' P. Franciscánusok 1769-diktől fogva új tiz Missiókat állítottak Káliforniában. A' Sz. Diegoi Missió 1769-ben fundáltatván, már 1786-ban (*Peroufse* ott forgásakor) 858 Keresztény száma nevededett. Sz. *Károly* (a' hol *Monte-rey* áll, a' hova *Peroufse* ki-ütött) 1770 fel-állítottatván, 1786-ban 711-meg-térteket számlált. Sz. *Antal* 850-vent: Sz. *Lajos* 492-öt: Sz. *Ferentz* 250-vent: Sz. *Klára* 475. Sz. *Bonaventura*, 162. Sz. *Borbála* — — Sz. *Gábor* — — S. *Kapistránus János*. Mind ötfze ezen meg-tértek száma 5143. A' Missziókban szolgáló P. Franciskánusok Európaiak: függenek az ő Mexicoi Elöljárójoktól; e' pedig a' Spanyol Országítól. Káliforniá-

ból 1787-ben de la Peroufse China-mellé ért, és 2-dik Januáriusban *Makáo* partyánál meg-szállott. p. 374. Már 18 hónapi tengeri járásunk-után abban voltunk szerentsések, hogy *Makáo* Városában nem csak földinkre, hanem régi Pajtásinkra is találhattunk. Azt a' szigetet, mellyen *Makáo* Városa áll a' Chinai *Chami* Tsászárajándékozta a' portugállusoknak: mert a' körül-belől-lévő tengerből bi-kergették a' haramiákat. *Makáo* lakosit hat ezerre lehetni: a' Portugállusokon-kivül laknak ott Kaferek, Chinaiak. A' városi és hadi Tifztségek a' Góai Vice Királytól osztatnak: a' Senátust Mákaóban egy Gubernátor, 's három Vereador nevű Assessor teszi. A' Senátustól az ügyet *Goába* lehet mozdítani áppellálni. Vagyon a' Városban egy-néhány szép ház; azokban a' Chinai Kántoni Kereskedőknek Supercargói télen szoktak lakni: mert mihelyt el-megy Kántontól az Europai valamelly társaság hajója, azonnál az ott lakó Gondviselő Factor, *Supercargo* kéntelen Makaóba költözni. Mi Makáóban ezer Vidra-bört árultunk - el egy Portugálliai Kereskedőnek 9 ezer öt száz piásteren. — Makáóból *Mánillába* hajóztunk. — A' Mánillaiakról lásd titulo *Mánillaiak* ezen XVII-dik Szakaszban. — La Peroufsenek 2-dik Szakasza.

Cávitéből Formosa 's Jápónia-felé tartottunk. (pag. 23.) 30-dik Májusban 1787-ben Jápóniába hajóztam. pag. 90. Az a'

Szigeti Fok, mellyet én (Peroufse) *Cap Crillon*nak neveztem, a' 45. gr. és 57. minut. alatt fekszik az Éjszaki Szélelségre nézve: 140, és 34-alatt esti Szélelségre nézve. A' Sziget *Oku-Jeso*, vagy éjszaki *Jeso* nevü; a' Chinaiaknál *Taham*: a' Chicha szigettől avagy a' Jápáni *Jefsótól* egy 12 mérföldni tsatorna-által választatik-el, melly most *Perousse* ösvényének hivatlatik. (Le-iratnak a' hajósok ruhái, hajóji, balin hal-után hajós fáradozási 's a' t. házaik tilzták, szépek. pag. 120. Heába várja az ember az említett szigetiek szájából az *Oku-Jeso* nevezetet, melly talán Spanyol eredetü, ök az ő Szigettyeiknek *Tsóka* nevet adnak.

*Tsóka Szók**Magyarúl*

CHY (talán Tsi, vagy Szé = Szemek.

ETOU	-	Orr.
TSARA	-	Száj.
YMA	-	Fogak.
AON	-	Nyelv.
OS-CHARA	-	Fülek.
CHAPA	-	Haj.
TAY-POMPE	-	kéz az újjakkal együtt
TSONAI-pompe	-	Hüvelyk.
TSONAIME pompe	-	Mutató új.
KMOTSE kia pompe	-	Közép új.
OTSTA-pompe	-	Gyűrű-új.
PARA-pompe	-	Kis új.
HONC	-	Has
AOUTSI	-	Térd.

TANINA - - Más egy neve a' Tsó-
kai Tartományak.

TSOIZA - - tenger.

KAIANI, vagy Kahani Hajó. Ebből
a' Kahani szóból *Kanoha* válhatott, melly
Szó az Indusoknál Amerikában Hajót je-
lent. 'S talán először *Kannából*, igen vastag
nádból állott.

Phytolog. parte 3. §. 8. pag. 59. *Assa-*
menta offert Peruanis, qualia Qvercus Eu-
ropæ tribuit, cum plano æquatur Arundo,
Fissaque per medium patulam terræ ad-
primit alvum.

Más neve azon nádnak *Bambus.*

<i>Tsó kai Szók</i>		<i>Magyarúl.</i>
TASSIRO -	-	Kard szablya.
KAINE -	-	Varro-tő.
ARHKA -	-	Süveg.
HOUNECHI -	-	tűz.
OUACKA -	-	Édes viz.
SOROMPE -	-	Nagy Fa-kalány.
TSOUHOU -	-	Nap.
TÉBAIRA -	-	Szél.
OROU -	-	Hideg.
NI -	-	Fa.
TSITA -	-	Madár v. madárszó.
PIPA -	-	Tengeri béka teknyő.
TOUKOCHICH		Lofzos - hal.
HE v. HI -	-	úgy
HYA -	-	Nem.
TA-SA -	-	Ki - Mi.

TAP. TAPE	Ez. Az.
COUKAH - - -	Jöjj - ide.
CBUHA - - -	Inni.
ETARO - - -	Aluni.

Mauna Szigetében DE LANGLE az Indufoktól agyon veretett. Ezen szörnyűségnek minden környül állásai hoszfzan el-beszéltetnek. pag. 130. 158. 193. 231. — Bé érkezett *Peroufse* Botánybája. Erről az érkezésről, *Arthur* Járási - közt emlékezet tételik a' Magyar Könyvház 6-dik Szakaszában. pag. 10. titulo *Arthur*.

A' *Peroufse* Vitéz Társainak egynehány Levelei foglaltatnak a' Hajós Járásáról irt 2-dik Szakaszban. Hova lett? tanakodva le iratik az első Szakasznak Előző Beszédében.

Q.

QVADRATUS szent. Az Apostolok Tanítványa, Adorján Tsászárnak a' Kereszténységnek, mellyet üldözött, védelmezésére, hathatós Könyvet nyújtott. Athene Városában Istenben bóldogúlt. Azon Könyve *Quadratus*nak meg-volt *Eusebius*nál-is, a' mint az ő *Historiája* 4. Könyvében említi; Abban *Quadratus* azt bizonyítja, hogy még az ő öregségében-is éltek némellyek azok közül, kiket *Krisztus Urunk* halottaiból fel-támasztott, vagy meg-gyó-

gyított. *Nec solum quamdiu in terris moratus est Servator noster, verum etiam post ejus discessum diu superstites fuerunt, adeo ut nonnulli eorum etiam ad nostra usque tempora pervenerint.*

R.

R Á N G U N I A K A V A Országában. Angliai Majór-Szymes = Szymesnek, a' Napkeleti avagy Ostiadiái (*Bengalai*) Anglus Generális Fő Tiszt (Gubernátor) Követének Irásiból, mellyek Ánglus nyelvből Németre fordíttatván Berlinben ki-adattak 1801-ben. — 1. MINEKUTANNA én (Major Symes) a' Generalis Gubernatortól teljes hatalmuvá tétettem volna, a' végre, hogy az Ostindiai Brittán Vezerség' nevében az *Ava Országi* Királlyal alkudozást tegyek, és az ott tartózkodó Británnusok magok viseléséről értekezést vegyek; a' *Calecuttai* parton magamat a' Seepferd nevű gallyába vettem 1795-ben Februárius havának 21-ben. Ez a' Seepferd az Ostindiai társaságé volt Tamás Kapitány vezérése alatt. Bele szállottam pedig Mr. *Woodnak* Secretáriusomnak, és Doctor *Buchannának* a' Követség Seborvosának társaságában. A' Feldvebel, és Káprál-alatt 14 Katonákból állott mindöszsze az egész Strázsám. Volt velem egy *Pundit* avagy Indus tudós, egy *Munshi* avagy Musulmán író

deák: ezek' 's egyéb tselédem száma 70. Személlyre mentfel. Meg-halladván *Andaman* Szigetit, 18. Martz. el-értük *Rangun* vize torkát. Az *Avaiuk*, avagy a' *Bramin* népek Földén, az ágyuk-ki-sütésével, zászlók lobogtatásával jelét adtuk jövetelünknek, 's holott arra a' földnépe nem felelt, *Palmer* Tiszt egy kis hajón be-küldetett hír vivésre. Bellyeb' hajóztunk *Rangun* vizén mint egy négy Anglus mértföldnyire. Itt egy falutska tünt a' Szemeink eleibe, mellyből egy hajó közelített felénk. A' *Birmán* Tiszt fel jött hozzánk, de tsak közönséges embernek láttatott lenni: le-ült minden tétovázás nélkül egy székre, 's elő-kérte az ő három inasainak egyikétől az író-szerszámokat. Ez azokat oda-nyújtá, 's a' többivel-együtt le-ült a' farkaira. A' *Birmán* Tiszt törvén a' Portugáliai szőejtést, kérdi: mi neve a' hajónak? honnan jö? miféle fegyverekkel bir? mi a' neve a' Kapitánnyának? a' feleleteket mind fel-irta; hallván pedig azt-is, hogy nints Lóotsunk, (az az, vízmélly-méregtőnk, avagy olly emberünk, ki a' kikötő part vize méllyét 's annak killyeb' vagy bellyeb' lévő all-akadékit isméri) azt kívánta, hogy a' Kapitány addik Vasmatskán állétsa-meg a' gállyát; míg ő elé nem hajt egy Lóotsot, mert ha minket veszedelem érne, őtet vonynák a' számadásra. Azomban éppen akkor jöve vizfsza Mr. *Palmer*. Ez azalatt *Rangun* Városában

volt 's magával onnan *Lóotsot*-is hozott. Erre a' *Birmán* el-takarodott: dellyest két óra tájkor *Rangun* Városa-alól egy hajó érkezett, 's abból némelly ember által-kiáltott a' *Lóotsunkhoz* (*Indus* nyelven) hogy velsen vasmatskát: mert a' *Ranguni* Fő Tiszt meg akarja látogatni a' *Brittaniai* Követet, szót fogadtunk; akkor 12 *Angliai* mértföldnyire valánk távul a' Várostól; a' *Viz* torka mintegy *Angliai* egy mértföldnyi szélelőségű volt. 19-dik *Mártziusban*-is vasmatskán állott a' hajónk, dél táján hufzharmintz hajótskákból álló hajós sereg érkezett felénk: mindenikén más más féle záfzló lobogott. Által-jöttek hozzánk azokból hárman, kik méltóságos *Uraknak* tetszettek lenni; tisztetségesen vife lték magokat, de eleintén egy szót se szóllottak, azután leülvén, kérdéseket tettek; ki akarván tanulni küldetésünk tze llyát. *Vizszaszállottak* a' hajóikba, mi-is meg-indultunk; ama sok *Uri* hajó-béliek sörényen eveztek; 's előttünk, mellettünk rendesen puskáztak. Láttuk mar *Rangun* Városát. Egy *Angliai* *Princess-rojál* nevű gállya, melly *Mádrásból* hajó tsinálásra-való fáért hajózott ezen partokra, az ő parton álló Ágyuiból tizen egyszer adott nekünk *Salvét*: mellyre mi szint annyi ki-sütéssel feleltünk-meg. Vasmatskát vetettünk, ismét meg-látogattattunk, némelly *Tisztektől*. 21-dik *Mártz-ban* reggel be-jött a' hajónkba a' *Seri*, az az: *Secretárius* egy *Portugáliai*

liai eredetű emberrel, ki Angliai nyelven fogatékosan beszéllett. — Dél-után én Mr. *Wod*, és Doctor *Buchanan* ki-léptünk a' szározza. Meg-nézegettem azt az új házat, melly a' mi Izálásunkra készitetett, a' par-ton, a' mi *Seepferd* hajónknak ellenáttal-lyában, távul a' várostól mintegy öt száz réfnyre. A' ház tsak egy emeletű, vagy rétű volt, karókon állatt, hogy az áradás-kor a' viz el surrannyon alatta, hoszsa 90 lábnyi volt, állott pedig mind oldala mind fedele *Bambus* fából, nádból készített de-rék gyékények oldalast, talpalúl pedig szönyegekkel terítve valának betsület fe-jébe: fel volt a' ház hoszsa kamarákra osztva. Ott a' Secretárius elönkbe jöve: a' mint a' folyosón (*Virondon*) kinéztünk, muskával, mellyet oda a' Commendáns rendelt, és tántzal fogadtattunk, el-türtük őket egy darab ideig; azoktól meg-válván, a' házat meg-nézegettük, egynehány Em-bereinket benne hagyván, magunkat még azon éjszaki hálásra a' *Seepferdbe* vettük, tsudáltuk hogy a' szomszédon tanyázó An-glusoktól senki se jött látogatásunkra. Ta-más Kapitány hozzájok evezvén, egyne-hány Britt Kapitányokkal özsze-találko-zott; és azt értette tőlök: hogy a' *Rhum*-tól, avagy a' fő tanátskozó Tiszt Uraktól (kiknek a' tanátskozó nyilvános palotá-jok *Rhum* nevű) az a' parantsolattyok hogy addig a' *Seepferd* nevű Britt hajósokkal ne társolkodjanak, míg az *Etiquette*, az

othonyos tzeremonia, rendi módja ki nem szolgáltatik. Más nap a' szállásunkra ké-sért *Tamás* Kapitányunk engemet más főb' rendü, 's a' Követséghez tartozandó szemé-
 mélyek társaságában. Al-rendü fok Férfi és Aszszony öfzsze tódúlt szemlélésünkre: hamar el érkeztek a' kosarak, mellyeket a' Rangun városi Kommendáns küldött, teli vadhussal, rétzékkal, tyukokkal, ke-
 nyerekkel, zöldséggel. Dél táján be-jelen-tette magát egy méltóságos Személly, ki magát *Baba-Schinnek* nevezte, követték azt mások-is. Ez nékem (Symes Majór-nak) értésemre adta egy Portugálliai tol-máts-által, hogy ő *Rangu* városában *Aka-vun* méltóságu, és a' Fő Tisztek között második Személly: Egyetemben mentege-te a' *Raymunt*, az az: a' Város Kommen-dánsát: hogy egélségtelensége-miatt udvar-lásával nem szolgálhat; ajánlá helyibe tu-lajdon minden segítségét: meg-köszöntem, 's meg-igértem: hogy helyyettem Mr. *Wood* még ma vissza adja néki a' köszöntő lá-tagatást, 's azután követségem tzéllját meg-mondom. *Baba-Schint* a' Birmánok - közt született Örmény Kereszténynek tapasztalám lenni. Az én *Muncsim* fel-irt mindent a' mi a' táblánkra szükléges volt, 's; a' *Babaschinnek* pénzt nyújtott azoknak bé-szerzésére. De az ezt el nem vette. Erre mi hajónkra vissza-tértünk, holott pod-jászaink a' szállásra onnét bé nem hordat-tak, és ott ebédeltünk, Ebéd-után láttuk

hogy *Akavun* a' szállásunk-felé hajózz, nyilván azért, hogy a' meg-igért látogatást el-melldözze. Ki-mentem a' szározra. *Baba-schin* (az *Akavun*) hozott oda magával egy Török Kupetzet tolmátsul, ki Persául meg-lehetős képpen beszélt. (Maga Sym Major folyvást szóllott mind Persa, mind Hindustáni nyelven, a' mint Dr. *Hager* a' Symes' könyvének alljelölője fel jedzé. pag. 169.) A' szokott Complimentek után, mon-dám *Baba-Schinnek*: Az a' barátságos egyet-értés, a' melly a' Britti Indiai Vezérség, és ő *Birmáni* Felsőge-között hoszfzas idő-től-fogva fen-áll, az Indiai Britt fő vezér-nek (Generál Statthalter) tellyes meg-elé-gedésére okot adván; engem egy nyilván-ságos Minister személlyü méltósággal ide küldött: hogy annál-is hathatósb hasznú legyen az ölfzse-kapcsolódásunk. E' vég-re Levelet hoztam Tőle, 's a' mi földünk terméseiből némelley ajándékokat, hogy azokat tulajdon kezeim-által mind az *Avai* (Birmán Fő Városi) Királyi Felsőgnék, mind az ő PEGUI Vice Királynának bé-adjom. Én nekem tehát nints okom arra: hogy bizodalamtalanságot lellyek a' *Ran-gui* Vezérségnél. Hajlandó vagyok annak el-hitelére, hogy az eddig abból eredt, mert vagy minket Ti nem értettetek, vagy a' mieink még a' Ti szokásaitokban nem jártasok. „Panaszolkodtam az eránt-is, hogy a' fellyeb' említett Britti Kapitányok el-tiltattak társaságunktól. Modófsan men-

tegetvén mindent *Baba-Schin*, minekutánna haza tért, be-járultunk a' szállásunkba; de akár merre fordúltunk, három *Birmán Schildwacht*, örszö-katona utánunk járt. Ismét küldetett számunkra a' Kommendáns-tól a' házunkhoz: téj, vad-darab, majorság, zöldség; a' Seepferd hajónkhoz pedig az embereink számára tizenegy Kósár rizs, és olvasztott vay = *Gi*: megakartuk adni mindennek az árát; de fel nem vették; mondá egyetemben a' küldetett ember, hogy mindennek a' mire szükségünk vagyon, ingyen való bé-szerzése neki meg-parantsoltatott; de közülünk senkinek sem engedtetett még meg a' városba-járás, vagy a' piatzi vásárlás; más-ra nézve-is szorólsan tartattunk; de a' mindennapi szükségre - való mindennap elérkezett. 27-dik Mártziusban a' *Raivun* avagy a' Rangui Gubernátor látogatott - meg — 's többször több Tisztektől - is késértetve: meg-engedtetett a' városba, a' vásárra, a' fel 's alá - való szabad járás, a' PEGU városában - lévő Vice Királyhoz - való régén kívánt menetel. (a' Vásár a' Birmánoknál *Vaxár* -nak hivatatik. Perfiái szó; de látni - való, hogy Magyar szó-is egyetemben. Meg-fejtém a' Zsidó Folytatásokban annak Zsidó eredetét) *Baba-Schinnek* kérésére reá állottam, hogy 31-dik Mártziusban *Pegu*-felé evezzek. *Babafschint* a' Történetekben, az udvari és a' földíráshoz tartozandó tudományokban igen jár-

tos embernek találtam lenni, 's fellyül hal-
ladott töb' e' féle isméretekkel minden
egyéb' Áfiai embert, kit akárhol ismértem.

2. Fel-készültem a' Pegui utra a' *Bir-
máni* Királynak ő Felségének szánt aján-
dékokat, 's más sok podjászomat a' ha-
jóból a' szározon álló szállásunkra hor-
datam a' Seepferdi gallyánkról, *Tamás*
Kapitányra bízam mindent; hogy *Pegu-
ból*-való vizsgál- jövetelünkig minden te-
hetséggel vigyázzon mind az emberekre,
mind a' jószágra. Három hajó elé- állott
dél tájkor. *Siriam* Vize melly a' Rangu
Vize torkával egyefül, 's a' mint amazt
a' tengeri szokott áradás *Pegu* - felé haj-
tya, emelte hajóinkat *Pegu* Városa és
tartománnya felé. Más nap dellyest lát-
tuk már *Pegu* Városát. pag. 184. A' mint
a' szárazhoz közelítettünk Mr. *Wood*, kit
előre küldöttem, előmbe hajózáván már
meg-fordult, 's örömünkre el-beszéllé, mi
betsületesen fogadtatott *Peguban*: *Baba-
Schint*-is ott találtuk, ki minket a' parton
várt. Be-vezetett a' szállásunkba, melly
miattunk, úgy, de alkalmatossabbatskán
volt újra építve, mint *Rangunban*. Elé-jöt-
tek a' Vezérségtől, küldött köszönetök.
Más nap *Babaschin* reggel nyóltz órakor
előnkbe hozott három nyergelt lovatská-
kot, hogy azokon a' Templom felé utaz-
zunk. Fel-ültünk lovainkra, én, *Wood*,
Buchanan, *Babaschin*, a' Vice Király. Ud-
vari Tiszte = *Akedu*; és a' Pegui ó város-

ból az újba a' leg-közeleb'-lévő kapun lóháton bé-ballagtunk, végig a' nagy uttszán, a' ránk bámúlt nép sokasága között: meg-állottunk azután ott, a' hol a' *Miavunnak* avagy a' Pegui Vice Királynak a' Templom-felé.való pompás utazását szemlélhettük. Az előtte járuló Katonaság 5 6 száz személlyből álló gárdája vala, kinek puskája, kinek pedig vagy kardja, vagy dárdája volt. Fél-mezítelenek, felibe Hollándiai aranyos prémű kalapot viseltek, némellyek tsak a' kalap maradék öblét; a' Tistyeik Portugáliai szülöktől eredett Keresztények voltak jobbára; de azoknak sem vala tzifráb'tekéntetek. Azok után három kisdedjeit a' Vice Királynak vállokon vitték három emberek. Maga a' V. Király gyönyörű egy elefánton ülve bársony setét színű bő újjú drága ruhát viselt, tzifra volt a' gömbölyű Süvege - is, utánna sok szép elefánt. A' mint a' *Pagod'* (avagy Pogány Templom) gráditsaihoz érkezett, le-térdelpeltette az elefánttyát, hogy könnyen le-szálljon, a' parade elefántok - is le-térdeltek, az emberei a' kik utánna jártak le-ültek a' sarkokra. Fellyeb' lépven 's árnyék-vetőjét el-hagyván, Tzipelőjét le-vette lábairól, és azután a' Págodot meg-kerülte. A' Pagod-mellett egy náddal fedetett látó-mulató nagy ház állott: abban a' Pegui és a' Martabáni akkor jelen-lévő *Miavunnak* = V. Király-

nak a' V. K. Urfiaknak az Anglus Követ-
ségnek számokra rendes fel- és all Padok
készen valának. A' mulatság az a' nap
ott a' pofozó játékból állott, — négy óra-
kor haza-mentünk. A' következő reg-
gödön az Udvarba hivattattunk, Lovakra
ültünk: előttünk a' mi Katonaink, és tse-
lédink; azután az ajándékokat hordozó
ha *Birmán* — emberek járultak. Allattak
az ajándékok ezüstös flintából, selyem
posztóból, virágos musselinből, selyemből
bársonyból. Bé-érkezvén az udvarba, Ba-
baschin' tanítása-szerént bizonyos helyen
le oldoztuk lábainkról tzipőinket; a' nagy
Sálában a' hol már sok Uri személy a'
Sarkán ült, mi-is szőnyegre ültünk: le-ra-
kattak előttünk az ajándékok. Elé-jött a'
Miavun = V. Király, minden ember föl-
dig hajólt előtte; mi nem: mert nem ki-
vántatott. Le ült; halgatás volt egy ideig,
Babaschin nyelvével én kezdettem (SY-
MES Britt - Követ) szólni: hogy ime az
Angliai Udvarnak Indiai Generalis Sze-
mélly - Viselője, vévén a' Birmáni Udvar-
nak, barátságot jelentő levelét; felelő Le-
velet, és az AVAI Királyi Felség számá-
ra ajándékokat küldött (ezek a' Ranguni
szálláson maradtak) vegye ő-is ezen elé-
hozott tsekély ajándékainkat kedvessen.
Erre fel-keltem, 's a' Levelet néki nyúj-
tottam. Elvette, maga elejbe helyheztet-
te; beszélgetett kölömbféléliekről, ember-
ségesen udvariasan; de a' követségemet

illető állapotról semmit sem. Fél orányira beszélgetés-után a' hólnapi mesterséges tüzelés látására hívt bennünket. (*) Elment; mi thée- itallal, 's tzukros tsemegékkal tiszteltettünk-meg. *Babatsin* a' vég folyosóra idézett bennünket: hogy lássuk azt a' fok fele társaságot, melly a' következendő napi rachet = tüzes pötzök vetésre egybe-gyűlt. Láttuk a' férfi 's mind fiatal mind a' vigyázó korosb' Afziszonyok elé-jövetelét a' hólnapi tüzelő mulatságra, a' körül-belül elé-jöttek száma az Udvar előtt igen nagy volt, két óra tájban haza utaztunk. Más nap 8 órakor a' város előtt álló széles térségen, a' hol a' Pegui, és Martabáni Vice Királlyok számára, 's a' mi alkalmaztatásunkra-is három zöldelő hajlékok készszen voltak, fok ezerből álló társaságok meg-jelentek. Mindenik különös társaság tüzellett egymás-után, nappal; mert az éjjeli veszedelmes a' rachetták avagy a' tüzes pötzök le-hullása-miatt. A' pötzök 7 8 lábnyi hosszúságúak voltak, 's ki-fűrt vajt fa páltzák üregéből, mellyekbe a' puskapor tömetett, ereszték a' tüzet: megszire, fel-repültek, 's le-ereszkedvén gyönyörűen fénylettek; de a' llelek le-hullott vezetéek goromba póznák meg-öltek egy embert. Mindennek vége lévén, musika-

---

(*) A' tüzelő rachet-vetést a' Birmaniak igen szeretik, 's mesterségesen üzik.

alatt tántzolva ment-által mindenik hajlékelőtt a' tüzelő társaság. A' temérdek népközött tsuda mi szép rendtartás volt. Illyet ugyan nem várhatna London-alatt a' gyülevész néptől az ember, akár mint hánykolódyék (Brittánia, ugymond Symes az ő tsinosságával. Szállásunkra jutván fokak meg - látagattattunk: enni - valót: vadat-is eleget küldött a' Vice Király, paripákkal meg-tisztelt; azok számára ifjálót állíttatott. Helyén lévén, egynehány napra Ranguból, hogy része legyen örömünkben, ele-idéztem *Tamás* Kapitányt a' Seepferdből. A' Birmáni esztendő végére járt, mellynek utolsó három napjai vigaságokra fordíttatnak: a' Vice Király Aprilis 10-dik estvejére komédia hallására hívt bennünket tulajdon házába. Az Udvar lámpásokkal, és fáklyákkal ragyagott. A' V. K. azt az ő folyosójáról, mi egy magas szönyeges póltzról szemléltük. Az Actorok *Siamiak*, tzifrán fel öltözött személyek voltak. A' nézők, és jhalgatók száma temérdek — — 12-dik Aprilisben, melly a' *Birmáni* ő esztendőnek utolsó napja, más egy tréfára voltunk a' Vice Királyhoz hivatalosok. A' vétkek le-mosásáért, az Aszfszonyok-leányok az nap öntözkétni szokták a' Férfiakat a' hol előlérik; de szabad a' költsönyt viszsza-adni. Semmi illetlenség sints ezen mulatságban: a' viz tiszta szokott lenni, 's magát a' melly Aszfszony akarja a' tréfától meg-vonhattya.

Nap nyugat-előtt egy orával bent valánk, az udvarban, 's vettük-észre, hogy a' Királyné sok Korfó vízzel-készült arra, hogy minket-is jó formán le lotsollyon. Állott a' palótában három nagy portzellán kánna teli vízzel. Bé-lépésünkkor mindenikünk' kezébe egy egy rósa vizű palatzk nyújtatott: abból a' V. K. markába öntöttünk egy keveset, ki avval az ő virágos musselin ruhájára néhány tseppeket pötzkölt. A' Vice Királyné ki-menté magát ezen mulatságból; hanem belyette a' dajka elében lévő leánykája egy arany tsészéből sandal famorsalékkal egyelített rósa vizet hintett először az attyára, azután mi reánk mindenikünkre. Ez volt a' jeladás (das Signal) a' tréfára. Arra mi már vászon ruhát öltözvén magunkra, készen valánk. Egyszerre a' belső szobákból mint egy husz Leányszszony felénk a' palótába rohant; 's minden irgalom-nélkül reánk árasztottak a' temérdek vizet; a' Vice Király hamar el-illantott; hanem Mr. Wood meg-ragadván egy nagy Kánnát addig öntözte vízszont őket, még vízzel győzte: az Afzszonyok; Leányok igen örültek főképp azon, hogy az artzánkon görgő vízzel sokat vesződtünk. Haza mentünk végtére, az úton senki se mert reánk fetskendezni, mint idegenekre; de *Babaschint* és az ő *Birmán* társait jó eléfogták: száraz ruhát vettünk magunkra, és ismét vízszatértünk az Udvarba; ott éjfélig! tántzal,

's játékkal (Puppen-Spiele) mulattak bennünket. — Hol gyalog, hol lóháton ki-féltámtam 's bámulva szemléltem a' hajdani ditsőséges *Pegu* Városának, melyet a' néhai *Alompra* Birman igen győzödelmes Király 1757-ben meg-tapodott maradékát *Pegu* Országának harmincz két tartományt maga hatalma-alá hajtván, és tsak a' *Pegui Prának* = *Pyramisnak* = sugaras magas tágos Templomnak, avagy *Schomaduak* engedvén meg a' meg maradást, A' született *Pegu*-tartományiak' nevek *Talien*: a' mostanyi *Avai* Király kegyesebben bánik a' Peguiakkal, mint az előttevaló Uralkodók, ki-irtott egynehány sanyaru büntetést, melyet ezek a' *Talienek*re vetettek az igazság, mind a' *Talien* mind a' *Birman* embernek egyaránt szolgáltatik; de még-is a' *Talienek* ki vannak zárva minden méltóságból és tisztviselésből. Hogy a' háborukon ki-költözött nép Peguba haza édesítelsék, O-Pegu városát helyre-állíttattya, *Schomadu* Templomát szebbé teszi; a' *Ranguban* eddig lakozott Vice Király lakását Peguba által-tette: hogy a' Pegui 32 tartományt az ő Tiszt társaival onnét vezérellye. Az Ó *Pegu* Környékében kész már az új Város, új Pegu, de miatta *Rangu* Városát nehezen fogja valaki el-hagyni: mert a' Kereskedésre a' kikötő partya fokkal jövedelmesebb a' *Peguinál*: a' kik a' néhai fényes Ó Peguban laktak már jobbára ki-haltak, azok maradéki *Tongo*,

Mártában, és *Talomiú* tartományiban elszéledtek; némellyek a' *Siámi* pártfogás alá ereszkedtek; de az a' különös tisztelet, mellyel az Ó Pegui Templomhoz viseltetnek, sokakat viszsza fog édesíteni: viszsza mentek már a' *Rahaanok* avagy (pogány) Szerzetesek. Az az épület, melly leg-feletteb' szembe-tünik *Peguban*, a' *Schomadu*, avagy az arany Templom. A' *Scho* Birmáni nyelven = *Arany: Madu*, nem más hanem *Mahadeva*, vagy *Mahadeo*; Indiai nevezetes bálványisten. Minden Templom, 's minden a' mi tisztelendő *Prának* neveztetik, valamint a' Király-is a' Pap-is; mind *Peguban* mind *Siámban*, a' Samsterdami nyelven-is; majd szint annyit jelent a' *Pra* és így abból forhatott; Kircher és mások, az Egyiptusi *Pira*, vagy *Pire* szóból, melly napot jelent, vezetik ki, úgymod Dr. *Hager Symes* ezen utazásu Könyvének Jelölője. A' *Schomadu-Pra* négy szegű két dombon fekszik, az alsó domb 10 lábni magasságra, a' felső melly szükeb', 20 lábnyira emeltetett az alapföld föltre: az alsó dombnak (*Terasse*) egyik egyik hossza 1391. lábnyi; a' felsőnek 684. a' terátsenek mindenik hosszát erős Kőfal ölelt: A' meddig meg nem romlottak, a' Mázzak külömbféle Figurákat mutogattak: gráditson volt a' feljárás: mind a' két felül a' *Rahaanoknak* egy nagy födeles, deszka-falu-szobákból álló házaik voltanak a' *Pra*-mellett: min-

denik szóbában egynehány pusztá pad volt, mellyeken a' *Rhrádanok* alunni szoktak, semmi más eszközt nem láttunk. *Pra* vagy *Schomadu*, Sugaras, Pyramis formájú, égetett téglából építetett temerdék templom, ajtó nélkül: alól *nyoltz* szegletű: fellyül tsiga módra, tekervényesen nyúlik a' felhők-felé, *mindenik* oldala a' templomnak alól 162 lábnyi hosszúsága; ez a' rettenetes szélelség fellyeb', fellyeb' osztán keskenyebbé válik; nem helytelenül hasonlítottá *Hunter* a' Seb orvos, ki 1782-ben Pegut le-írá, egy nagy Szóllító tsöhöz (Sprachrohre) A' fő talp-ki álló allrétén, 57 nagy golyóbisok szemléltetnek egy arányos közzel egymástól el-választva: a' magasságok hossza által erője 27 lábnyi: magassab' egy kör-réten; szintazon magassága 53 hasonló golyóbisok környékezik az épületet: temérdek sok és mindenféle figurákból-álló ékesgetések, mellyeknek némellyikei hasonlók a' Frantzia lilomokhoz, környözik az egész *Prá* külsejét, jó mészszire, a' felső tsuttsa tájáig: ott a' kurintusi rendű oszlopokhoz majd hasonló fitsérezések tűnnek szem elejbe, flukatúra munka-módszerént: az egész épületet pedig egy terebélyes TI, avagy vasból tsinált árnyékvető; mellyet a' mostani *Avai* Király tsináltatott, és meg-aranyoztatott, fedezi, boríttya, ékesítti; a' *Ti* közepéből fel-áll egy hosszú rud arányos forgával vagy tetővel, illy *Ti* vagy

árnyék-vető-módu fő-födél láttatik minden tekertses-tsigás tetejü szentnek tartatott épületek-felött: és árnyék-vetőnek all-karimáján, melly a' Pegui *Prá* = *Schamadu* felett 56 lábnyira széles, sok harangotskák függenek körös-körül, mellyek a' szél-től ingattatván, állandó hanggal kolompozzák a' füleket: a' *Ti* vasrudon nyugszik, melly az épületbe van töveköelve, és vastag lántzokkal le-tartóztatva. (úgy tettszik a' rudon; vagy nyelen keréltetskéket is észre-vehetni) A' Templom, keleti, déli 's más oldalai táján klastromotskák, kápolnak láttatnak: láttatik, egy aszszony és férfi formájú faragott kép-is aranyos árnyékvető-alatt: a' férfikép áll, könyv és író-toll a' kezében, a' neve *Tsasiami*: az a' halandóknak jó és rossz tetteiket fel-írja: az aszszony térdepel; arról az a' költemény: hogy ő örzi a' világot annak el-mulása idejéig; mikor pedig az el-mulása ideje el-jövend, ő forgattya azt fel, 's el-enyíszti: az északi része hoszszán a' templomi felső dombnak egy fa ház van, azon idegenek számára, kik oda a' *Gaudmánad*, avagy a' Birmáni fő bálvány *Iltennek* tiszteletére elő jönnek. Ottan ágosokon három helyesen öntött harang függ közel a' föld színéhez: mellettek egynehány szarvasbőr-szíjak hevernek; a' *Gaudma* jövevény tiszteelője fel-fog egy olyan szíjat 's azzal háromszor a' harangokat, háromszor a' földet üti-meg, hogy a' *Gaudma* lelkének

azzal az ő oda jövetelét meg-jelentse: a' *Gaudma* látogatóji más alatsón padokra fött rizst, vagy olajba forralt *Cacao* magot le-raknak; azzal osztán nem-gondolván: sokszor szemek láttára a' kutyák azt vagy madarak fel-kapkodják, vesznek az ilyen bálványkodók *Gaudmát*-ábrázoló képeket is; de azután ott hagygyák azért sok a' féle kép hever a' templom-körül. A' Rá-hánok Elöljáróját, avagy a' *Skredamot*, ki Pegutól 5. Angliai mértföldnyire távul-iakott, meg-látogattam. A' háza, ernyős magas tamarind fák-között állott, 's a' vadak ellen bambus karókkal volt be-palánkozva: volt tiszta viz-fogója, kertetské-je, melly gyümöltsös fákkal bévölködött, 's veteményel: alázatosán udvarolták az ifju Rahánok: magát 87. esztendőnek mon-dá, de még frissen birta magát: egy vég posztót ajándékozta néki, szép köszönet-tel el-vette; mondá hogy a' Pegui háboru-kor jobbára elvesztek a' drága régi tudosí-tó Írások; azomban, hogy a' hagyomá-nyok-szerént 2300. esztendők-előtt építet-tett a' *Prá-Schomadu* két atyafiaktól, kik *Tallomiu*-ból *Mártábannak* napkeleti tájá-ról jöttek-elé; ezek jó emberek és keres-kedők voltak, 's elejéntén tsak Birmáni két réfni magasságu Templomotskát építet-tek, (22. zoll) azután *Sigiámi* avagy az a' Lélek, kinek a' hatalma, alatt vagynak a' villámok és menydörgések, azon Tem-plomot egy éjtszaka - alatt egy réfnnyivel

magasabbá tette; az atyafiak ismét egy magassággal meg-töldötték; a' *Sigiámi* az ismét meg-duplázta, így az épület 12. réfné magasságúvá lett; az atyafi Kereskedők ezt látván, meg-szüntek az építéstől, hanem a' következő Pegui Királyok a' Templomot meg-nagyobbították. - - A' Rahánok' kalasziromi *Kium* nevűek. Rizs és más a' mi szükséges, az alamisnálkodóktól elegendő küldetik nékik: vagyon kerített gyümölcsös veteményes kertek: minden világi foglalatosságtól távol élnek, magok tesznek minden dolgot a' kertben; hust nem esznek, a' pénzt el nem veszik: a' körül-belül lakó falusiak és nemesek gyermekeit erköltsre és tudományokra taníttják; a' felebaráti szeretetet leg-nagyob' jó erköltsnek hirdetik lenni: segítik a' jövevényt. — Mintegy három hétig mulattunk *Peguban*; 21. dik Aprilisben, *Tamás* Kapitány és Dr. *Buchanan* némelly podjászaival, 's inasszaival előttünk el-hajóztak *Rangun*-felé vizsza, Mr. *Wood* és én 26-ban következünk utánuk. Egy falunál ki-ütvén a' partra; 's hallván, hogy sok amarra a' Szarvas, a' vadászatkor egy bial csak meg nem ölt; meg-intetvén mesziről, hogy vessem-le veres Skárlát dolmányomat, el-vetém, a' bial ott hagyott, nem bántott, a' falusi egy napi nyugotás-után, az indulás-után harmad napra reggel 10 órakor el-érkeztünk *Rangun* városához, a' mi előbbenyi szállásunkra; hajózá-
ván

ván *Baba-Schin*-is Peguból egész éjszaka, színt akkor termett a' szállásunkon. *Peguba* a' tengerről egyedül a' *Rangun*i torokból oda-bé-érő vizen lehet bé-hajózni. Ezen Pegui viznek a' lakosoknál *Bagu Kiup* a' neve. *Bagu* = Pegu, Pegu nem úgy mint a' régieb' föld-író abroszok mutattyák, hanem éjszak felé a' 17 és 40-alatt áll, a' hosszúságra nézve pedig azt Greenwich-től kezdvén 96 11 15" alatt. 3. RANGUN-BAN (pag. 221.) meg-engedtetett hogy az először készült szállásunkról a' városba bé-hordózkodhassunk, a' hol két házat bérleltünk, egyiket a' követség, másikat a' tselédek számára, szabadon élhattünk, járhattunk, meg-látagathattunk mindent, a' *Miu*, avagy maga a' Rangun városa a' viz mellett egy angliai mérőföldnyire hosszú, de szélessége fokkal kissé: magas karókkal, árkokkal, vártákkal vagyon körülvéve: van egy vára-is a' viz oldalon; az ágyukkal rakott, de ezek nem igen derék állapotban vannak: a' partokon fok a' féle ház áll, a' hova a' hajókról a' portékát be lehet hordani: állanak a' városban olly egypár házak, mellyekbe a' kereskedők reggel és estve egybe-gyűlnek az ő dolgok' elő-mozdítására: a' város uttszái tiszták, moslékját a' fok tsatorna ki-vezeti: a' házak izmos karokon állanak: a' vezérséghez tartozandó Tisztek, a' Kereskedők mind a' városban laknak, a' hajóknak építői és más közönséges emberek a' külső

városokban, a' Kurvák sem szenvedtetnek benne, hanem megszűre ki-igazíttatnak; De a' dísznók szabadon járnak: szeretik a' Birmánok a' Kutyákat. — Betsületem volt arra, hogy minden Ránguni tekintetes ember meg-látogatott; minnyájan igen vigyázók és titkoló beszédűek voltak; egyedül *Babascinnel* társalkodhattam bizodalmas barátsággal; az vigyázott minden szükségünkre - is (pag. 223.) A' kik a' Rangunban lakozó külföldiek-közül a' követtséget tisztelve meg-látogatták, volt egy Olasz *Missionarius*-is SANGERMANO Vincze nevű, kit Propaganda 20 esztendeje már, hogy ide küldött, és a' Birmáni nyelven beszélni 's irni jól tudott, igen értelmes és tiszteletes embernek látszatott lenni: az ő fedhetetlen életéért és betsülettel telyes jó erköltsiért igen nagyra betsüttetett a' Birmánoktól-is. Az ő hivei a' Portugálliai vér fajzattjai; Számok nagy, de szükölködő; mind azáltal egy gyönyörű Templomot építtettek; és az ő lelki Pásztorjok számára a' Városhoz egy mértföldnyire egy darab földet vettek; a' hol az alkalmas házzal és egy kertel bir: él pedig az ő hiveinek szabadszaku adománvokból, ő azért azok gyermekeit a' Rom. Afz. Egyháznak hitbéli ágazatira oktattya, a' Sz. Egyházi ájtatoságban pedig minden nap kétfzer foglalatoskodik. Ez a' tisztelendő Attya velem azt az érdemes tudósíttáft közlé: hogy Rangunhoz nem megsz-

sze, és a' Birmán földön a' *Dállai és Bási* Tartományoknak külömb részeiben egy *Kárián* nevű különös nép lakik: együgyű, ártatlan, a' Birmánitól különböző nyelvű; a' Religioról tsekély a' tudományok; páfztorkodás az életek; a' Státusnak hiv allyai: faluk különös közönségek mellyekből minden idegent ki-rekesztenek, a' ki velek nem egy azon vallásu: soha városban nem laknak: idegenhez nem házasodnak: békével élnek, háborura nem mennek, szántás, vetés, marha és majorságnevelés majd minden dolgok: ezekben az utolsó esztendőkhben a' Birmáni nagy földes Uraktól igen felesleges adóval terheltek; azért ezen *Kárián* népnek nagy száma az *Arrakáni* nagy hegyek-közé vette magát: az othon való rendtartásra vagy on nékik az elejiktől vett törvények; de írásban egy sints: némelleyek megtanúlyák a' Birmán-nyelvet, de kevesen tudnak írni, vagy olvasni: Istenfélők, tisztelgesek, kegyesek, a' jövevényekhez gazdálkodók. — *A' Scho* = *dagung*, avagy az arany-dagung nevű Templom Rangun-tól harmadfél mértföldnyire esik, alattonyab' a' Pegui Schomadunál 25-vagy 30 lábnyival; de az aranyos Árnyék-vetője mezfszire tsillámlik. — Örvendik a' Birmánok a' Procesiákat. Azt majd minden héten láthatni *Rangu* Városában: hol a' pénzessebb' halott vitetik az el-égetésre, hol az ifju *Rahanan*, ki a' *Kalasiromba* lép,

mutogatgatik, 8, 12 estendős korában adatik oda által a' kisedet, vagy örökre, vagy egy időre. A' ki-szabott napon nagy népközt végig hordoztatik a' gyermek a' városon, sárga ruhában ló-háton; mellette két inas, a' járók-előtt muzikosok; körülötte nagy számmal a' Rábánok, utánna az atyafiak, végtére az aszszonyok, kik a' kalasíromba szánd ajándékokat fejek tetején hordozzák; azok az ajándékok pedig állanak posztóból, Rizsből, be tsinált gyümölcsökből; vánkásokból, szőnyegek, házi eszközökből. — A' Rahánok lakóhelyek, vagy klastromjok, Birmánul *Tium* nevű. Nagy a' számok: majd 1500 Rahán lakik külömbféle Tiumokban. Azokban semmi se megy végbe titkon, láthattya tetteket minden ember; hanem az imitt amott találandó rajzolatok himezett értelműek. Sárga ott minden Rahan ruhája, az az egész testet be-fedő palástból áll, mezét lábuak, paputs-nélkül; nőtelenek, az ifjakak sem éjjel sem nappal ki nem eresztetnek, hanem mivel hogy othon magoknak nem főznek, minden reggel alamisna szedésre ki-ereszt az Elöl-járok egynehányat, kik gyors lépéssel járván, és senkire se nézván, a' karokon függő szatyorba fogadják azt a' mit ki-ád; főtt olajos rizst, 's a' t. egy vallásnak a' Pegu béliekkel. Voltak Apátza klastromok-is, de ki-irtattak. Szabad szállása vagyon Ranguban, Malabárnak, Mogolnak, Persának, Par-

fennek, Örménynek, Portugállnak, Frantziának, Anglusnak; mindenik Nemzetből van itt valaki, és különös kereskedést indított, szabad a' vallások-is, csak a' Birmanok' úgy nevezett *Gaudma* istenét ne bántsák; máskép tömlőtz vagy páltza éri őket. — A' *Teak*, vagy *Teka* fa, *Tectonia*, melly a' hajó építésére leg-alkalmatossab, és minden isméretes fák-közt leg-tartóssab', a' Birmani és Pegui erdőkben ki-fogyhatatlan számmal találhatik: Rangun vize-is igen arra-való, hogy a' partjain a' tengeri hajók építtessenek; az építésben jó mesterek a' Birmanok; arra a' Frantziáktól sokat tanultak; az építők nem olly gyenge emberek, mint a' Bengáliaiak, hanem bajnok athleta erejű testü férfiak, 's az Európaiaknál éppen nem aláb'-valók. — Mig Peguból vissza-jövet Rangunban tartózkodtunk, a' Pegui Vice Királynak az Udvarba írt Levelére el-érkezett a' válasz, hogy az *Avai* Felségnek az a' rendelése, hogy a' követség vizen vezettessék az *Avai*, 's *Umerapurai* Felség udvarába; és hogy a' kalauzunk a' Pegui Vice Király legyen; ki a' végre Rangunba el is érkezett Majus 25-dik napján pag. 236. Erről az *Avai*'s *Umerapurai* utazásról. Lásd U. tit. *Umerapuraiak* ezen 17-dik Szakaszban.

ROMAIK. 1801-ben, 4-dik Juniusban tartatott a' Revoluzió ki-ütése-után leg-először az Urnapi Processió a' szokott pompás tzeremoniákkal; a' Szentséget szünt-

len maga hordozta VII-dik Pius: a' páradét a' Nemes sereg, és a' Schweitzer gárda tette. A' Junius elején tartatott titkos Romai Consistoriumról a' Májlandi újságíró mintegy tapsolva egynehány költeményt szórt-ki: hogy ott a' Pápa fajdalmaisan kinyilatkoztatta azt a' kényszerét, melly szerént minden Birtokairól le kell néki mondani, 's a' Sárdinai Királynak engedni. A' Romából 10 dik Juniusban íratott Levél ezeket meg-tzáfollya. Igaz, hogy Pápa Ő Szeñtsége CONSALVI Cardinális az első Consulhoz küldötte Párisba; de a' küldetés oka utób' fog lenni nyilvánosságos. A' Romai Státusban a' Frantzia sereg megtelepedett, abban a' Státusban a' hofzszaszázarság még aratást sem engedett; 's az éhségből eredett betegség némelly helyeken ragadóvá kezdett válni. Szint azon időben érkezett Romába a' Spanyol Országból kiküldetett néhai Jesuita sereg, melly 221 főből állott: Ő Szeñtsége hofzszaszab' imád-
 ságival keresé a' Mennyei könyörülést. CONSALVI Cárdis Párisban már 24-dik Juniusban egyebek-közt Bonaparte asztalánál ebédelt. Egynehány nap múlva, az az: 29-dik Juniusban el-kezdődött Párisban az úgy nevezett Constitucionális Papság Zsinattya *Lecoznak* Rennesi Püspöknek Elöl ülése-alatt. Arra 40 Püspök jelent-meg. A' nagy Misét a' Párisi Püspök mondá-el: *Gregoire* prédikállott. Erről lásd Mkh. 15-dik Szak. pag. 82. 83. A' Pápa,

úgymond egy Római tudósíttás, ezen Zsinat dolgaiba nem fogja magát egyelíteni; ki egy darab időtől fogva gyengélkedő egészséggel kezdett bírni. A' Romaiak, *Consalvi* Cardinális Követségének jó ki-mene-teleét nagy kívánsággal várták, 's re-ménylették: holott a' nagy méltóságát mind a' ritka tudomány, mind a' hathatós ékessen szólás remekíti; mellynek fontos hasznát kellett néki venni Párisban az eránt: hogy a' Frantzia kormánytól Kurir-által küldetett kívánságok a' Cár-dinálifok Gyűlésében meg vizsgáltnván, Ő Szentsége jelenlétekor, helyben nem hagyattak, azoknak következeiseire nézve. Frantzia Ország a' Római Pápától nem függő Pátriárkát kíván; 's hogy a' háza-sok el-választásfáról tétetett új Frantzia tör-vény az Egyháziak eleibek szabatos es-küvés módja, a' Papi nótelenség-ellen tett Rendelés, a' Római Pápától helybe hagyas-sék. Sz. Péter és Sz. Pál napja, Sz. Péter tem-plomában fényes pompával tartatott. Az ünnepet megelőző Vetsernyén; más nap pedig a' Nagy Misén maga tette VII-dik PIUS Pápa az Isteni szolgálatot serkentő buzgósággal, körülötte voltak segítségül a' Cár-dinálifok, és a' Prélatusok igen nagy számmal: estve az egész város ki volt vi-lágosítva: a' Sz. Péter Templomának ke-rek bálthajtása-is, melly a' Templom köze-pén iszonyu magosságra fel-emelkedik, fok ezer meg ezer lámpásokkal ki volt vi-lágosítva.

ROSETTEAIAK. Cahiróiak, Alexandriaiak. 1801-ben Rosette Egyiptusi erősség, fel-adta magát az egyesült Anglus és Török erőnek. Rosettének meg-vétele után, még mikor Alexandria ki-nem tekertetett ugyan a' Frantzia kézalól, de az Anglusoktól fogva tartatott, a' kapután Basa *Rhomanie*-alá ment, hogy az abban lévő két három ezer emberből álló őrizetet a' vár fel-adására kényszerítse: ezen erősség a' Nilus partyán fekszik Káirótól egy napi járó földre; azomban *Varren* Anglus Admirális is *Alexandria*-alá érkezvén, ki-rakta a' Szárazra a' Máltából oda vitt Katonaságot: *Murad Bey* pedig *Hutchinson* Generálishoz levelet írván, jelenté: hogy, mihelyt közeléb' nyomúl ő hozzá az Anglus tábor, azonnal ahoz kaptsollya seregeit: más egy kurir az említett *Hutchinson*hoz érkezvén, azt a' tudósíttáft tette, hogy *Blanquet* Admirális *Suezhez* meg-érkezett, és ott seregeit a' Szárazra ki-rakván, Cahironak vette uttyát. — Junius 12-dikén Mintóhoz Bétsben Angliai követhoz az Egyiptusból jött kurir azt a' tudósíttáft hozta, hogy Alexándria magát az Anglusoknak fel-adta. De még Juliusban is azt irta a' Londrai kurir, hogy az Frantzia kézben volt, és blokirozva tartatott; valamint *Cairo* Városa is az Anglusoktól, de hogy a' Frantziák egész erejek Egyiptusban csak ezen két Várok-közé szorúlt. Az *Alexándria*ba tudniillik, és a' *Cairo*ba Májusban, Aprilisben ezek tör-

téntek; Sir *Ball* Sándor Alexándria vidékéről, a' hol a' hajóval áll vala, fel-kerekedvén, sokáig kergette *Gantheaume* Frantzia Admirális hajóit; de el nem érhetette Sir *Sidney Smith* a' Nilus folyó vizén *Cairo* felé-hajózott aprób' ágyuzó hajókon: kivel nem birhatván a' Frantziák, egész *Cairo* alá vonúltak. *Varren* Admirális az ő hajós seregét *Keith* Admirális hajós seregével ösfzfe-kaptsolta. Az az Indiai hajós sereg, melly *Blanket* Admirális vezérlése alatt szállott ki az Egyiptusi Suez városánál, *Bombay* városánál ült a' hajókra; állott pedig tiz ezer Anglus, és úgy nevezett *Cipaiokból*, az az: Nemzeti katonákból, végig hajózott *Suesig* a' veres tengeren, 's az út közben el-foglalta a' Frantziák *Forte* nevű Fregáttját, más szállító hajóikkal-együtt.

S.

SPANYOLOK. Lusitánusok. 1801-ben. Az egyesült Spanyol és Frantzia Armádia minden-felől bé-rontott Portugáliába. *Elva* erősségét, a' hol Portugállus seregnek szine, java szoríttatott-bé, a' Spanyolok környül-veiték; más-felől a' Frantzia seregnek elő-szakasza csak tiz órányira volt már ekkor Lisbonától. (Hová nem hatottak-bé a' Frantziák 10-élesztendő-alatt! Lásd Mkház) Spanyol Országának *Bilbao* nevű

Városában három napokig olly iszonyu
 Izélvész és záporosfő kegyetlenkedett, hogy
 a' város egészszén vízben állott, és leg-a-
 láb'-is 3 millio forint károkat tett, sok em-
 ber vesztette életét egyetemben: a' város-
 nak leg-dombosab' utzáin-is nyoltz láb-
 nyira nőtt a' víz: minden Fabrikákat, tsü-
 rököt, malmokat, mellyek a' víz par-
 tyán voltak, a' sebes víz a' tengerbe raga-
 dott, és el-füllyesztett. A' Londoni Mini-
 sterium tengeren-való fegyver-nyugvással
 kínálta-meg a' Párisi Kormányshéket, úgy,
 hogy Portugália-ellen ne folytasson hábo-
 rut Fr. Ország, és hogy Egyiptus adassék-
 vizszá a' *Sultán* pártfogása-alá mind a' Fr.
 mind Anglus részről; de a' Fő Consul *Bo-
 naparte* ezen fel-tételek-alatt el nem fogad-
 ta a' Fegyver-nyugvást. Tíz Anglus hajó
 olly véggel állotta - el *Lisbóna* elejét
 hogy 'ha' a' Frantzia és Spanyol seregek
 Portugáliát el-foglalnák, a' Királyi fami-
 liát rakja-fel, és szállítsa-által a' *Brasíliai*
Rio Janiero városba. Azomban folyt az
 alkudozás; 's a' békeség Spanyol és Por-
 tugália Országok-közt helyre-állott. Az
 alku tikkelyei, úgy mond az Anglus új-
 ság, ezek: hogy a' Portugállusok minden
 ki-kötő helyeket zárjanak-el az Anglus ha-
 jók-előtt: hogy fizessenek Spanyol Ország-
 nak nyoltz száz ezer font Sterlinget, az az
 nyoltz millio forintot a' most folytatott há-
 borura-való költségekért: hogy Spanyol
 és Frantzia katonaság őrizze a' Portugál-

lus ki kötő helyeket: hogy a' Frantziák-
nak 30 millio livrát, az az, 12 millio fo-
rintot fizessenek, 's meg-engedjék nekik,
hogy *Brasiliába*, és *Amazon*, folyó vizéig
hátra hajókázhassanak 's kereskedhesse-
nek 's a' t. Más ujság Lisábonából azt a'
terhet is említi: hogy a' *Lusitaniai Alen-
tejo* Tartományja légyen a' Spanyolé; az
Indiai ditsőséges GOA jusson a' Frantzia
hatalom-alá.

SZEPESFÖLDI KÖNYV-HÁZOK.

Tsak azokra mutatok, a' mellyeknek né-
mellyeket hasznosan forgattam. Láttam
Iglón a' Plébaniában Temesvári *Pelbártnak*
fél-Gothus nyomtatással elé-adott Predi-
kátzióját. Arról lásd Mkház 6-dik Szaka-
szát Lit. P. tit. *Pelbart* p. 145. — Olvastam
Batisfalván *Weidner* Pálnak a' Keresztény-
ségre tért Zsidó Orvosnak azon könyvét,
mellynek summáját ki-tettem Mkház' 6-dik
Szakaszának V. betű titulusa alatt p. 173.
Forgattam Felkán ama' két igen régi fél-
Gothus betűkkel ki-nyomtatott *Mise-
mondó* könyveket, mellyekben meg-van-
nak a' *Gloria*, és *Agnus Dei* részű Imádsá-
gokban, a' mik az utóbbi Missalékben már
régolta ki-maradtak. Durandfalván olvas-
gattam *de Voragine* Jakab Dominikánus-
nak arany Legendáját, mellyet ön, vagy
vas Legendának mond lenni Vives, Vecel,
Baillet; noha helytelenül. MICHAEL
TRINIT. Lit. I. pag. 563. Bollandus tamen
in Præfatione tomi pag. 20. Jakobum vin-

dicat a censura Vecely et Vives. In Hisp. Expurg. sermo secundus de die Paschæ prohibetur. *Aurea Legenda* aliter etiam *Historia Longobardica* appellatur. Eadem adjectis ad calcem aliis sanctorum Historiis, ridicula et infusa plerisque visa est, propter absurdas et ineptas quorundam nominum interpretationes, *Jacobi* eruditione sane indignas, et, ut existimo, ab indocto homine nullo consilio additas. A' Müllenhachi Könyvházból hasznát vettem nemcsak a' sz. Clara nevű *Abrahámnak*; hanem fő képpen *Saa* Emanuelnek, ki rövideden, de igen bőltsen fejté az egész Sz. Írást. Ott láttam a' Heliótákról, és Selenítákról írt *Otrokotsi* Könyvét, mellyben, Lutzianusból a' Törökök *hamar* leendő megtérését jövendélketi; élvén Heveliusnak a' Nap makulájáról hosszasan ki-tett szavával, élvén a' sz. Írással is, melly a' napot és holdot jelöl alkottatottaknak bizonyította lenni, Lutzianusnál, úgymond, a' Seleniták a' Napiaktól avagy a' Heliótáktól meg-győzöttetvén, ennyi ennyi mázsa har-matot tartoztak adó fejébe nyújtani. A' Napon az Asz. Egyház, a' holdon a' Törökök értefsenek 's a' t. Látni-való mit ér az okoskodása - - - A' könyv Nagyszombatban 1696-ban nyomtatott. — Továbbá 1. A' Püspök ő Fő kegyelmének. 2. A' N. Káptalonnak. 3. A' Pap nevelő Háznak könyvei-közt meg-vannak jobbra új nyomtatások-szerént a' sz Atyák.

Maldonátus, Valentia; 's más régi és utóbbi könyvek. Régi fényes nyomtatásu az a' nagy nyalábu könyv, melly Görögül a' 70 *Magyarázók* Fordittását foglallya magában; 's a' N. Kátalon Kházát ékesíti. A' Lötsei T. Plébánus bő könyvházában látam a' Németre fordittatott *Liviust* hofszu levelü potrohos szakaszban. A' Menyhárdi Plebániában meg-vagynak *Scherer* Jesuitának régi nyomtatásu prédikátziói.

T.

T Ö R Ö K Ö K 1801-ben. Nagy nyughatatlanságot okozott a' Portának a' *Sófi*ai Bassa', *Hacsi Creorsi*' pártütése. Ezt a' Diván hivatalából le akarta tenni, mivel Pasman Ogluval egyet értet; de az engedelmesség helyett azt izente a' Tsászárnak, hogy, ha ötet hivségében meg akarja tartani, küldjön nékie mingyárt 5 ezer Zatsko pénzt; addig pedig 5 ezer emberrel rakta-meg *Sófia* erősségét; a' körül-belül lévő Törökök-is hozzá tódultak. — Junius előtt, a' mint mondják, Vidinből (Bodonból) ki-ütvén *Pasman Oglu* a' Török Tsászáriak-közül ezeret el-fogott, három százat le-ölt. Az Oláság-ellen nagyon agyarkodván (mondják) 's a' rabok közt Oláhokat találván, kettőt azok-közül meg-sütetett, 's másoknak, kiket egynehány na-

pokig éheztetett, étkül fel-adatott. Újjonnan *Vidinből* az a' tudósítás hirdettetett, hogy a' be-kerítettett *Pásmán Oglu* 4 dik 's 5 Jul. éjtzakáján ki rohant nagy erővel, és a' Török Tsászfáriak - között iszonyu vérontást tett: azokat meszfzire el-vernén el-széllyeztette; minden hadi eszközöket, ágyúikat, eleségeket, fegyvereket, a' mint érte elfoglalta. De a' Török Tsászfáriak tsak ugyan öszve-gyültek ismét, és bizván a' meg-ígért segítő társoknak hozzájuk érkezésekben, fel-készültek *Pásmán Oglunak* új osiromlására, hogy tellyesféggel megalázzák. A' Vidinit a' *Sofiai* Basa-is tze-lyül vette végtére; engedelmeskedvén annak a' parantsolatnak melly az *Adriánopol*y felé szegezett szándékától, *Vidin*-felé igazítottá ötet.

TURNER SAMU, a' Napkeleti Anglus Társaságnak Bengalai, Calcutai Kapitány Tisztye, és a' meg-holt *Teshoo Lámá*-után következett más *Lámához* küldetett követtye 1783-ban, megírá az ő utazását, melly *Berlinben* 1801-ben ki-nyomtatott.

A' *Teshoo Lámához*, kit a' Mkháznak ezen 17-dik szakasza emleget a' *Láma* szó-alatt, az Angliai Bengalai Társaság már *Turner'* küldetése-előtt, más egy *Bogle* nevű követet küldött, minekutánna a' *Teshoo Lámának* ajándékjait, és követtyeit levelével-együtt vette a' Társaság. Az ajándékok-között valának meg-aranyozta-

tott bőrök, melyek az Orosz Fekete Sas
tzimerével meg voltak bilyegezve: Tibeti
mesterséggel készült pamuk kezkenők:
arany por: arany és ezüst darabok: Chi-
nai Selyem: a' követek közt vala egy *Pai-
ma* nevű Tibeti született ember, egy Hin-
doftani Gosein, vagy Szarándok. A' *Tes-
hoo Lámának* Levele Tibethi költemény-
szerént, azt hazudá: hogy ő, *Teshoo Lá-
ma*, az ő ismételt egyéb' születései-után,
Bengálában már kétszer született e' világ-
ra; azért *Bengálát* különösen szereti, ettől
a' szeretettől indíttatván szabadságot kér
a' Bengalai vezérségtől, ott az ő Vallásu
Templomnak építésére. *Teshoo Láma* a'
Chinai Tsáfszárnak új-meg-új kérésére *Pe-
king* felé utnak eredt 1779 dikben oda el-
érkezett; Pekingben az halál elérte; teste
a' szokott residenciájába vissza-vitetett pom-
pással, 's el-temetettet. Utánna más egy
gyerköltzében találta a' Tibethi hazug
költemény a' *Tesooh Láma* lelkét, 's ez
volt a' Lassai Dalai Láma vezérsége-alatt
a' *Tesooh*-utánkövetkezett új Láma, kinek
Udvarába jutott Turner. 3. Calcuttából Boo-
tan-felé Turner 1783-dikban utazott a' Ben-
galai Vezérségtől melléje adatott rajszoló
's orvos társokkal; *Davis* Samuval tudni-
illik, és *Saunders* Roberttel.

U.

UMERAPURIAK. Ava Országában, *Symes* Majornak utazása szerént. *Symesnek* Rángúnig tett utazása le-iratott ezen XVII-dik Szakaszban titulo *Rangun*; itt *Umerapuráig* folytatott hajózása következik, könyvének 234-dik Levéloldalától-fogva. 1795-dik esztendőben, Május havától-fogva.

1. Az *Avai* Király a' Ranguiakat arról tudósította, hogy *Symesnek* Angliai követnek az Umerapurai udvarba vezető kalauza a' *Pegui* Vice Király légyen. Azt én (*Symes*) megtudván, szükséges hajókat akartam rendelni; de a' Ranguni *Raivun* Tisztemberét küldvén hozzám, azt jelenté; hogy a' Birmáni (Brachmáni, Ava Ország népei) szokása-ellen-való dolog volna az, ha a' külső Országi követ leg-kisseb' költséget tenni-is az utazására: meg-vagyon már, úgymond, a' Partok Fő Tisztének parantsolva, hogy készszen tartson annyi hajót, a' mennyit én elegendőnek itélek lenni. 25-dik Májusban el-érkezett a' *Pegui* Vice Király Rangunba: uti társai számosan voltak; 's azok-között a' felesége a' gyermekeivel-együtt: mért mikor valamelly Fő Tiszt az *arany Lábokhoz* (az az, a' Királyhoz) elé-parantsoltatik, nem tudhattya azt, ha az ő lakóhelyibe vizsgál-eresztetik e, nem e? Más nap látogatás-sommal

sommal mindgyárt meg-tiszteltem, szeretettel fogadott, és hozzám-való jó akaratyáról bizonyossá tett. A' tengernek szokott áradásával, az Irravaddi folyó vizellenefelé a' Vice Királyt hajóji el-vitték; utánna sokkal utób' a' mi hat jól mindenfelé fel-készült hajóink következtek, Pegui *Seri-Doginak*, *Babaschinnak*, *Agvizar Jakabnak*, kereskedőnek és Tolmátsnak társaságában. A' hajózás közben néha két harisnya se volt elegendő a' fok légy tsipése-ellen. — 2-dik Juniusban el-értük a' már reánk várakozó Pegui Vice Király hajóit: küldött gyümöltsöt, friss rizset, tejet. (El-beszéli mi szép falukat, városokat, Templomokat látott Symes az Irravádi partokon) *Dinubiu* látzatos nagy Város az ő pompás Templomával-együtt, melly noha kifeb', hasonló a' Schodagunghoz; láttuk a' két parton Segagi, Sumeingtoh, Jenungbezah városit; követvén a' Vice Királynak a' mi Commodorunknak = Kalauzunknak hajóit: az egész társaságunk mintegy száz hajós seregből állott, mellynek gyönyörű volt a tekéntete. El-értük a *Kium-Zeik* nevű Klástromot, avagy Várofit, mellyben kettő a' kívül meg-aranyozott Templom, a' Klástrom pedig sok; a' hozzájuk tartozandó *Rahánon*, avagy Szerzetesek ki-tódultak a' partra fel's alá járkálván, hogy minket láthassanak. Az *Indigo* minden felé kedves tekéntettel szolgált. A' *Kiumzeiek*' jó állapottyok' kut-

forrása a' pamuk-fabrika. Mindenfelől a' bial és más marha-tsorda a' legelőkön izemünket tsiklandozta. Láttuk *Majahun* városát, melly az előtt *Lunze* nevű volt, és a' Birmáni 's Segui nép-közt tartott háborúkor nevezetessé lett. Régi város, a' hofzfa a' parton Anglia két mértföldnyi. Minden parton, 's az útközben-is sok hajókkal találkoztunk-egybe.

2. El-értük a' Birmáni Történetekben nevezetes *Prom* városát, más neve *Tereketeri* = egy bôr. Lattam azt, *Rangun*-nál nagyobbnak mondatik, 's job' vásárhelyűnek. Tovább hajózáván el-értük *Pundang* városát, mellynek mellyékes dombján egy különös szentségűnek tartott Templom áll; a' hol *Gaudama*, a' mint mondják hajdan maga tartózkodott; 's lába nyomdoki egy márványon mutattatnak. A' Pegui Vice Király oúá előre ment, hogy az ő ájtajosságát ott végezze. *Káma* városát-is el-értük, a' honnét sok *Thekafa* hordatik-ki *Rangunba*. 11-dik Juniusban az *Irraváddi* folyó viznek bal partján álló azon falujához érkeztünk, a' mellyből az út a' hegyeken által *Arrakánba* vezet; láttuk *Pelon* falvat, a' hol hajók építtetnek, *Samban* falvát, a' hol a' vás-mühel nevezetes; mindenik falu, mellyet szemléltünk, egy vagy töb' templommal ékesedett: a' faluk, városok környéke indigoval, tamarind 's más fákkal, tüskés kerítettű vetésekkel kedveskedett a' szem-

nek. Dél tájban érkeztünk *Miadera*, melly a' Pegui Vice Királynak tulajdon jószágá, a' ki azért néha *Miade Prának*, az az, *Miade Urának* neveztetik. Itt annak kedvéért egynehány napot töltöttünk. Betsület jele, ha annak, a' ki valahová vizen érkezik, azonnal ház építtetik: építtetett nekem-is Ratánból, Indiai vastag nádból, bambus növényből, minden szeg haszna vétele nélkül. Ötven vagy hatvan munkás keze-alatt el-készült a' derék fedeles házom. Minek utánna abba be-hordozóskodtunk a' hajókról, én, *Wood Urral's Buchanan* Doktorral a' város nézegetésére mentem. Nem nagy, de tiszta: ejfzaki végén láttatik néhai téglából épült váranak maradvánnya, mert ez-is a' Birmáni hajdani városokkal-együtt mind veszni hagyattatott. — Nem meszszire tölle egy patak folydogál, mellynek partyain néhány termesztetik: a' városon-túl fok Templomot és Klastromot szemléltünk: vagyon itt a' Vice Királynak palotája, *Betellel* rakott kertye, majorja, gyümölcsöse: egy nap se múlt-el, hogy tejet, gyümölcsöt, halat nem küldött volna. Noha pedig a' Birmánok véteknek tartják, tsupa hus kívánságból elevent ölni; a' vad le-ölését tilosnak nem tartják, hanem tsak a' házi marháknak le-vágásától tartóztatják-meg magokat; de gyakran attól sem; 's a' jövevény idegeneknek azoknak evésére tellyes szabadságot engednek.

Kínáltak, ha egy pár tallért nyújtandok, egy tulyok le-ölésére 's meg-evésére - való szabadsággal; de meg nem akartam őket botránkoztatni. — Sétálván láttuk az a' kő-olzopot, mellynek talpába száznál töb' példázó jelek = emblematische Figuren, valának bé-vágva. Ezen a' kövön a' melly láb-nyom mutattatott, az a' Gaudma' vagy But' balvány Isten' nyomdokának mondatott lenni. Mondák azt-is a' Rahánok, hogy Gaudma' egyik lába a' szárazon a' másik a' Ceilon szigetén állott (Ha ezeken a' Gao avagy a' nagy Felséges Tamásnak, ki prédikállá Krisztus menybenmenetelét, a' szárazon, Continensen, és a' Szigetekben, gyorsaságot nem himezték-e eleinten; 's annak tanításától elvetemedtek, 's el-kortosodttak, mint másutt más eretnekek. Lásd a' Zsidó egyeztetésnek 17-dik folytatását.) A' sétálásról vizslya-jövet láttunk 18. Szekerekből álló utazó tárfaságot, = caravannát, mindenik szekeret hat ökör vonta, mindenik bambus-födéllel, és irott posztóval fedve volt az eső-ellen. Voltak azokban nem csak portékák, hanem aszfszonyokból, gyermekekből álló egész familiák, majmok, matskák, szajkók, harang vagy kolomp függött mindenik ökör (vagy bika) nyakáról; 's mivel hogy a' kerekek meg nem voltak kenyeve, már minek előtte láthattuk volna, jelt adott a' tsikorgások az ő közelgetésekről. Éjjel kerekben

állíttatnak a' szekerek, a' közép helyen tüzelnek, főznek, 's a' tigriseknek rájok ütésétől a' tűzellelésél őrizzkednek. 22 - dik Júniusig maradtunk *Miedében*, sokaknak látogatásával meg - tiszteltettünk, lenki se jött ajándék - nélkül, dohányt veres hagymát, rizset 's több a' félit mutattak - bé; mi - is Indiai muschelinnel, Cosimbazári keszkenyökkel vizszontag kedveskedtünk nekik. Ganges táji meszszíre Calcutól első helység Cossim - bazar. — Továb' hajózván Lungi várofsán - fellül ki - szállánk a' Vicekirály beteges fiatskája kedvéért. Kinek gyógyítására mind Doktor Buchanán, mind othon való majd husz orvosok meg - jelentek; az én Indiai *Pundit* uti tárfom - által tudakoztam magam - is minden nap a' V. Királyi kised állapottyáról; 's betsület kedvéért a' belső szobába eresztetvén a' *Pundit*, látta, hogy a' kisednek mind attya mind annya térdepelve viraszták éjjel nappal kedves magzattyokat. Segítenni kívántak némelly babona móddal is a' Doctorok pedig (holott a' nyavalyája forróság volt) mezei köményből készült thével, és külömbféle füvek forralékjával = Decoctummal. Lungi - táján addig töltöttünk időt, míg a' kised már minden veszedelmen - kívül volt. Az alatt a' baromfi vásárlásra ki - küldött Portugallus Inásom harmadnap - mulva vizsza érkezett, egy kis kotsin; beszéle, hogy a' melly városban volt, onnét *Tonga* tar-

tománya és városa 15. napi járás, és hogy volt egy faluban, mellynek lakossai *Kain* nevet viselnek, Cainíták: különböznek a' *Carián* néptől; az *Arakáni* hegyekről szakadtak oda.

3. Már fel-készültünk Umerapur felé fellyeb'-való hajózásunkra. Imé véletlenül elé-jött hajón Umerapurából az a' *Lotunus* ki a' *Rangui* partokra Vigyázó fő Tiszt: tudniillik az *Udvar* Umerapurában erre bizta, hogy előnkbe utazzon. Pompással volt fel öltözve, arany prémes hosszú bársony ruhába: először a' V. Királyhoz köszöntött-be, azután engem látogatott-meg; *Hinduistán* nyelven törve beszélt; de meg-érthette az ember. pag. 268. Értésemre adá, hogy a' *Lotunak*, avagy a' fő tanátsnak parantsolatjából az *Angliai* követségnek bé-fogadására küldetett, és hogy ő Felsege (az *Avai*, *Umerapuri*, *Birman* — *Pegui* Király) három fő rendű Tiszteket küldött *Pagamin* városába, melly fellyeb' még 7 napi járás ide, hogy a' fő városba bé-késérjenek. Küldött oda Királyi hajót számomra, 's két táborig vonatókat. *Julius* 2-dikán meg indultunk, 's mennél fellyebb' eveztünk, annál meszszebre távoztunk az *Arracáni* havasoktól. Láttunk a' partokon fok nagyobb' 's apróbb helységeket, pompás templomokat, a' ki-kötökön rizszel, hagymával, olajjal meg-rakott, 's a' fő város felé fel-készült hajókat. *Indigót* bőven termő földeket.

Nem meszszire mutattatott a' kövi olajjal bővelkedő Kút-is, és arra a' végre hogy azon olajjal meg- töltessenek, izámtalan hasas korlók a' parton hoszas rendben; a' mellyek már teli voltak bűzültek-is az ör-runk- alá: el-hajóztunk *Scho-lirua-falva* mellest, melly neve az ott tartozkodó Királyi hajó nevérol került. *Scho* az az, arany, minden a' mi királyi, az *Scho*, az az, arany titulusú az Avaiaknál. p. o. ha valaki azt akarja mondani: ezt amaszt hallá a' Király, így szól: ez a' *Scho*, avagy az arany fülhöz érkezett. A' *Scho* lábnaál voltam, az az a' Királynál: aranyból pénz nem, hanem atszzonyi némelly ékeség, és férfiui orr-gyűrű készítettik, jobbára pedig minden arany a' templo-mokra mázoltatik: elértük *Silahmiu* nagy várofsát, a' hol nevezetes a' selyem par-téka. A' selyem szál Junnánból, Chinai Tartományból hordatik Umerapurába, onnét *Silahmiuba*, a' hol posztóra, vászon-ra, öltözetre készítettik. *Pagámot*, 's annak *Niunda* nevű néhai részét el- értük 9-dik Juliusban. Pompás volt a' mint dűle-déki mutattyák, mind a' kettő, hajdan. Itt várakoztak a' királyi küldetettek reám. — El-beszéli mi dolgos falusi, városi né-peket, templomokat, hajókat, látott AVA városáig, melly az-előtt Királyi Udvar hely-volt; mit tapasztalt UMERAPURÁ-BAN, az Avai helyébe valóztatott Ud-varhelyben, hoszszasan, ékessen.

4. Avát hátunk után hagyván, láttuk már *Umerapurának* tornyait, a' *Piasatot* * a' *Tsahgaigi* városnak két néhanapján elvált hegyeken álló két de egynek tetző, tsigás tekertses módra építettett Templomit. *Umerapura* Városa egy nagy Szigetben fekszik. Számtalan hajók jártak a' táján előttünk fel 's alá: a' partokat egymással álló temérdek házok külső város módra ékesítették. A' tóon és váron innen *Tautneman* falva palmira, mongo, kokus fákkal jeleskedik. Ide rendeltetett a' Britaniai Követség szállása. Mikor ezen szép szállás-felé eveztün, láttam a' Pegui Vice Király hajóját, melly reánk várakozott; ki-szállásunkor tisztelve fogadott bennünket *Babaschin* egyéb Urakkal együtt. Ezek be-vezettek bennünket a' számunkra rendeltetett házba, melly a' tó szélétől mint egy háromszáz réfnyre esett, és magas fákkal a' déli nap sütése ellen környül véttetett. A' mint a' viradónak (ez Lufzitáni szó) a' vagy a' folyosónak ajtajához értünk, a' Pegui Vice Királytól, a' Bamui Hely tartó Tisztól (Bamu China határ táji Bramini Tartomány) és a' Vidoktól köszöntöttünk örvendezve a' fő Városba *Umerapurba* lett szerentsés érkezésünkért. Le ültünk a' szőnyegekre, 's beszélgetésünk Európa földirását illeté főképen; mellyről a' Bambui helytartó különösen

---

* A' *Piasat* a' Királyi Palota teteje.

kivánt értekezni. A' Vundok azomban hamar felém fordulván, mondá, hogy ő Felsége magát az ő Mingungi jószágára vette, a' hol *Gaudma* tiszteletére pompás egy templomot épített, de, hogy ma hólnap Umerapurába viszfa - tér. Egyetemben, hogy a' Ministerekre bizattatott az Angliai Urak tellyes betsületű alkalmaztatása, és hogy *Babaschin*-is mellettünk fog lakni, hogy, a' mire szükégünk vagyon, arra vigyázzon, a' Rangunból velünk jött két *Serri* Tisztekkal - együtt. Meg-köszöntem szivessen ezt a' tiszteletes vendégfogadást; azon sem tsudálkoztam a' mit továbbá a' Vundok értésemre adott, hogy a' Birmáni Udvar szokása ellen-való dolog volna, ha a' külső Udvari követ nyilvánságoson járkalna előbb', hogy sem a' királyi első köszöntésén által-esett. De, mivel az Európaiak meg-szokták a' sétálást, szabad egész ama' hegyekik, gyalog vagy ló hátton ki-rándulni; tsak ne igen meszire, mert a' köznép-előtt betsületet nem valának vele. Fel-vettem ezt a' betsületes oktatást-is tellyes tisztelettel. Meg-van ez a' szokás a' Birmániak' Siami szomszéd-jainál-is; 's az az ő napkeleti Országos okofságokhoz tartozando állapot, hogy kötve és vigyázva bannyanak a' külföldiekkel. — Az én házom táján volt Dr. Buchanánnak és Mr. Wodnak hajléka, voltak gunyhók a' gárdának, és tselédünk számára. A' Birmáni Strázsák más fődél-

alatt laktak, hogy minket a' tolvajoktól meg mentsenek, 's nyilván, hogy bennünket kémieljenek. Azon mulató erdőben a' mi szomszédságunkban hajlékjaik voltak nemelly úgy mondatott Követeknek Chinának Mantsegi, vagy Junnan Tartományból; kik inkább kereskedőknek láttattak lenni. Umérapurába a' Bami Helytartótól vezettettek 's talán a' Pekingi Udvar jóvá hagyásával Chinai különös tartomány követjei voltak. Eleg az, hogy szép betsülettel bánták velek a' Birmániaik. *Rhumnak* hivattatik az ítélet. tévő Bírak palotája. Ott a' Királyi végezek és más ítéletek nyilván fel-olvasztatnak; a' Birmáni vezérlés meg nem engedi, hogy titkolással mennyenek végbe a' közönséget illető dolgok. Betsületére a' nagy embereknek fok illy paloták állanak különösen azoknak házaik-mellett; állított egynehány réfnyre tőlünk egy olyan palota mi mellénk-is. Két nap dolgoztak a' mi Embereink, a' hajókból a' szállásainkra jószágaink ki-hordásán. Ott minden megvolt a' mi az ország rendi módja-szerent elegendő volt az alkalmaztatásunkra, a' szobáim lapja szőnyegekkel be volt vonva; de a' székek asztalok 's a' t. magamé voltak. Rizs, vaj, fa, főző edények adatnak bőven az Embereinknek. Az erdőben állítottak boltok-is, hogy onnét konyhára-valót, veteményt, sóot, fűszerfűszamot, tamarindot, dohányt, betel-levelet a' tse-

lédink bé-vásárolhassanak; kik között e végre száz *takal* az az: mintegy 12 font sterling, vagy 80. német tallért ütő pénz ki osztatott. Ezt a' bőkezűséget nagy nehezen magam részemről el-mel-
lőztem; de a' tselédimtől el nem lehetet távoztatnom akár mi mentegetésemmel-is.
— Ki-jártunk a' föld látogatására. p. 307.
A' Birmánok Religioja Indiából eredt. De még sem a' *Bráhmának*, hanem *Budnak* követőji. Ez az ő *Vischnu* Hienkéjeknek kilentzédik meg-jelenése. *Bud* a' *Vedam*-ban foglalt taníttását meg-változtatta, reformálta 's a' marhák áldozatját feddette. Valamint akár melly élő állatnak meg-ölését-is. A' *Bud* képe hasonlő a' Birmáni *Gaudma* képhez. *Gaudma* a' Birmánok mondása-szerént, mint egy 2,300. két ezer háromszáz esztendő-k-előtt virág-zott. (Ha ez a' szám hibás, *Gao-Tama* tanítása rendinek meg-változtatásából, 's a' *Bráhma* vallással-való keverékjéből forrhatott a' Birmánok bálványozó vallása. A' *Vischnu* névről lásd az Afz. Egyh. Történetin. 30. k. §. 42. p. 223.) A' Birmánok azt a' képet, melly *Budot* jelenti, *Gaudma*, vagy *Goutum* névvel illetik. Die Birmanen nennen das Bild, welches Bud vorstellt, *Gaudma*, oder *Goutum*. A' *Bud* a' Chinaiaknál *Foe*, a' Jápániaknál *Schaka* (Xaca) úgymond Sir *Villiam Jones*, és *Kempfer*, a' Siámiaknál *Samonocodom*. A' Lelket egyik testből a' másikba

által - költözőnek tartják; míg végtére vagv az örök boldogságba, vagy az örök kínokra nem jut, az Isten tulajdoni-közt leg-elsőnek tartják az irgalmasságát, mondják továbbá (tévelyegvén 's az Isten-től be-állíttatott Religionak világától elfordulván) hogy az Isten száz ezer versekbe foglalta 's Menunak által-adta az ő törvényét, Mi Noe? mellyet a' régi böltsek *Derma-Sastrába* avagy a' törvény-könyvbe foglaltak. Mondják, hogy Ceylan Szigetéből jutott hozzájuk az a' fabulás religió, 's nevezet-szerént Arracánon-által Ava városába. Az említett *Derma-Sastrának* (*Sathnak*-is mondatik) némelly részeit P. *Sangermano* Vincent deákra fordította. Sangermánóról lásd 17-dik szakaszban a' *Ranguiakról* irt titulusi. A' *Derma-Sastrának*, avagy a' Birmáni Religiot és törvényt *fejtegető* Kommentáriumnak ez az egyik igéje: Annak a' büntetése, a' ki igálságtalan ítéletet téfzen; nagyob' légyen, mintha ezer aszszonyt, vagy ezer Papot, vagy ezer lovat meg-ölt volna. Másutt így szól: A' Fejedelmek minden jószágos tselekedetet nevellyenek, a' gazdagokat arra ébreszszék, hogy a' szükölködöket gyámolítsák. Minden jó tselekedetek, mellyek a' Fejedelmeknek példák, vagy ösztönözések által véghez mennek, az égnek jegyző lajstromában megfognak őriztetni, és a' jószágos tselekedetek hatod része ő nekik fog tulajdoníttatni.

Az utolsó napon, annak a' nyilván való és rettenetes ítéletnek órájában, a' mindeneket fel-jegyző Lélektől az emberi tselekedetek gyémánt tábláján ki fognak tétetni. Ha ellenben az ország jó állapota el-henyéltetik, ha az igazság alunni hagyatik, ha a' tolvajságok és gyilkosságok a' földeket által-járják; a' gonofságok hatodik része a' Fejedelmek' vétkévé válik, és sanyarú büntetéssel azoknak fejekre fog szállani. A' rettenetes következtetést sem a' nyelv ki nem monthattya, sem a' toll le nem írhattya. (Sz. Tamás-után fok Apostoli munkásoktól meg-tanulván az Indusok az utolsó ítéletnek, 's az örök büntetésnek rettenetességét, és az örök boldogság tulajdonit, keverve, tsá-válva, eretnek módra könyveikbe írták azokat a' Birmániak, Ceilániak, Birmánok, Vedamisták 's a' t. Az Apostolok tanítása ki-ment az egész világra fok ezernyi ezerek meg térisével. A' Napkeleti Indusoknak, Urunk 190-dik esztendeje táji tanítóji-között nevezetes Sz. Pánténus a' ki *in orientis ultimis secessibus*, a' Napkeleti leg-belsőb' népeknél prédikálta Krisztust. Lásd *Martírol.* 7. Julii, és *Afz. Egyh. Történ.* 3. k. §. 41. p. 141.) — p. 313. A' Birmáni Udvar fényes, népes; de nem fetséllő, 's nem rendetlen, fok féle a' fellyeb' 's aláb'-való Tiszt, Helytartó, Bíró, Minister. A' Státus Minister neve *Wungi*. A' Nemesség jele a' nyakokon vi-

feltetni szokott *Tsalo*, vagy, lántz, méltósága - Szerént, kinek keveseb', kinek töb' lántz függ a' nyakáról; a' lántzok három, hat, kilentz, vagy tizenkét színrőkből állanak. A' Király huszon négyet visel. Az Udvariak, 's más Nemések ruhája, tizfrán betses, és tisztességes. (Ezek is töb' a' féliek is hosszasan le-rajzoltatnak) lábok száraitra és karjaikra némelly jeleket bökdöznek (tatuirén) 's ellenségeik-ellen azoknak a' szurdált jeleknek (babona szerű) nagy erőt tulajdonítanak. Nem olly tiszták, mint a' Hindufok Indiában, kik a' religiójokhoz tartozandó szokásból mindnap mosódnak. A' leány gyermekek karjait kisdedségektől-fogva addig forgattyák belölül külre, míg végtére a' tsontok, 's izék belső hajlásból, külsővé válhatik, 's így idővel mikor kezeket ki nyújtyák az öllyök külre esik. Artzájok szörét ki-tépik gyökereستől a' férfiak; 's azért ifiaknak láttatnak mindenkor: Egy a' feleség, de töb' az ágyos. Az Abrázattyok hasonlób' a' Chinaiakéhoz, mintsem az Hindufokéhoz: hajok fekete kótzos, hosszú. Halottyaikat megégetik; a' szegények el-temetik: mert az égetés tzeremóniája költséges. Az égetéskor a' *Rahánok* (Szerzetesek) *Gaudamához* imádkoznak; a' maradék tsontok eltemettetnek. A' Nemessebbek, fő képpen a' királyi familiából-való halottak drága szerekkel meg-kenetvén hat hétig tartat-

nak-el előb', hogy sem az égető helyre viteessenek. A' faluk és városok száma a' Birmánoknál: oda nem számlálván a' nem régen meg-vett Arkániakat, 8. ezer. Így minden helységre egy általában 300. házat, mindenik házra hat személyt számlálván; az egész nép száma' suminája 14. millio 4. száz ezer. A' Király minden jóvedelemből tized részt vehet. (A' 14. rész A' Birmáni, gyalog, lovas katonáktól, fegyverektől, eledelektől, puska poroktól, fájoktól, ásványoktól, kereskedésektől, penzekből, mértékjelektől, állattyaiktól, idő számlálástól, nyelvektől, írásoktól 's t. a' féliről beszéll.) — p. 339. A' *Birmáni HÓNAP* négy hétre osztatva van, mindenik *hét* hét nap számu; mint minálunk.

A' hétnek első napja (vagy vasárnap)

Tameng - nuaje.

Hetfő = Dalenlah.

Kedd = Eng = gah.

Serda = Bud - hu.

Tsötörtök = Kiah - Subedde.

Péntek = Rup = Kiah.

Szombat = Sunne. (talán Szün, vagy Szünő nap.)

A' Birmáni ünnep, mellyben a' dologtévés, törvénykedés meg-vagyon tiltva, s mellyet napestig böjtöléssel töltenek-el a' fanyaruabbak, 8-dik nap a' holdujju-

lás-után, a' 15-dik, avagy a' hold tölte, és a' hold fogyta utolsó napja. A' költemény szerü verseket és a' Musikát kedvelik. — A' Birmáni betű 33. egyéb vonásokon-kivül: a' rövid *a* mindenik betű elejbe iratik; de ki nem mondatik, gyönyörű az Írások; balról job' kéz felé irnak. Mindenik Klastromban vagy on könyvekből álló gyűlemény és az jobbára lakkenetű ládában tartatik. A' régi *Pali* nevű népnyelve, melly a' Religiónak ágazatira nézve Ayában, Peguban, Siámban közönséges volt (az Európaiaknál) nem igen eszméretes; de a' Birmánoknál *Pali* nyelven iratnak most-is könyvek meg-aranyozot bambus levelekre, fekete tündöklő betűkkel.

5. Az Umerapurai piatzon a' szép rozsnak egy olly vékája, melly 56. fonttal egyezett, egy *takal*, avagy egy Tsászári forintú árrú volt. De nekünk tsak parányi vevésre sem volt szükségünk: mert mind az Udvarból, mind mások ajándékából bőven jutott minden, a' látogatóinktól, gyümölts, virág, rizs, búza. Én viszfson-tag confectel, 's theé itallal szolgáltam; ezen leg-inkáb' kaptak, 's mondhatom, hogy reggeli tíz órától-fogva estelig a' théé edényeknek szüntelen keletek volt: a' katonáinknak 's tselédinknek ki-osztatott a' két *takál* az ő idejében, a' rizsel együtt a' *betelt* a' szomszéd kertekből frissiben nyerhettük. Az én Bengalai kép írómnak, 's a' füvek

füvek le-rajzsolójának hire hamar el-jutott az arany fülekhez-is; azért a' Király egy üveg pohárra irott képet küldött hozzá, hogy azt rajzollya-le papirosra; ez a' kép elefánt vadázatot tett szem elejbe: az én képirom annyira meg-tettfzett, hogy a' Gaudma képe irását-is reá bizta. Kért a' Király olly szép üveg poharak tsinálására Angliai mestert-is, mint a' mi finomok az Angliaiak, ismértes ugyan az üveg-tsinálás Afriában, de nem olly tekéletes, mint Angliában: olly mester nem volt velem; hanem a' taníttáft Dr. *Buchanan* magára vállolta, én pedig egy *Anglus Encyclopaediát* költsönöztem nékik, 's meg-mutattam annak azt a' részét, melly az üveg-tsinálásról oktat. Azt *Babaschin*, és az Örmény Tolmáts azonnal Birmán nyelvre fordították. El-végzettem a' Tisztekkal, mi tzeremoniával mennyen-végbe a' Királynál Umerápurában lejendő audientiám; ki-nyertem, hogy Dr. Buchanán-is azon jelen-lehessen: meg-engedték, hogy ló háton, de nem elefánt háton jöhessen arra: mert ez tsak a' leg-föb' emberek betsülete. A' Király, számára szánt ajándékokat rendbe szedtem, és különös ládákba rakosgattam. Voltak azok-között mind Indiai, mind Európai művek, úgymint tükrök, simított üvegek, puskák, selyem poztó végek, válagatott musselinek: Sanscriti nyelven pompás színekkel iratott Könyv. Ez mássa (copiája volt a' Bagvaatnak, Gitának

arany tokban, 's a' Bengali General. Gu-
bernátortól a' Birmáni Felségnek küldetett
ajándékul: volt egy villám szóró = gyán-
tás-edény-szerszám, machina electrica,
mellynek erejét már tudták némelly Bir-
mánok, mert illy villám-szerszám már az
előtt egy Frantziától ide hozatott. 30-dik
Augustusban felestek-után elé-jött egy Se-
redogi vagy Titoknok-Tiszt, tudunkra
adván, hogy készszen állanak a' hajók,
mellyeken Umerapurába, az Udvarhely-
re által-téteffünk; az embereink már ün-
neplő öltözetben voltak, in ihrer Gala-
livre, a' garda paradérozott; de fegyver-
nélkül (mert fegyveressen az udvarba nem
szabad járulni) Az ajándékok a' hajókra
küldettek, 's mi is azokba vettük magun-
kat Babalchinnel, 's más Tisztekkel; után-
nunk jöttek a' Chinai követek-is (az elfőn
kívül, ki már haldaklott.) Által jutánk, 's
a' tulsó parton vártak már bennünket a'
Birmáni Tisztek tzeremóniás ruhákba öl-
tözve, az elefántok, a' lovak. Fel-ültünk,
's a' belső város-felé utaztunk. Elöttem
egy más után ló-háton három Tiszt 's leg-
előre a' Tzeremonia-mesier; utánnok én
elefántháton, velem ló háton Wood, Bu-
chanan; utób *Babaschin* a' Tolmáts elefán-
tokon tovább a' Chinai követek, kik-
előtt az embereik zászlókat hordoztak:
lassan mentünk, hogy az ajándékok hordo-
zóit ne sietessük, az uttzák téglával voltak
terítve, a' házok fából állottak ugyan, de

ágokkal és virágokkal fel voltak ékesítve: a' báltosok az útzák-felé ki-rakták leg szep' portékájokat, a' házok elei, teteji, teli voltak, reánk bámuló emberekkel; alig mehetünk férelmek-nélkül el közöttök; ki ki mihent látott bennünket larkára ült. A' *Pagvaat*, avagy a' hajdu legény, a' kik előnkbe bámulva találtak állani, meg nem ütötte, hanem az ő hofzszu fehér bottyával előttök a' földet verte. Sok hofzszu egyenes utzán mentünk az udvar-felé: által utaztunk az udvarvár árka hidján, a' bástyák, 's várták-mellett (azok silányok) a' kapun belől láttuk a' Tifztek, és a' királyi Familia házait; által-mentünk a' pia-tzon, a' hol konyhára-való holmi árulta-tott, egy fapóltznál le-szállottunk: gyalog oda értünk a' hol a' tzeremonia-mester Ba-baschin-által meg-intett bennünket, hogy fejünkhöz emelvén kezünket gyenge meg-hajlásunkkal tisztellyük a' királyi palotát egyebek példajaként; engedtünk; noha még attól meszszetskére voltunk; azt azu-tán-is tselekedte másutt velünk a' mester unalmas móddal, végtére a' *Rhumba* avagy a' mindenfelől nyílt palotába léptünk, a' hol lábbelinket le kellett ölténünk onnét más nagy palotába, a' hol az ajándékjaink le-rakattak, szőnyegekre ültünk kifelé a' lábainkal; 's láttuk mi késérettel, elefán-tonkon, trifrán jöttek az udvarba a' királyi Vérüket, 's utollyára az *Engi-Tikien*, avagy a' korona örököse. Azalatt el-ütötték a'

tizenkét órát; az az a' palota-mellett álló nagy dobon azt ki-verték. A' hogy a' Rhumból a' nagy palótába lépett a' korona örököse, bé-léptünk mi-is; de az ő tzeremoniás parantsolativál a' mester ismét alkalmatlankodott. A' tzifra, tágos, gyönyörű királyi palotának belseje, a' hová a' nagy Urakkal léptünk, tsak az első tekéntete is álmélkodásra indíthattya a' jövevényt, rendre állíttatott hetvén hét oszlop tartya annak a' tetejét, melly sok kisséb' héjjazatokból áll mesterségesen a' felső ékes tsuttsáig, melly *puasat*-nevü. A' Királyi trónus nem láttatik, ha tsak a' *Lotu*-ba avagy ebbe a' nagy palótába maga a' Király elé nem jön (a' mint ezen látogatásunkor elé nem jött) A' K. Hertzegek tulajdon magasb, vagy alacsonyab helyre ültek, a' kissébbek szönyekekre; valamint mi-is, meg-intetvén hogy a' talpunk a' trónus felé ne fordúllyon. Veszödtünk az ülés módjával, mellyhez a' birmániaiak szoktak, 's abban áll, hogy az al felet a' sarkok ériék, de nem a' föld szine; mosólyóktak-is, látván veszödfégünket. A' le-ülésünk-után, meg-jelentek az üres trónus-előtt Papi fejér öltözetben nyoltz Braminok, 's egy fertál óráig imádkoztak fenn szóval; minnekutánna azok ki léptek a' Bengali Generális Helytartó Levele ezüst póltzra tetetett szinte a' királyi trónus gátora elenében. Elé-jött egy *Sandoghaan*, avagy tzeremónia mester; háromszor földig hajol-

ván homlokával azt értette, 's el-olvasta vagy-is inkább el-énekelte Birmáni nyelven a' Generalis Helytartó Levelét, ismét beborúlt mint előb, és el-olvasta a' Királynak hozott ajándékok' számát. Az ismételt hajlások-után illy kérdéseket tett előmbé: Ők ugye meszsze földről jöttek? mennyi ideje, hogy onnét ki-jöttek? mint volt az Angliai Király, Királyné, 's a' királyi familia akkor, mikor onnét azoktól az utolsó tudósítás érkezett? Háboruba vagy békeességbe volt e' Angliai, 's hazájok nem volte zavaros állapotban? Meg-feleltem Persa nyelven: hogy nagy Británnia a' Frantziákkal hadakozik ugyan; de othon békeességben él. Feleletim-után Confectek hozattak előnkbe, üveg ezüst, portzelán edényekben, a' számak töb' volt száznál. Tsak mi előnkbe nyujtattak, kóstolgattuk, 's jó izüeknek találtuk lenni. El-múlván egy óra meg-intettünk az el-mehetésre: meg-hajtván magunkat, az előbbi szobából néztük, mint takarodnak vizsza előttünk a' Hertzegek fel-ülvén, 's magok-után mint a' jövéskor betelt-tartó edényt, vizes palatzkot, árnyék vetőt's t. a' f. hordoztatván. Három óra volt, hogy az erdötskénkbe vizsza-érkeztünk, a' nagy melegben; igen meg-elégedvén azzal a' mit tapasztaltunk. Az egész fel-készülés tündöklő vólt, és a' királyi Udvar méltóságához illendő.

6. Más nap reggel 31. Augusztusban a' Ranguhi Schabender és Babaschin látogatásomra jöven, azt jelenték, hogy, holott az audientiám már meg-lelt; elefántokat 's lovakat elé-parantsolhatok, 's oda mehetek, a' hová kedvem ér. A' korona örököse is audientziáraidézett; de arra azt feleltem, hogy ha arra személlye-szerént maga meg-jelenik; szolgálók: egyebaránt mentegetnem kell magamat. A' tzeremonia mester gorombasága-ellen panaszt tettem; a' volt a' felelet: azért be-fog záratatni. Tsak későn halám azt-is, hogy a' látogatáskor a' K. Hertzegeknek, 's a' leg-főb' méltóságoknak ajándékokkal kell udvarolnom. Bé-vásároltattam azokat hamarjában. Első Septemberben által tétetvén a' tó tulsó partyára, majd tsak nem olly pompával mentünk a' korona örököse palotája-felé, mint tegnap a' királyi Udvarba. Minekutánna a' belső fényes palotában le-ültünk volna, négy Bráminok papi ruhában elé álván fel-modották az imád-ságokat: fel-nyittatott a' korona Hertzege ülő helye-előtt lévő tábla, 's megette szemléltetett az örökös Hg. ülve: meg-hajultak előttök az Udvariak: arannyal tündöklött: az ajándékjaink neme fel-olvastatott egyelőtte térdeplőtől: a' fő Hg. fenn-állva egyik felé se nézvén, halgatott, el-múlt egy fertály óra ezen néma audientziának alatta; be-vonattak előtte a' táblák, 's azután nem láthattuk. Elé-hozattak aranyos

edényekben a' jó izü tsemegék. Ki-költöztünk a' nagy Udvarra, fel-ültünk, és *Mida Prának*, a' Királyné Annyának palotája-felé utaztunk; annak tisztelésére. Béleltünk tzipönk le-vetve az oszlopos, kárpitos, szönyeges, tzafrangos, Sófákkal ékes belső hajlékba, ülve találtunk ott Urakat, aszszonyságokat, hely mutattattatott nekünk-is a' le-ülésre. Be-jött a' belső szobából egy két óra pertzenés után az életemes Dáma *Mida-Pra* (mintha mondanád tiszteles anya) két szoba-leányinak karjaikratámofzkodván, a' harmadik a' hoszszu ruhája végét tartogatá, lassu lépéssel: a' felsőb székre le-telepedett: hoszszu fehér haja a' vállán le-lógott, a' fején se főkötőt se más ékességet nem hordozott: hoszszu köntöse fehér musselinből állott, nyakát vállát aranyos kendő környékező; a' szoba leányi le-terdepeltek előtte. Bejövésekor meg-hajtották előtte magokat mind az urak mind az aszszonyok; én egy szép muselin darabot mutattám-bé neki; azt a' tzeremónia mester ki hirdette, 's kérte nevemben a' Fejedelem aszszonyt, hogy fogadja-el. Kedvező szemmel tekéntett reánk, egynehány kérdések között, tudakozá nevünket, hány esztendősek vagyunk? mint vagyon a' követségünk állapottya? midőn ezekre meg-feleltünk volna, mondá az Aszszony: hogy kérni fogja az Istent, hogy mi-is olly koros időt érjünk-el, a' mi nagy az övé; 's oda tevé,

hogy ő már hetven két esztendő. Az után hogy a' palotát el-hagyta, fel-tétettek a' drága gyümültök, és más tsemegék. Feladatott válagatva minden, a' mit China's tulajdon országok teremt. A' következő napokban meg-látagattunk egyéb fő Uraságokat. Azoktól vilzsza utazván egy tágos udvaron láttunk kötélén tántzolókat, 's mesterséges játékosokat; azt igen tsudáltuk, mikor egyik mester játékból a' dárda hegyét meztelen vállára a' másikat egy oszlophoz támasztá, 's ahoz addig nyomton nyomta, míg a' dárda meg nem hajlott, 's ketté nem törött válla bőre általjárásánélkül. Másutt tántzolókat láttunk, és komediásokat. Bé mentünk a' királyi könyvház palotájába-is; avagy a' *Pidikat-Tikba*, melly egy, széles kövekkel meg-rakott udvaron áll, kívül-belül gyönyörű egy *Kium*, vagy kalaszirom mellett. Ennek oszlopi arany táblákkal voltak bé-vonva. *Gaudama* balvány képe tündöklő márványból ülve láttatott: a' falakon az alája rendelt mennyei lelkeknek és az imádkozó Ráhánoknak képei földszint borúlva szemléltettek. A' *Kiumból* a' Bibliothecába mentünk. Az akkor bé-téve volt, 's a' gondviselője mondá, hogy ki-nyitása nem áll hatalmában; de hogy belől se láthatni mást, hanem tsak a' félit a' mit a' gátorszobában im' szemlélünk. Láttunk ott arannyal 's lack-mázzal ragyogó ládákat a' falak-mellett szép rendben; én ötven

illy ládákat vettem-észre ; de százan-is lehettek : a' könyvek rendit 's foglalattyát a' ládák táblája arany betűkkel mutogatta. Két ládát fel-nyitott, 's mutatott nekem egynehány szép kézírásokat elefántsontr vékony leveleken, azoknak kötettyeken arany virágok ragyottak. Láttam némellykönyveket, mellyek a' régi *Pali* szent nevű nyelven irattak. Szép rendben volt minden, 's mondák, hogy azon ládákban mindenféle tárgyat illendő, főkép' Theologiához tartozandó könyvek tartatnak, vannak Történetes, orvos mesterségű, költeményes, tónust, rajszolást illető könyvek : számba szedettek mind. Ha a' könyvház' belsejében-is annyi a' ládákban a' könyv a' mennyi eme' kettőben, vetekedhetik a' Birmán Király egyéb Fejedelmek könyvei számával.

7. Más látogatáskor szemléltük azt a' méltóságos *Kiumot*, melly aranyos Piasat-hal, avagy tetővel mutogatta magát, mint a' féle koronával. Azt *Mida-Pra* építette. Más egy kiumnak azon tájon a' neve *Kium-dogi* vagy királyi klastrom. Ez különös méltóságú, ott a' fő Pap akart bennünket tiszteelve fogadni ; nem pedig az ő szokott Residentziájában, melly oda két mértföldnyire fekvő Kium. A' *Kium-dogi* tekéletes mesterségű ékes, pompás, aranyos épület ; noha merő fából építettett : a' teteje egy más fölibe emeltetett öt födelekből állott, mellyek fellyeb' fellyeb' mind apróbb kar-

tsuságuak voltak: mindeniket metélt-gátoru, zászlós, aranyos környék foglalá-bé: az épület 12. lábnyira fel-emeltetvén a' földszinétül 150. oszlopokon állott. A' Belseje-is oszlopokkal, gátorokkal, aranyozott emeletekkel, Gaudma márvány képével, borúlt ájtatoskodókkal, a' fő Pap jelenlétével (Seredával) jeleskedett. A' mint a' Salába be-léptünk, mind a' velünk lévő Chinai ember, mind a' Birmánok leborúltak a' Gaudma Képe-előtt, köszöntötték a' Seredát-is földig értetvén homlokokat, az elejbe terjesztett szőnyegekre le-telepedtünk: szép udvarisággal fogadott bennünket: mintegy 40. esztendősnék tett-szett lenni: egy vég posztóval meg-aján-dekoztam, és aranyozott egynehány viafz gyertyával. Kérdé a' többiközött: mennyi ideig tart Agliából Indiáig az utazás; hoz-zá tevé: hogy mi különös rendű emberek vagyunk, hogy illy meszfszire utazunk. Én a' kalasfom pompás tulajdonsági ditsé-re fordítottam szavaimat; arra azt felelte: hogy ezek a' világi mulandóságok ötet nem gyönyörködtetik, holott ő úgy él e' vilá-gon mint szarándok, kértem: imádkozék érettem, arra azt mondá: hogy az emberi nemzetnek boldogságáért mindennap imád-kozik; azomban, hogy minket Gaudmá-nak különös oltalmába fog ajánlani. On-nét elefántyaink hátain tovább utazván egy olly rónára értünk, a' fok falu és ka-lasfom állatt szerta szítt; két Angliai mért-

földek-után a' kalasziromok száma annyira nevededett, hogy azokat nem győztük számlálni. Azoknak egyikébe, melly *Knebang-Kium*, az az, halhatatlanság Kalasziroma nevű, be mentünk, száz ötven lábnyira hosszú a' királyi Piasáttya, a' fedelek szokás szerént egymás felett töb' emeletűek voltak. A' *Sereda* be-balsamozott holt tetemi itten tétetnek-ki. Harmintz hat aranyos oszlopok tartják a' fedeleket; a' középsők 40. lábnyi hosszúságúak, külső helyeken a' fölgön derekallyak hevertek kemény vánkossokkal együtt; a' Rahánok nyugodalmára volt ottan egy imád-ságos könyvekkel rakott póltz-is. Abból a' *Seredának* szokott Residentziájába utaztunk. Ez az épület mind nagyságával, mind pompájával fellyül halladja a' többi ki-mokat, mellyeket eddig láttunk; és ez az ő neme szerént talán a' világon leg-méltó-ságosab'. Fából építettett ugyan tellyeség-gel, 's hasonló amához a' hol a' *Seredát* talál-tuk, de tágosab' és magasab'; az osz-lopok rendi sűrű, 's némellyek hatvan lábnyi magassággal egyeznek, 's mind simított arannyal bé lévén vonva, tsudálatosan ragyogtak. Nehéz volna, író vagy festő tollal, ennek a' rend-kévül álmélko-dásra méltó épületnek minden tulajdonit le-ábrázolni. A' temérdek arany melly mind belől mind kívől a' hol az nedves levegő-is érheti, reá mázoltatott, bámu-lásra indíthattya a' jövevényt. Én szebbet

ki nem gondolhatok. Egy aranyos deszkázatu szobátska benne a' *Seredának* aluvó rekesze. Annak táján láttattak a' derekallyak a' Rahánok számára: a' *Gaudama* bálvánnya részből volt, előtte Europai gyertya-tarto állott simított üvegekből, stand eine europäische Girandole von geschliffenen Glase. Sok Udvarokon átalakelvén, láttunk azokban sok apró klastromokat, és templomotskákat: mutattatott egy oriás magasságu réz képe *Rakus*-nak, avagy a' *Hindus* ördögnek, mellyek *Arracan* el-foglalásakor hozattak-által. Más egy pompás új Templomba vezettettünk, melly az Arracanból hozatott *Gaudma* bálvány réz képe tiszteletére építettett noha még készfszen nem volt tellyességgel, mintegy tiz lábnyi magasságu a' bálvány, a' falak aranyosok, sok féle színü tükrökkel rakottak. Forr oda a' bálványozó nép. (A' Bir-máni szerzetesek neve *Rahan*, talán ᠷᠠᠨᠠᠨ *ranan*, cantavit, éneklést jelentő szóból eredt. Láttuk, az audentzia-előtt mint énekeltek. Ha az említett Arakani Gaudma temploma hét fedelit, és felettek sugarassan fel-álló kerefszt-nyeleket, azokon a' zászló modu forgókat, és balra, jobbra felül ki álló részeket meg-nézegettyük, kerefszt jeleket veszünk észre rajtok) Be-vezettettünk a' *Tsundába* avagy a' vendégfogadóba; mellynek öt hoszfszas palotáji, oszlopokkal, mellyek a' piros festéken arany mázzal kedveskedtek, voltak egy-

mástól el-választva, 204. az oszlopok szá-
 ma, az épület hossza 576, széle mintegy
 12: a' padimentom *tsunámos*, az az: mély-
 izel, össze zuzott szappanykövel, és olaj-
 jal kevert tündöklő marvannyá vált haba-
 rékből áll. Az öregebbik *Wunginak* költ-
 ségén épült-fel nem régen; 's betsületére
 válik mind néki, mind az Ország ékesé-
 gére szolgál. A' nap melege el-érte a' leg-
 torrob' tetőt, reggeli hét órától-fogva de-
 lesti másodikig álhatatos járkálásunk nyu-
 godalmat kívánt, le-ültünk a' derekallyak-
 ra, 's a' magunkkal hozott hideg konyhá-
 ról ebédeltünk, állott pedig az tsibéből,
 vajból, kenyérből, borból; a' Schaben-
 der ahoz drága vermicelli-levest, és Pillá-
 vat, az az rizst adott: a' nép sokasága,
 melly látásunkra elé-toldúlt, éppen nem
 volt alkalmatosságukra. — Vízfsza-jövet
 meg-nézegettük Umerapura külső-belső
 bástyáit, vártáit, kapuit, ezeknek nagy-
 gya, apraja tizenkettő. (Symes Major
 holzasan le-írja tovább a' 389. levéltől-
 fogva minémű igyekezettel nyerte-ki azt,
 hogy betsülete légyen olly audientziára,
 mellyen személlye-szerént a' Király meg-
 jelennyen, azt láthassa, és tőle a' követsé-
 gének tárgyát illentő Levelet kaphasson.)
 30-dik Septemberben adatott a' kívánt au-
 dientzia, pompás oda menetellel a' hol a'
 Királyi trónus állott. Az oda érkezés-után
 a' hogy egy jó fertály óra el-múlt, nagy
 zörgéssel fel-nyitattak a' királyi széket

fedező ajtók, a' belső palótából ki jött a' Királyi Felség, 's lépni kezdett a' trónus gráditsára. A' lépései fellette lassuak voltak, mintha szárai nem birnák; megfogodzott, 's oldalast támaszkodott. De a' mint tudtomra adatott ennek a' bitzegő járulásnak az oka a' királyi ruházatnak neheze vala: mert a' Király csak az aranyban ötven fontnál többet viselt a' ruháján. A' mint a' poltzot elérte, megállott, mintha ki akarná fúni magát: felült osztán a' kiivarrott vánkossra keresztsbe kólsúlván szárait: a' koronája olyan volt, mint a' nagy golyobisból álló és drága kövekkel bőven ki-rakott süveg; drága gyűrűk ragyogtak az újjain, a' vállain aranyos, sőt úgy tetszik merő aranyból vert szárnyok láttattak; de mellyek a' járásban nem igen könnyebbíték: mint egy 50. és 60. esztendő közzü korosnak láttatott lenni. Alig jött elé közinkbe, minden jelen lévő meg-hajtá magát, 's imádkozó módra kezeit összefektette, mi tőlünk más nem kívántatott, hanem a' hajlás, és a' talpunnak ültünkben a' Király-felé nyújtása. Az meg-lévén, elé-állott egy *Nachan*, és mulika-rendű ejtéssel, cadentziával felmondotta azoknak a' neveket, kik ezen napon ő Felségének elejbe ajándékokat hozni kötelesek: az enyim Benaresi arany-brocat darabból állott, Buchanan Dr. és Wood Ur-is bé-adták az ő ajándékjokat. Midőn a' nevünk ki-mondatott, a' markunkba

egynehány rizs-mag adatott, olly intéssel hogy hajtsuk-meg magunkat, a' mennyire tölünk ki-telhetik. Erre a' Király meg-ízlámlott, némelly Jelenlévökre Tisztrendeket osztatván; ki-mentek a' Heroldok az Udvarra, 's a' Tiszteket ki-álták. Azután egynehány óra pertzenésig maradt-még jelen a' Király, 's mi reánk figyelmetesíszemeket vetett; de semmit sem ízlólt. Olly bádgyat lépéssel, a' mint jött, elment, 's az Udvar-is el-oszlott. Le-menvén, jól meg aranyozott két ágyút láttunk a' gráditok-mellett; és egy pompás királyi hintót, mellynek mind teteje, mind be-fogott két lovai szerfszámi arannyal tündöklöttek. A' Lotuból a' Rhumba mentünk, ott benyújtatott nékem a' Bengali Gen. Helytartóhoz szóló királyi Levél. Az Udvar külső elején láttuk azt a' nagy ágyút, melly ide Arracánból hozatott, megaranyoztatott, 's mint győzödelem jele öríztetett: részből áll, 's 30. lábnyira hofzszu. Vigyázatra méltó az, hogy mindenek, a' mik a' meggyőzött Arakánból által hurtzoltattak, a' Gaudma képe, az orofzlányok, ördögök, ez az ágyú, mind rézből készítettetek.

8. Ki nyertem azon papirosokat, melyekre fel volt írva, mi alku és adó-szerént lészzen szabad az Anglusoknak kereskedésre járni a' Birmáni partokra. Könyveket kívántam venni; de az tilalmasnak, mondatott. A' Királyhoz fordultam. Az a' végre a' Rahánokkal tanátskozott; kik

azt felelték, hogy nem tsak szabad, hanem ditséretes dolog-is, a' hasznos isméret magvait ki-hinteni. Parantsolatot adott tehát a' Király, hogy az ő könyvházából egy Copiája, vagy Le-irt mása a' *Razavainnak* adassék nekünk; abban a' Királyok történeti foglaltatnak; adassék mása a' *Dhermasathnak*-is, avagy a' törvénykönyvnek szépen vólt írva mind a' kettő, 's festéssel 's arannyal ki-tzifrázva, le-rajzoltattam, a' meg-aranyozott tetejű, 150. lábnyi hoszszaságu Királyi hajót-is, avagy a' Scho-pandogit. Scho arany. 28-dik Octoberben fel-készültünk *Rangun*-felé a' vizsza-hajózásra. (Le-iratik minden tapasztalás, melly ütközetben esett, főképpen a' part tájisok templom) meg-látogattam *Ava* városának maradványait. p. 413. *Minangdu* falvánál láttam leg-előszször egy téglából épült Kiumot vagy Kalastromot. Meg-látogattuk azon nevezetes kutakat, melyekből a' *Kövi olaj* merítettik. 17-dik Novemberben el-értük *Rangun*t. Le-írja ezen Rangui mulatása alkalmatosságával *Symes* Major, a' Bengalai, Bombay, Madrási Anglusoknak mi hasznos, és mi el-kerülhetetlenül szükséges a' tengeri hajóknak tsinálására (mellyben nagy mesterek a' Birmánok) Birmán ország *Pegui* része: mivel tsak Peguból lehet elé-hordani a' *Theca* vagy *Tectónia* nevű fát, melly leg-job' a' tengeri gályák készítésére. El-kerülhetetlenül szükséges az Avai vagy Birmán *Pegui*

gui ország' fája arra, hogy hajóink bőven legyenek: azokat mi a' mi kézi műveinkért bé-szerezhetjük. A' tengeri kikötő partjai ezen nagy országnak jobbak az Osztiindiai kereskedésre a' többinél. Nagy Britániájé a' Bengali partoknak napnnyogoti része; az Avai országiaké a' napkeleti része. Ganges torkától fogva a' Comorínumi hegy fokig egy kikötő révünk sinsz, hogy azokba 500 tonnás hajót befogadjunk; *Avának* három igen derék kikötője vagyon: *Negraís, Rangun, Mergui*. *Ava* Országá a' napkeletiek közt China után leg-betsefsebb'; sőt a' Britániai Indiához közel - létele - miatt hasznosabb' - is. Azomban azt nem várhattuk, hogy a' Birmáni győzedelmes nép, mellynek különös ítélete vagyon tulajdon nagy hatalmáról, olly félékeny tisztelettel viseltsék hozzánk, mint egyéb' Indiai Tartományok. China, Ava, 's azoknak szomszédjai dél-felé, nép-számmal meghaladták egész Európát. Hogy az *Avai* Udvarral egyet értsünk, el-mulathatatlanul szükséges. — Mig-víz-ja-jövet Rangunál tartzkodtam, a' Pegui Vice Király a' See-pferdi hajómban meg-látogatott; 's engem is bé-vezetett az ő tulajdon gyönyörű hadi hajójába, melly tellyességgel a' Birmáni hajós építő mesterek kézi művek volt. A' Sach-játék a' fő Birmáni Uraktól nagyra betsültetik, 's mondják, hogy a' az ő valóságos könyveik igéi-által nekik ez a' jád-

zás meg-engedtetik. Abban a' Királynénak nintsen helye, 's azért nehezebb az Európai Schach-játéknál. *Tsederin* a' neve a' Birmáni Schach játéknak; melly Asiában hol sadrants, hol satrants, hol tsaduranga nevű. — 27-dik Novemberben a' Seepferd hajónkon felestekemeztünk 10. orakor fel-szedtük a' vas-matskákat: a' Birmáni Várt 11. ágyú-sütéssel köszöntöttük; az tsak héttel félelt. Ezen kevésre betsüllését a' napkeleti Társaság' Zászlóinak meg-panaszolta levelem a' V. Királynak. Calkutáig egy reménység nevű, és a' Britt Compániához tartozandó hajó ké-sért bennünket. — 9-dik Xberben ellenkező széllel vesződtünk 22-ben elértem *Calcuttát*. (Bengalában Ganges torkainál) Fel 's alá járásom 10. hónapig tartott. A' 393-dik levél oldalon elé-számláltatnak a' Királytól, Királynétől, a' Korona örökösétől, más uraktól Symes Majorhoz küldett ajándékok, drága, simított, és simítatlan, aranyba foglalt, vagy nem foglalt kövek, gyűrűk, elefant fogak, felyem posztó végek, 6 étel tartó, ivó pökő-edények, Rubínok, Sáfirok, Chrysoprasok, Agathok, Klárisok. *Große Stücke des reinsten Bernsteins, Kristall-gruppe, Bernstein Rosenkrantz.* — etc.

Z

ZALALÖVÖI *Csapodi* Lajos Veszprémi nagy Prépost, Bakonyi Apátur, Scopiai Választott Püspök, néhai Jesuita, Filos, és Theologus Doktor, 1801-ben, Junius 6-dik napján; a' boldog halálra szükséges készültek után, tsendes halállal fel-adá a' lelkét. Serdülő korának (úgymond *Csapodi* Gábor Úr abban a' halottas tiszteletre tiszteletesen idéző ki-nyomtatott Levelében, melly hozzám-is el-küldetett) 17-dik esztendejétől-fogva, a' midőn tudniillik a' Jesus Társasága Sz. Szerzetébe fel-véttetett, fáradhatatlan buzgósággal, előszer ugyan a' szelid, és ékes tudományok taníttásával, utób' a' Természet titkainak, 's Mathesifnek elmés fejtegetésével, és a' tsilagzatok szorgalmatos vizsgálásával, végre az Egyházi, 's Isteni dolgokat, nem tsak józan oktatással magyarázván, hanem eme felséges tárgyakról, a' tudós világnak helyben hagyó, 's köz álmélkodásával több jeles munkákat is készítvén, mind a' két Hazának javára szentelte hasznos életét; sőt még akkor sem szünt-meg fel tett munkás tzellyának folytatásától, midőn a' meg-érdemlett nyugalom végett 1777-ben kegyelmesen ezen (VeszPrémi) T. N. Káptalonnak Tagjává rendeltetett. A' ki mind ezek-

mellett az Isteni, 's Egyházi Rendtartásoknak hiv 's okos meg-örzője, és különösen a' személly válagatást nem esmérvén, minden renden lévő Felebaráttya, mint embertársai-iránt, tulajdon erejéhez és vagyonnyához képest, ritka és példás adakozó Egyház Ember-társ vala. — A' Veszprémi Tisztelői a' Posonyi Ujság-írójánál e' képpen magasztalták. Unter seinen über jedes gemeine Lob erhobenen Tugenden, zeichneten sich vorzüglich aus, strenge Frommigkeit, und brennender Seeleneifer, der in so manchem Siechen-Lager, und noch im grauen Alter dem Beichtstuhle rastlos zuführte. — Ihn seine unbegranzte Freygebigkeit den Nothleidenden, sonderlich der Wessprimer Waisenanstalt, welcher durch ihn eine namhafte Summe zuflos, unfergesslich machen werden. Auch das in Ofen für Wirthschafts-Beamte errichtete Pensions-Institut verdankt ihm eine merkliche Unterstützung. — A' következő ditséreti-is a' Veszprémi kedvelő Társaitól irattak a' Mhirmondóhoz: „Sanyaru szentsége, böltsefsége, magamutogatásától 's minden kérkedéstől-való irtózása, szelidsége, mellyet semmi viszontagság, vagy boszszuság meg nem háborított, felségesen tündöklöttek benne.“ A' Veszprémi Káptalonban egy század negyed részét nem úgy töltötte, mint Boileau a' Kanonok életét le-írja; hanem az ellőtti hasznos munkálkodásait mind in-

káb' ki-terjesztette, 's fáradozásait szaporította. Az ifju Papság nevelése 's tanítása, a' szentségek buzgó ki-szolgáltatása, az ügyefogyottak' hathatós vigasztalása, a' szegények sorsa majd nem értéke-felett tett adakozásával való fel-segíllése, a' vendégek szünet-nélkül-való betsületes fogadása, az ellenségek össze-békéltetése, az el-nyomottak pártfogása, üldöztettek védelmezése, akár melly kedvetlen dolgok magára vállalása, Felebaráttya segítségére éjjeli nappali készsége; ezek vóltak azok a' tselekedetek, mellyek minden tehetségeit szüntelen-való foglalatosságban tartották, 's fárosztották; annyira, hogy egy napja sem mult-életének, mellyben ha mind nem, legaláb' többeket a' nevezett jó tétemények-közül véghez ne vitt volna. — Én vele élván Nagyszombatban tisztelője voltam szép példájának, mélly tudománnyának, a' gyóntató székből fáradhatatlanságának; olvasója a' Filozófiához tartozandó tulajdon kezeirásainak. A' Teológiát illető némelly böls könyveit, mihent ki-nyomtattattak, el-küldeni hozzám méltóztatta. 1. Ludovici Csapodi e Societate Jesu, in Universitate Tyrnaviensis SS. Theologiae Prof. Publici, et Sacrae Facultatis Decani, *de Gratia Christi*. Libri IV. in Usum SS. Theologiae Auditorum. Tyrnaviae Typis Collegii Academici S. J. anno 1769. 2. Ludovici Csapodi S. J. in Univ. Tyrn. SS. Theol. Prof. Publ. et Fa-

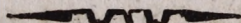
cult. Decani de Religione Revelata, Ejus
Regulis, et Virtutibus praecipuis, Libri
Tres. — Tyrnaviae Typis Coll. Acad. S.
J. anno 1771 etc. etc. Felséges ditséretet ér-
demlő Könyveit bőven elé-adandja *Paint-
ner Mihály*, Rátóthi Prépost, abban a' ké-
ziíráásban lévő, 's 'a nyomtatásra már el-
készült könyvében, mellynek ez a' Hom-
lokirása: *Bibliotheca Scriptorum Societ. Je-
su, olim Provinciae Austriae*, quae comple-
xa est Hungariam, Sclavoniam, Croatiam,
Austriam, Transilvaniam, etc. ac ad ann.
1619. Bohemiam quoque etc. Ab anno
1554. ad an. 1800. Excitatur in hoc opere
memoria Scriptorum amplius 1400.

A' ZSIDÓ SZÓKNAK

A' Magyar és egyéb Nemzetű Szókban talál-
landó hasonlításának

XVII-dik FOLYTATÁSA.

יב = BUTZ. linum igne purga-
tum. byssus. bársony. BUS per d byssus.
tiprást jelentő szó, per w. buss. búsúl.
szégyenleni. ebből eredhetett a'
búsólni, bús ember. Valamellyik-
bőj eredhetett az Indostáni *Saman*
népnél ma' penitentia-tartást jelentő
szó *Tabassa*, a' bűn szégyenlésével
és szívhéli töredelmességgel-járó-
tisztulás. Ezt a' Szót P. PAULINUS
Samscrit szónak tartya. Lásd Ma- Sam-
gyar Kház 11. Szakasz. pag. 143. Ne- scrit
vezetes könyve Paulínusnak illy ti-
tulust visel: Paulini a S. Bartholo-
maeo Carmelitae discalt. *Systema*
Brachmanicum, *Liturgicum Mytho-*
logicum etc. Romae 1791. A' má-
sik könyvének neve; *India Orien-*
talis Christiana. Szóll ezen köny-
veiben az *India Samscrit* nevű
nyelvről-is; és a' régieknél, (Plu-

tárchusnál, Alexandriai Kelemen-
 nél, Strábónál, Cicerónál, Plíni-
 usnál s a' t.) nevezetes *Brachman*,
 Scha- *Druida*, *Schaman* Indiai 's India
 man. táji sanyaru életü emberekről. A'
Schamánok, úgy mond P. Paulinus:
 Ta- Samscrit nyelven *Tabassi* nevűek,
 bafsi, és hogy *Tabassa* valóságos Samscri-
 ti szó, melly annyit tesz mint *Pe-
 nitentia*, *Busse*. De ezt Dr. *Hager*³
 ki Majór *Symesnek* *Ava*, és *Bráhma*
 Országáról irt könyvét Elöl-járó
 beszéddel és Jelölésekkel fel-ékesí-
 tette, meg nem engedi, 's a' *Tabassa*
 szót Chaldeai ('s így Zsidó
 szónak mondja lenni) abból ered-
 Buss. hetett a' Német *Busf*. 's mind a'
 kettő azt itt előre tett *Butz*, vagy
Busf szóból. *Busf* = penitentia.
 Dr. *Hager* praes. p. 7. Allein mit
 P. *Paulins*, meines gelehrten Freun-
 des erlaubniss ist es (*Tabassa*) ein
 klares chaldäisches, und Syrisches
 Wort, mit welchem die Rabinen,
 nach Morins Zeugnisse, die Buse,
 und Bekehrung zu Gott noch heut
 zu tage benennen. Es ist auch in
 Arabischen gebräuchlich.

Az *Avai* Birmáncknak Isteni
 Goda- nevek *Godama*. Az annyi, úgymond
 ma. P. *Paulinus*, mint Tehénpásztor GO
 = tehén ('s ehez hasonló a' Né-
 met *Kuch*) DAMA annyi, mint

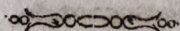

pásztor, de Doktor *Hagernek* ez a' GODAMA szó Fenitziai, Siriai, és Kháldéai szónak láttszik lenni, mert Kodem, Cadama, Cadmus, annyi mint első, Öreg (napkeleti) Elöljáró. Cadmust, Hermest, Thothot, Irástalálókat, némellyek egynek tartják, Merkurral; BUTH, Buth. a' Siamiaknál, Avaiaknál, és Indusoknál a' szerda-nap neve; a' mint ama' Mercurius tsillagénak-is. (Illyen képpen, holott a' Mercurius Mojsessel egyeztetik a' *Responso- rum* nevű könyvemben; a' Brachmánok religiójának meg-tsávált eredetére, Mojsesre mutathatunk) Butthától, Godomától mint Mesterektől szármoztak a' Gymnosofisták, kik Sanskriti nyelven, a' Gymmint P. *Paulinus* bizonyította, *Samana* nevűek, 's melly szó a' Chinaiak. *Samana* nál *Schemuen*, a' Kálmukóknál, na, és Mongoliaknál *Schaman*, a' Peguiaknál pedig és Siámiaknál a' Mesterjek nevéből *Samana-kodom*. Mind fanyaru életűek, se hussal se borral nem élnek. Ez a' *Schamana* név-is *Sanskriti* *Paulinus* szerént. Dr. *Hager* ezt-is Syro-kaldeainak mondgya: *Schamana*, úgymond = Égi, mennyei; melly szóból a' görög *σεμειός*, az az: tisztelendő szent, vette eredetét. Ezekből ered-

- tek a' Galaták' *συνώδεσι*; kik Diogenes Láertzius-szerént, szint azok voltak, kik Indiában Samanéusok valának HAGER. p. 6. 7. *בִּירְתָא* = BIRTA. palatium, castrum, Kastély. Hasonló *Byrsa*: mert a' *ת* = tav, s hangal olvastathatik. *Petav. Ratio. nar. parte 2. Intra Templi (Salamonici) et Carthaginis initia sunt anni 144. aedificata primum Botzra,*
- Byrsa.** Graecis *Byrsa*, post annos 27. exstructa Carthada, quasi arx nova. 1. ESDRAE. 6. 2. *Et inventum est in Ecbatanis, quod est castrum be birsa (= in Byrsa) in Medena provincia, volumen unum, talisque scriptus erat in eo commentarius.* Dikronah. ehez
- Chro** hasonló a' *kronika*. Dikrona memoriale scriptum radix *דָּכַר* = *dacar*, pro
- tzégér.** *זָכַר* = *zacar*. recordatus est. tudnillik a' z. d. betűre változik a' Chal-deusnál.
- Pra.** PRA. Ez a' szó a' Birmani, Pegui, Siámi nyelven annyi mint:
- Para.** tisztlenlendő; ez a' Papnak, Királynak, földes Urnak, templomnak tiszteltető titulussa. Lásd Mkház 17-dik szakasz. titulo *Rangu-Peguia* §. 2. és *Umerapuriak* §. 2. ha-
- Prav.** sonló *Prav* hasonló *Para*; vagy *ταρα* lán *Para* per Sincopen = *Pra. Parabramma*, talán annyi mint *Tisztelendő Bramma*, vagy *Para-Ab-*

ramma. tiszteletes Abram. MAF- Para-
FEJUS Hist. Ind. L. 1. p. 27. Brach- bram-
manae, graecis Gymnosophistae ma-
al. Jogues. al abducti *Parabrammam* Brach-
nescio quem Deoru antiquissimum co- man.
lunt, et ex eo filios tres: quorum in
gratiam TERNA FILA gerunt e collo n
suspensa. A' Braman, vagy Bir-
man népnél a' go dama, hago = gao
felséges, és dama ha annyi, mint
Tama; nem de felséges *Toma*? a'
kitől az utóbbi Braminok tanul-
tak. A' Templomjok tetején, a' *Ti*, *Ti*.
ha = *te* vagy *Tav*; ha = *Jel*, az n.
a' meg-aranyozott, és pompás,
erős árnyék-vetővel ékes kereszt-
vas; az előtt a' kereszt jele lehetett.
Lásd *Rangu-Peru* §. 2. Mafej. ibid.
Libri (*Librorum Bramanicor. Ar-*
cana) ne in vulgus prodeant, ca-
vent quam diligentissime. Annak a'
Religiói titkolásnak jelét adta a'
Birmáni Király, kételkedvén, ha
szabade az idegeneknek a' féle Re-
ligiói könyveket adni; lásd 17-dik
szakasz. tit, *Umerapuriak*. §. 8. —
Ugy tetszik valamint az *Alcorán*
annyi, mint Isteni törvény; de mi,
hogy ne láttassunk azt Isteninek
tartani, tsak *Koránnak* nevezzük;
ugy a' *Para-Bramai* vallás, annyi,
mint tisztelendő Bramai religio; de
a' tisztelendőségét el-hagyván, tsak

Brámainak mondathatik; melly talán eleinten *Abrahám* hitének 's vallásának követéséből állott; de utób' bálványozással meg-keverte-tett; az Apostolok prédikállása-után pedig, mellynek taníttását mások tisztán meg-tartották; az Indusok, a' *Gaudma* tisztelőji, az ő bálványozó vallások moslékába zavarták. Lásd ismét a' Mkház 17. Szakaszában az *Umerapuriakról* irt titulust §. 4. *

תורה = THORA, lex, doctrina, ratio. Ebből eredhetett a tör-tör-vény, 's a' Birmáni *Dher*; vény. melly szó talán annyi mint tör-korán. vény, 's a' *massaht*, fel-emelés, pro-to-zászló, próba késértet. *Therma-ra. sath* a' Birmánoknál törvény-köny-dher-vet (talán törvény-fejtést) jelent. masath Lásd *Umerap.* §. 8.
vischnu

VISCHNU, talán = és *Üdvö-zítettök* az Ischosra változtatott IESU névből. Lásd Mkház 17-dik szaka-sz tit. *Umerapur.* §. 4. Azomban a' *Vischu* szó az Indusoknál Istent jelent; noha ők ezen titnlust az ő bálványaiknak tulajdonították. A' mint az Afz. Egyh. Történetiben. 30-dik kben. §. 41. Stöckleinből je-

---

* A *Gaoh*, *Gaah* szók erejéről lásd a' 6-dik Zsi-dó Folytatást Mkház XII. Szakasz 126-dik Levél.

lentém, *P. Calmette* Jesuita 1730-
dikban a' Frantziákhoz ezeket írta
Balabarámból Carnate Országából.
„Az Indufoknál *Bartaschastram*
nevű könyv vagyon. Az a' világ-
nak negyedik idő rendiről jöven-
dőre így tudósított: Akkor a' *Scham-*
belam nevű városban egy *Brama* Brama
fog születni: ez lesz *Vischnu* Jesu
ő a' szent Írást minden egyéb tudo-
mánnal együtt által fogja érteni a'
bűnből a' világot ki-fogja tisztít-
tani, és véghez viendi, hogy az
igaság és igaz mondás mindenütt
uralkodjék. Az *Aschua* nevű Aldo-
zatot be-fogja mutatni, az az Aldo-
zat az egész világon el terjed. *Visch-*
nu, úgymond Calamette: az Indu- visch-
foknál az Istent jelent; noha ők nu.
ezen nevet a' bálványoknak adják.
A' könyv leg-alább ezer nyoltz száz
esztendők - előtt iratott. A' *Jeschu* Jeschu
nevet *Jeschudunak* lehet olvasni:
mert a' *dn* az Indufoknál minden
vezeték névhez ragasztatik. *Scham-*
bali vagy *Schamba* a' rizst, oryzát Scham
jelenti: az Indufoknál minden napi ba.
kenyér a' *rizs*, és így *Schambe-*
lam nem más, hanem kenyér-ház
= Betlehem. *Aschua*, úgy tetik, Beth-
a' Zsidó *Jascha* szóból, melly üd-
vözítettést jelent, eredendő.

בטח = BATACH. *sisus est,*

fiducia. bizodalmat, remenységet jelentő szó. כַּטָּה = Batha = ki-mondotta. ha *r* vettetik közbe, és várta. ha *b* = v. hasonló warten. várta. Vár valamit a' reménység כַּטָּה = BADA, hazudott, effinxit. megváltoztatást jelentő szó. — A' Brahmánoknál, vagy-is inkább a' Birmán Avai Országaiaknál, bálvány Istenkéjeke ? törvénytevőjeke ?

Bud. *Bud*, vagy, *Buth* nevü. Talám ama' Zsidó szók' valamelyikéből forrott, 's annyit tesz, mint *változtató*: mert ugyan-is a' *Bud* a' Brahmáni régi *Kedam* nevü törvény-könyvben sokat, és nevezet-szerént azt a' változást tette: hogy *marhák ezután ne áldoztassanak*. Ez a' változtató *Bud* a' Birmán Avai

Gaud-népnél *Gaudma*, vagy *Goutum* nevü. Ki tudja, ha nem az, vagy annak Istene jelentetik - é ezen szókon, ki az ó Testamentomi véres Áldozatokat egy véretlen Áldozattá változtatta. Lásd *Umerapuriak*. Mkház 17-dik szakasz §. 4. A' *Rizsnek* ének-után a' markolatban a' Királyi trónus-előtt, fő, melly, egész testi meg-hajlásával járó bé-mutatása nem valami majmozása e, az igaz Hit prédikállása-után, a' jó Religiónak megváltoztatásának utánna. Lásd Ume-

rap. §. 7. a' Rizs be-mutatásáról. Midőn a' Bengali Calcuti Anglus Társaságtól Botánba, Tibet tájára vagy részére küldetvén *Turner* Samu Kapitány 1783-ban, Soobah nevű fő tisztsőtől az othonyos né-melly tzeremóniára vezettetne ló háton a' társaival-együtt egy me-redék hegyre az előre vitetett zász-lók után, látta többszöri keletét a' Rizsnek azon tzeremónia rendiben, pag. 47. *Turners* Gesandtschaftsreise Berlin. 1801. Látta ott először a' tántzoló-éneklő leányzókat, a' fa-mellett pedig a' külömbféle színű lepedőkkel, posztókkal, selyem-mel, virágokkal fel-ékesítettett oltárt; látta továbbá, hogy az ol-tár-előtt HÁROM LÁMPÁS égett; * ezek mellett virágok és gyümölcsök heverték a' tsészékben. Az oltár-előtt hat személy állott 5. egymás mellett illy rendel: bal-felől első volt a' *Lama*, mellette egy Pap, a' ki egy görbe vassal egy nagy dobót ütögetet, e' mel-lett tzimbaliomos más egy Pap;

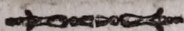
* A' HÁROM Lámpás: HÁROM sinór-hordo-zás: az oltár-előtt étel, ital, és annak ki-osztása, nem példázta-e eleintén azon titkokat, mellyeket hallottak 's utób' bálvány szerüekké tettek? Lásd itt II. II. 5. 2.

következett más egy Pap az ő dobjával; ezt más érte, a' ki egy emberi szár-tsonból tsinált sipot fujt, a' job' végén két trombitás állott. Nékünk először égő gyertya nyujtatott, melly illatozó szerekéből készítettett; 's előnkbe hozatott

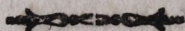
Rizs. egy Rizsszel teli tál, mellyben egy égő gyertya állott egyenesen; meg-illettük ujjainkkal a' Rizset, a' Socbahnak példája szerént, 's a' tál egyvégbe az oltárra tétetett. A' *Soobah* az oltár bal oldala-mellett állott, mi ellenben-által egy magas helyen. A' tzeremónia kezdete abban állott, hogy a' Papok énekeltek-is musikáltak-is egyetemben, dobbal, trombitával, tzimbaliommal. Ez tiz óra pertzenésig tartott: következtek némelly imádások méllyen zúgó hangal. Azoknak vége lévén, tsendefség lett. Azután a' *Soobah* fehér kendővel befödözte száját, orrát, egész ábrázattyát, 's az elejbe hozott mentzében meg-mosta a' kézeit: nekünk egy fehér kendő nyujtatott, 's azzal az oltárhoz közelítenünk kellett, egyik végét mi tartottuk, a' másikat a' Pap; 's a' hogy azt mi el-eresztettük, a' Paptól az égő gyertyák fölött vonogattatott. Ismét imádkoztak, 's egynehány

Rizs-

Rizs-szemet a' Papok körül-szór-
tak, a' kendő pedig páltzára köt-
tetett. A' *Soobah* hozzánk lépett a'
zászlók fel-emeltettek, 's a' Cov-
vry nevű tsészékben lévő Rizs a' Covri.
gyümöltsökkel-együtt ki-szóratott.
Az a' jelen lévő szegényektől gyor-
san fel kaparíttatott. Adott a' mi
kezünkbe a' *Soobah* mint Covvry-
kát, mind rizst bőven, 's az ő pél-
dája-szerént azt mind ki-szórtuk;
mig az-alatt a' Papok az ő musika
szerszámjaikat hangoztatták. (A'
Jelelő a' *Covvrit* tengeri tsiga-tek-
nyőnek mondja lenni, melyet *Lin-
néus Porcellána* névvel tisztelt-meg:
az másutt *Cauxis* nevű, 's váltó
pénz-gyanánt forog Hindostánban,
Bengalában, Afrika némelly he-
lyein) A' Rizsnek ki osztása-után
meg-szünt a' musika, a' Papok
Théét ittak a' *Soobah* pedig *Kuttul* n.
nevű gyümöltsöt kóstolgatott egy
tsészéből, mi-is azt tselekedtük:
a' többi a' Papok 's azok segítői-
között osztatott-ki. (Az Indiai ne-
vű *Kuttult* így nevezi Linnéus:
Arto Carpus integrifolia: a' Német
Jaka gyümöltsnek mondja Jack-
früchten von Jakkabrodbaum..
Linneus görög szavait így magya-
rázhattyuk: kenyér-gyümölts —)
ismét előre haza-felé takarodtak

tántzolvá a' Leányok, 's örömkialtással vége lett a' tzeremoniának. Az Indufoknak pogány-bálványozásai le-iratnak INNOCENT. Püspök életében Mkház 9-dik szakasz pag. 92. Az Indufokhoz, és azok vallásával egyéb tzimboráskodó Birmániakhoz, Thibetiekhez küldött Apostoli embereket emlegette az *Afz. Egyház Történetének* 26-könyve Sz. *Xavériusról* tudósítván, a' Mkház 5-dik része pedig pag. 224 - 228. Sz. *Tamás Apostolnak* fel-talált ereklýjire mutatván. Ugyan azon szakasz p. 39. a' Thibethieknél Fáradozott Szerzeteseket említti, a' 10-dik szakasz a' Laffai Kereszténységet pag. 79. 80-89. A' Birmánufoknál *San Germano* Missionáriust dítseri SYMES Mkház 17-dik Szak. titulo *Ranguiak*. Lásd azután ugyan ezen 17-dik Szakaszban *Mungo Park* oktató tanátsa is az-eránt, mikéó' lehetne az Afrikai Arabs Mahometánufok megtértítésére könyvekkel használni? 's alkalmaztasd a' pogány *Gaudmisták*, *Budisták*, *Rizs-áldozatuak*, *Lámai-sták*, *Bráminok*, 's egyebek megtértítésére szolgáló igyekezethez.

— תו = TAV. תהו = HATAV, a' Tav, olvashatni *Tau*, ez az a' betű, melly a' Görögöknél

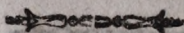

tau nevü, a' Deákoknál, 's Magyaroknál így ejtetik Té. A' Formája a' Zsidóknál az-előtt olyan volt, mint a' Deák T. 's annyit té-szen, mint Jel (kereszt-Jel) EZECHIELIS. 9. 4. et signa thau super frontes virorum gementium.

והחיותו = vehithvitha tav. IBID. v. 6. omnem autem, super quem videritis thau.

התו = HA TAV, ne occidatis. MENOCH, in hunc Locum (Signa Thau) Imprime frontibus eorum literam thau, quae eo tempore, ut docet S. Hieronymus, cruci similis erat; nam erat similis nostro T latino, et Graeco; significabatur autem hoc symbolo, veram salutem dandam per crucem Christi. S. HIERON. in c. 9. EZECH. L. 3. pag. 354. Antiquis Hebraeorum literis, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema thau litera crucis habet similitudinem; quae in Christianorum frontibus pingitur, et frequenti manus inscriptione signatur. Ti nevü a' Birmánok' templomi' piásattyain, vagy tetején ki-álló zászlós Kereszt-forma nyel, és árnyék-vető. A' Tibet ha nem annyi e, mint Té Ház? (Kereszt) jelü ház? Lásd Mkh. 15-dik szakasz pag. 29. Sz. Ta-

Ti.
Piasat.

másnak Chinai prédikálásáról.

לט = LAT involvit, obvolvit. לט = Lut. obvolvere, abscon-

Láda. dere. hasonló *Láda*, mind németül, Laden mind magyarul. a' hováholmi partéka bé-záratik.

אהב = AHAB. dilexit. Szeretett.

ἀγαπάω hasonló ἀγαπάω amo, diligo. PSAL. 14. Hebr. 16. 1. Ahabetti, vagy ohavthi, ki ischmahh Jehova eth koli tachanunai. *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meae.* 1. JOAN. 2. 15. Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον.

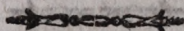
מנהרות. Specus barlangok. olv.

Minhaarith, r. NAHAR. fluxit.

Mina-reh. luxit. hasonló MINAREH Török vagy Arab-szó, melly a' Moscheák mellé építtetni szokott kartsú tornyok neve. Alólról fölig, a' hol gátor-kör vagyon, a' tsiga-grádits kedvéért hofzszasan ki vagyon vájva, vagy úgy építve hofzszü-gömbölűen, hogy az ürege tsak tsiga gráditst foglallyon magában. *Dallavvays* Jelölője p. 8. MINAREHS d. i. hohle Saulen neben den Moscheen, die oben eine Galerie haben, von welcher der Muezzin, oder Küster die fünf Stunden zum Gebete ausruft. Fel-mentem egy illy vájt oszlop gráditsain Nagy Szigetben.

חַדְשִׁי = CHADSCHI. novus. Had-
 új, meg-újult. HADSCHI, a' Gö- schi.
 rög hosi-os, Szentet jelentő szóból
 eredhetett; a' hosi-os pedig a' Zsi-
 dó Chosid-ból. חֹסִיד = CHOSID hosios.
 = szent. PSAL. Hebr. 86. v. 2. Ki
 chosid oni. *quia sanctus sum ego.* chosid
 Eredhetet azomban a' meg-újulást
 jelentő szóból. *Hadschi* a' neve, úgy-
 mond DALLAVVAYS, mind a'
 Mekкаи szarándokságból meg-
 fordult *Törököknek*, mind a' Jeru-
 sálemi ájtatoskodásból haza tért
Görögöknek. Amurat Török Sultán
 a' Jantsárság fel-állítása-után né-
 melyly *Hadschi*-Bectáshoz küldött kö-
 veteket, hogy tőle a' Jantsárok
 számára áldást nyerjenek. *Amurat*
 példáját *Mulei Ismael* Marokói Ki-
 rály, kegyetlen, hazug, fösvény
 Fejedelem 1672-diktől 1727-dikig
 uralkodván, arra nézve követé,
 hogy minekutánna a' Negerekből
 nagy számú katonákat mintegy
 örökre fel-állítván őket babonával
 -is magához tsatolni kívánta; azo-
 kat *Sidi Bocharinak*, a' Korán Fej-
 tőjének könyvére esküttette; 's ezt
 a' könyvet véd-paizs gyanánt a' tá-
 borban előttök hordoztatta. Lásd
 DOMBAI Ferentz' Ts. K. Udvari
 Titoknok' és Udv. Tolmáts' ezen
 könyvét *Geschichte der Scherifen.*

pag. 64. Agram. 1801.

שלם = SCHALAM, béke-
sége, jutalmat jelent. Ebből vette
eredetét a' Chaldeai, Arabiai, Ma-
Selma. rokkói ejtésű *Schelama*, *Schelema*,
melly néha Hertzegi vezeték név.
Ellenző értelemben, hasonló *Selma*.

זרר = ZARAH. ventilavit,
Szór. sparsit, dispersit, hasonló *Szórni*.
Ebből eredhetett az az Afrikai
nagy puszta neve, mellyben a'
fok mértföldnyire terjedett homo-
kot a' szél hol lapra, hol hegy
módu tetőkre tekeri és szórja, *zára*,

Szaráh vagy SZÁRÁH. Néha napján Numi-
diához tartozott; most a' Maro-
kói Sultánhoz. Nagy Tartományá-
nak neve *Dera*. DÖMBAY p. 7.

דבר = DABAR, vagy, DA-
VAR. A' mint a' pontok-által a' ki-
mondása változtatik, úgy mást
más jelent. *Davar* = szó, beszéd,
dolog. DEBIR. adytum. Rejtek-
hely. *Deber*. Pestis. *Dver*, caula,

Udvar. ovile. Ebből erdhetett az *Udvar*. és
Duvar a' Mór faluk' neve *Duvar*, betű-
hányással. A' Maurusok faluja bör-
ből, teve-szörből, 's azokra tere-
getett vadpálma levelekből-tsinált
fok, hoszszú, bő sátorokból áll.
Ezek hol fél-holdú módra feksze-
nek, hol utza módra nyúlnak: a'
legelőről meg-jött marhák közép

helyre vetetnek: a' kutyák az őrállók. Mindeniknek vagyon othonvaló Tisztje. Ezek a' töb' falu helyek főb' egy Tisztjétől függenek. Minnyájok' még hatalmasb Tiszt-Feje az a' *Pascha*, ki néha ezer faluknak-is parantsol. DOMBAY. pag. 25.

πλην = MEGHALAH. excellentia, dignitas, gradus. felséges nagyság. Hasonló μεγαλεία. Magna. MegalUCAE 1. 49. ὅτι ἐποίησέ μοι μεγαλεία leia. ὁ δυνατὸς. Quia fecit mihi magna qui potens est. ALAZ = ἰθυ = exultavit, gessivit prae gaudio. Alasz szint annyit jelent per p. hasonló ἀλαζονεία. jactantia, ostentatio, superbia. kérkedés, kevélység. 1. JOANN. 2. 16. Quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitae. Ala-ἀλαζονεία τε βίβ. zoneia.

